

DİŞHEKİMLİĞİ TARİHİ

(Türklerde-İslâm Ülkelerinde-Türkiye’de ve Kayseri’de)

Dt. Halit ERKİLETLİOĞLU

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

TAKDİM

Geçmişini unutanlar, köklerini kaybetmiş ağaca benzer. Her toplumun olduğu gibi, her meslek mensubunun da geleceğe güvenle bakabilmesi için tarihlerini bilmesi bir gerekliliktir. Ülkemizde bilimsel dış hekimliği eğitimin Üniversitelerde resmi olarak başlamasının üzerinden tam bir asır geçmiştir. Büyüklerimizden devraldığımız böylesine değerli ve tarihi bir mirası korumak ve onu daha yukarılara taşımak hepimizin görevidir. Kendisini tanımaktan onur duyduğum saygıdeğer dış hekimi Halit Erkiletlioğlu, bu görevi bitmeyen bir enerji ve hakkıyla yerine getiren bir meslektaşımız ve büyüğümüzdür.

Ülkemizde Türk dış hekimliği tarihi üzerine yazılmış az sayıda eser bulunması büyük bir eksiklidir. Bununla birlikte, Selçuklular'ın ikinci başkenti olan Kayseri ve o döneme ait dış hekimliği tarihi konusunda bir eser yazabilmenin ne kadar zor ve önemli olduğu da apaçık ortadadır. Aydın kimliği ile bizleri daima gururlandıran sevgili Halit Abimizin yazmış olduğu bu kitabı meslektaşlarımızın heyecan ile okuyacaklarını umuyorum. Geçmişte Türklerin dış hekimliği sanatına bakışını ve uygulamalarını detaylıca anlatan son derece keyifli, bilimsel ve örnek bir eser ortaya çıkmış doğrusu. Bu ve benzeri eserlerin ancak doğduğu-büyüdüğü topraklara ve Ülkesine sevdası olanlar tarafından yazılabileceğini düşünüyorum. Eline gönlüne sağlık sevgili Halit Abimiz. Darısı başımıza..

Prof. Dr. Alper Alkan
Erciyes Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi, Dekan
Temmuz-2013

Sözbaşı

İnsanoğlunun önemli organlarından olan dişlerin ve çevresindeki dokunun hastalıkları ortaya çıktıkça çare arayışları da yoğunlaşmıştır. Başka bir deyişle dişhekimliği mesleğinin başlangıcını insanoğlunun başlangıcına kadar götürebiliriz.

İlk tedavi metotları ya bir takım büyü ve efsunlar yapılarak telkin yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılıyor ya da tabiatta bulunan başta bitkiler olmak üzere bir takım maddelerin kullanılması ile sağlanıyordu.

Bu işlerle uğraşan prohekimlerin zaman içinde bazı tedavi araç ve usulleri ile sonuç almaları bu tedavilerin yerleşerek ve gelişerek nesilden nesile intikalini sağladı.

Gerek İslâm öncesinde ve gerekse İslâmi dönemlerde insan sağlığı ile uğraşan hemen bütün hekimlerin eserlerinde diş ve ağız hastalıkları ile bakımının önemli yer tuttuğunu görmekteyiz.

Diş hekimliğinin günümüze kadar geçirdiği serüveni birçok araştırmacı kaleme almıştır. Ancak bu müelliflerin, dişhekimliği mesleğinin uygulamasını ve gelişimini batı kaynaklarında aramaları ve sanki bu mesleği “batılılar icat etti ve geliştirdi” gibi yanlış bir kanaate vararak eserler verdiklerini görmekteyiz.

İşte biz bu eserimizle tarihi gerçeklerin böyle olmadığını tam tersine gerek genel tıbbın ve gerekse daima genel tıp içinde müteâla edilen dişhekimliği mesleğinin Doğu medeniyetlerinin bir eseri olduğunu anlatmaya çalıştık.

Ayrıca bu çalışmamızla takriben son elli senedir bizzat icra ettiğimiz dişhekimliği mesleğinin Kayseri’deki serüvenini yeni nesil meslektaşımıza aktarmayı bir vazife telâkki ettik.

Yani Kayseri’de bu mesleğin ilk icracıları kimlerdi nasıl şartlarda çalışıyorlardı? Meslek mensuplarının sivil toplum kuruluşlarındaki yeri ve rolü ne idi? Dişhekimleri odalarının kuruluşu sırasında Kayseri Dişhekimleri Odası nasıl ve kimler tarafından kuruldu? Sorularına cevaplar aradık.

1911 yılından itibaren İstanbul Kadırga’da başlayan sistemli diş hekimliği tedrisatının adım adım genişlemesi ve Kayseri’de faaliyete geçen Dişhekimliği Fakültesinin tarihçesi ile meslektaşlara derli toplu bilgiler sunmaya gayret ettik.

Kitabın son bölümlerinde dişhekimliği folkloru ile bizim medeniyetimizde kullanılan ilaç ve tedavileri cetveller halinde okuyucuya sunduk.

Bu çalışmamız sırasında değerli desteklerini esirgemeyen başta eşim Dişhekimi Esin Hanıma, Erciyes Üniversitesi Dekanı Prof. Dr. Sn. Alper Alkan’a, Dişhekimi Ahmet Dinçel’e teşekkürü borç bilirim.

Eserin basım ve yayın masraflarını karşılayan “Belsin Eğitim Hizmet Güzelleştirme ve Yardım Vakfı “ yönetim kurulu üyeleri; Sn. Mustafa Oğuztimur’a Sn. Ahmet Birtek’e Sn. Mustafa Öngü’ye Sn. Servet Aslantaş’a ve eserin bazı bölümlerinin yazılmasında emeği geçen vakıf sekreteri Sn. Leyla Taner’e ayrıca minnet ve şükranlarımı arz ederim.

BÖLÜM I

İLK TÜRK DEVLETLERİNDE DİŞ HEKİMLİĞİ

İlk Türk devletlerinde dişhekimliği hizmetlerinin nasıl yapıldığını bilemiyoruz. Ancak şunu biliyoruz ki her dönemde ağız ve diş hastalıkları daima genel tıbbın bir parçası olarak görülmüş ve genel tıp uygulamalarında hangi kıstaslar uygulanıyorsa bu konuda da aynı kurallar geçerli olmuştur.

Eski Türklerin dini, Gök-Tanrı dinidir. Kutsal varlıkların en başında Gök-Tanrı'nın yer aldığı bu din, Hunlar, Tabgaçlar, Gök Türkler, Uygurlar gibi tarihî Türk topluluklarının ortak inanç sistemidir.

Bu inanışa göre yaratıcı ve kâdir-i mutlak olarak telâkki edilen Gök-Tanrı, Eski Türklerde insanın kaderini doğrudan doğruya etkilemekteydi. İnsanlara bağışladığı iktidar ve kısmeti, değerini bilmeyenlerden geri almaktaydı. Sağlık da Gök-Tanrı'nın bir lütfu olarak kabul edilmekle beraber, hastalık ise Gök-Tanrı'ya karşı çıkılması veya Gök-Tanrı'nın hoşuna gitmeyecek bir davranışta bulunulduğu zaman Gök-Tanrı'nın gazabı olarak ortaya çıkıyordu. Böyle durumlarda Kam'lar aracılığıyla Gök-Tanrı'ya kurbanlar sunulmaktaydı¹.

Diyebiliriz ki İslâmiyet öncesi Orta Asya Türk tebabeti, otacılarla, hekimlerin ve kam adı verilen din adamlarının yürüttükleri tıp anlayışı olarak ikiye ayrılmıştır ve hastalıklar ise Tanrı'nın ve ruhların bir cezası olarak kabûl edilmektedir. Bu sebepten dolayı din adamı kimliği ile hekim kimliğinin iç içe geçmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Orta Asya'da Türk toplumlarında şaman rahiplerinin aynı zamanda hekim olarak vazife yaptıkları, bu işi yaparken bir takım dualarla psikolojik tedaviler uyguladıkları, bazen de bitkilerden elde ettikleri ilaçları kullandıkları bilinmektedir. O devirde ilaç ile tedavi uygulayan emçi (eczacı) ve atasagun (tabib) lara; **Otacı** (herbalist), okuyarak tedavi yapanlara da; **efsuncu** denilmektedir. Orta Asya Türk tebabetinde Otacı, Emçi veya Atasagun olarak adlandırılan hekimler, şamanların aksine, bitki ve hayvan menşei ilâçlar ile çeşitli mineralleri kullanarak hastaları tedavi etmekteydiler. Daha çok Folklorik özelliklerin hâkim olduğu tıp sanatı çok az kişi tarafından uygulanmaktaydı.

552-745 yılları arasında hüküm süren ve 716 yılında batı ve doğu olmak üzere iki ayrı devlete ayrılan Göktürkler, çok geniş bir toprak parçası üzerindeki Türk boylarını bir arada tutarak, büyük bir devlet olmuşlardı.

¹ İbrahim Kafesoğlu; Eski Türk Dini, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s:26 / Emel Esin; Türk Kültür Tarihi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1997, s. 21.

Madencilikte ve özellikle demircilikte ileri durumda olan Göktürkler, sağlık işlerini yukardaki genel uygulamaların dâhilinde yapıyorlardı. Otacılar madenlerden ilaç kapları yapıyorlar, hayvansal ve bitkisel drogları hem bütün hastalıklarda ve hem de diş ağrılarında kullanıyorlardı. Orta Çağda, Orta Asya Türklerinde ağız sağlığına önem verilirdi. Çeşitli bitkisel fırçalarla dişleri ovmak, ağız yıkamak ve “**hılâl**” adı verilen çeşitli bitkilerle diş aralarını temizlemek bir gelenektir. Diş taşlarının temizlenmesinde kullanılan araç ve gereçler yine Rus arkeologlar tarafından eski mezar ve kurganlarda bulunmuştur.

745 yılından sonra Göktürkleri yıkarak, egemenliği ele alan Uygurlar, 8. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar doğuda Kore, batıda da Tuna boylarına kadar uzanan bir arazide hüküm sürdüler. İslamiyet ilk olarak Uygurlar arasında yayılmaya başladı. Uygurlar, resim, minyatür, edebiyat ve bilim alanında gelişmiş bir kültüre sahiptiler. Matbaacılıkta da çok ileriydiler ve portatif tahta harfler kullanmaktaydılar.

Uygurlarda halk sağlığının çok ileri olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Aynı zamanda, çağdaşlarına göre pozitif tıp anlayışı vardır ki bu durum telkinle tedaviye dayanan mistik tıp anlayışından daha ileri bir durumdur. Tıp öğretimi, dönemin geleneklerine uygun olarak, usta-çırak ilişkisi şeklindeydi.

Uygurlar ilaç hazırlamak ve kullanmak konusunda ileri idiler. Safra, idrar, kuş eti, yılan derisi gibi hayvansal; soğan, sarımsak, turp gibi bitkisel ve çeşitli madensel droglar kullanırlardı. İlaçları balla kıvamlandırılan Uygurlar, yaralara nişadır ve küflü peynir karışımı sürerlerdi. Uygur dilinde yazılmış olan ve günümüze kadar gelebilen, 8-12. yüzyıla ait belgelerde, diş çürüklerinin etiyojisinde, diğer uygarlıklarda da olduğu gibi, Uygurlarda da diş kurdunun etken olduğu düşünülmekteydi. Uygurlarda diş çekimi cerrahlar ve berberler tarafından yapıyordu.

Uygurlar, günümüze kadar kalabilmiş bazı tıbbi bilgiler bırakmışlardır. Günümüzde Anadolu’da bilinen bazı folklorik tıp ve farmakolojik yöntemler, Uygurlar’a dayanmaktadır. Uygurlar’dan kalan bilgiler arasında diş hekimliği ile ilgili reçeteler de vardır.

İlk Müslüman Türk devletlerinden olan Tolunoğulları’nda ise hayvansal ve bitkisel tedaviye önem verilmekteydi. Hekimler usta-çırak sistemiyle yetiştirilir ve hekimlerin toplumda önemli bir yerleri vardı. Diş ağrılarının tedavisi için de bazı reçeteler vardı. Meselâ; bir miktar şarap karabiber ile karıştırılır ve ağrı giderici olarak dişetine uygulanırdı. Diş çekimi “**tumarcı**” adı verilen berberler veya cerrahlar tarafından uygulanırdı.

Kahire’de yaptırılan **Tolunoğlu Camisi**’nin yanında bulunan darüşşifa’da (hastane) her cuma namazından sonra hekimler tarafından hastalar muayene edilir ve gerekli görülen ilaçlarla tedavileri yapılırdı. Bu hastane, Mısır’ın ilk hastanesi olup, 13. yüzyıla kadar kullanılmıştır.

Türk devletleri içinde kendiliğinden ve topluca Müslüman olan ilk devlet Karahanlılar’dı. Karahanlıların kullandığı Hakaniye dili bu ülkenin ilk edebî dili olmuştur. Bu dille **Yusuf Has Hacib** tarafından yazılan “**Kutadgu Bilig**”, bazı sosyal konularla birlikte, hekimlerden de bahseder. Alt ve üst sınıftan tüm halkın dürüst, çalışkan ve fedakâr olması gerektiği belirtilir. Hekimlerden de bu beklenmektedir. Bu kitapta tıp ve diş hekimliği ile ilgili bilgiler de verilmektedir. Uygurların sosyal durumundan söz ederken, hekimlerin sosyal sınıflamanın en üst tabakalarında yer aldıkları anlaşılmaktadır. **Kutadgu Bilig**’de de yine Bozkır Türk devletlerindeki genel uygulamalara uygun olarak iki tip hekim sınıfı tanımlanmaktadır: **otacı** (Çeşitli bitki ve diğer maddelerle tedavi uygulayan hekim), **efsuncu** (telkin ve dualarla tedavi yapan ruh hekimi, mistik hekim). Ayrıca bu iki hekim grubu arasındaki farklar da açıkça belirtilmektedir.

Karahanlılar'da da tıp eğitimi usta-çırak geleneği ile yapılırdı. Ayrıca çeşitli madensel, bitkisel ve hayvansal droglar tedavi amacıyla kullanılırdı. Karahanlılar başta olmak üzere, bölgede kurulan diğer Türk devletlerinde de diş hastalıklarının sebebi olarak diş kurdu gösterilmektedir. Ayrıca diş tedavisi amacıyla bazı droglar kullanılmaktaydı.

Türklerde yemekten sonra ellerin yıkanması, temiz havlular kullanılması ve ağzın suyla çalkalanması, halk sağlığına verilen önemi göstermektedir.

İSLÂM TIBBININ DİŞ HASTALIKLARINA BAKIŞI

İslam tıbbı üç ana kaynağa dayanmaktadır. Birincisi İslam olan Arap, Acem ve Türk illerinin 5000 yıllık geçmişten gelen tıbbî folkloru, ikincisi Orta Asya'da Hint ve Çin'den gelen eski tıbbî bilgiler ve üçüncü olarak ta önce Süryanice'ye sonrada Arapça'ya çevrilen Yunan tıbbî metinleridir².

IX ve X. yüzyıldan itibaren İslamiyet'le birlikte sistemli tıp tedrisatı ve pratik uygulamaların başladığı görülmektedir. Nitekim **Ali-İbn-Sahl Rabban el-Taberi** (838-870), **Zekeriya el-Razi** (860 - 982), **İbn Sina** (980 - 1037), **Ebul Kasım Zahravi** (930 - 1013), **İbn Rüşd** (1126 - 1198) gibi büyük filozof hekimlerin ortaya koymuş oldukları telif eserler, Anadolu'da XII. ve XIII. Asırlarda yaygın bir şekilde kurulmuş olan medreselerde okutulan başlıca kaynaklar olmuştur.

Hemen bütün bu önde gelen filozof hekimlerin eserlerinde ağız ve diş hastalıklarının önemli bir yer tutması bize diş hekimliğinin genel hekimlik sanatının ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir.

Ali-ibn-Sahl Rabban el Taberi (838-870)

9. yy.da İran'da yaşamış olan **Ali-İbn-Sahl Rabban el-Taberi** ünlü bir hekimdir. Soyadı, **Ebu'l-Hasan**, tam adı da **Ebu'l-Hasan Ali Bin Sahl Rabban el-Taberi** idi ve **Firdavs-el-Hikma** adlı eserini 850 yıllarında yazmıştır. 30 bölümde 360 konu anlatılmış olan eserin, **beş sayfalık bölümü dişler, ağız hastalıkları hakkında bilgi vermektedir.**

Zekeriya el-Razi'nin hocası olan **Ali**, oldukça başarılı bir profesyonel hekim idi. Ancak şans öğretmenden çok müridinin tarafını tuttu. Hattatlık sanatına da hâkimdi. Bunun yanı sıra, astronomi, felsefe, matematik ve edebiyat disiplinleri ile derin bir anlayışa sahipti. **Batlamyos**'un kitabı **Almagest**'in bazı karmaşık makaleleri o güne kadar aydınlanamamışken **Ali**'nin analitik düşünce ve uzmanlığı sayesinde çözülerek İslâm dünyasına kazandırılmıştır.

Ali, Tıp bilimi ve hattatlık disiplinlerindeki öğrenimini yetenekli babası **Sahl**'den almış ve bu alanlarda mükemmellik kazanmıştır. Aynı zamanda, Süryani ve Yunan dillerine yüksek bir ustalık derecesinde hâkimdi.

Ali Bin Rabban tarafından elde edilen şöhret, sadece **Zekeriya el-Razi** gibi itibarlı bir hekimi yetiştirmesinden değil fakat **Firdevs el-Hikmet** gibi bir eseri meydana getirmesindedir.

Yedi bölüme ayrılmış olan, **Firdevs el-Hikmet** içeriğinde tıp biliminin tüm dallarını kapsayan ilk tıbbî ansiklopedidir.

² Şahsuvaroğlu, Erdemir Cantay, Türk Tıp Tarihi, s. 3 vd.

1.Bölüm: Külliyyat'ı-Tıb. Bu bölüm çağdaş tıp bilimi ideolojisi üzerine ışık tutmaktadır. O çağda bu prensipler tıp bilimini temelini oluşturmuştur.

2.Bölüm: İnsan vücudunun organlarının izahı, iyi sağlığı korumak için kurallar ve belirli kas hastalıklarının kapsamlı anlatımı.

3.Bölüm: Sağlık ve hastalık koşullarında yapılacak diyetin tanımı.

4.Bölüm: Baştan ayağa kadar tüm hastalıkları içine alan bu bölüm tüm kitap içinde büyük bir öneme ve hacime sahip olup, hemen hemen kitabın yarısını teşkil etmektedir.

On iki tezden oluşan bu bölümde;

a) Hastalıkların patlak vermesine ilişkin genel sebepler. b) Kafa ve beyin hastalıkları. c) Göz, burun, kulak, **ağız ve dişlere ilişkin hastalıklar**. d) Kas hastalıkları (felç ve spazm). e) Göğüs, boğaz ve ciğer bölgelerinin hastalıkları. f) Karın hastalıkları. g) Karaciğer hastalıkları. h) Safra kesesi ve dalak hastalıkları. i) Bağırsak hastalıkları. j) Farklı ateş türleri. k) Çeşitli hastalıklar – Vücudun organlarının özet açıklaması. l) Nabız ve idrar incelemesi. Bu bölüm kitaptaki en büyük bölümdür ve hemen hemen tüm kitabın yarısı büyüklüğündedir.

5.Bölüm: Tat, lezzet ve kokunun tanımı.

6.Bölüm: İlaç ve zehirler.

7.Bölüm: Farklı konularla ilgilidir. İklim ve astronomiyi ele almaktadır. Aynı zamanda Hint ilaçları hakkında bir özet içermektedir.

Yazar **Firdevs el-Hikmet**'i Arapça olarak yazmasına rağmen, aynı zamanda Süryanice'ye de tercüme etmiştir.³

Ebubekir Muhammed ibn Zekariya el-Razi (936-1013)

Ebubekir Muhammed İbn Zekariya el-Razi bazı kaynaklara göre 230, bazı kaynaklara göre 184 kitap yazmıştır. “**El-Fakhir**” adlı eserinde dişler, ağrıyan dişler, diş çürükleri, ağız kokusu, dişetlerinin cerahatlenmesi, piyore ve kanayan dişetlerinden söz eden yedi bölüm vardır.

Ebubekir Muhammed el Razi, dişeti hastalıkları, ağız hijyeni, tekrarlayan enfeksiyonlarda koterizasyon hakkında bilgilere yer vermiş, dişlerin çekiminin mümkün olduğunca geciktirilmesini, çekim gerektiğinde dişetin dişten iyice ayrılarak, forseps dişin çevresine iyice yerleştirilerek çekilmesi gerektiğini belirtmiştir. Doğal dişlerin önemini kavramış, yanlış çekim yapmamak için teşhiste çok dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştır. Sallanan dişlerin sağlam dişlere bağlanması gerektiğini, bunun için altın tel kullanılması gerektiğini, kaybolan dişlerin yerine sığır kemiğinden yapılmış dişlerin konabileceğini, travma sonucu düşen dişin tekrar alveole yerleştirilebileceğini belirtmiştir.

Râzi, birçok diş hastalığı ve tedâvisinin detaylı ve karşılaştırmalı bir çalışmasını yapmıştır. Onun tesbitlerine göre diş renginin değişmesi, üzerlerinde kir birikmesi, kötü koku, şiddetli acı gibi iç sebepler yanında çarpma, yaralanma, düşme gibi dış tesirler de diş anormalliklerinin birer sebebi olabilmektedir. **Râzi** ise, mücmel formüllerle ilaç tedâvisinden bahsederek ayrı bir yere sahip olmuştur. Dağlama, diş doldurma, gargara ve yara lapası tatbiki metotlarından da bahsetmiştir.

³ www.buzlu.org/ali-ibn-rabban-el-taberi/

Hekimlik ve eczacılığın beraber yürüdüğü bu zamanlarda Endülüslü **İbn-i Baytar**'ın “**Baytarnâme**” isimli eserinde birçok hastalığa şifa olan 1400 kadar drog yer almaktadır.

Ebul Kasım Zehravî (930-1013)

Yükselme Dönemi Endülüs Emevî tabiplerinden olan **Halef İbn Abbas ez-Zehravî**; **Ebu'l-Kasım** künyesiyle Milâdî 930'da Endülüs medeniyetinin merkezi olan Kurtuba'ya yakın ez-Zehra kasabasında dünyaya gelmiştir ve muhtemelen ismini de doğduğu bu kasabanın ismine atfen almıştır.

930'da başlayıp 1013'te son bulan 83 yıllık ömründe özel hayatına dair teferruatlı bilgiler vermemesine rağmen, ortaya koyduğu eser ve çalışmalar hakkında çok geniş bilgiler bırakmıştır. Avrupalılar tarafından genellikle **Abulcasis** ve **Albucasis** olarak ün kazanan **Zehravî**, Endülüs Emevîlerinin bir kültür merkezi olan Kurtuba'da eğitim ve öğrenimini görmüş, burada kurulan okulda birçok ünlü bilim adamıyla birlikte tıp ilmini, o dönemin büyük ustalarından olan **İbn-i Cülcül**, **Ebu Bekir er-Razî**, **İbnü'l-Cezzar el-Kayrevanî** gibi ilim adamlarından almıştır. Ayrıca tıp ilminin yanında fizik, matematik ve astronomiyle de ilgilenmiş, kendini geliştirmiş ve ilim meclislerinde bu ilimlerle ilgili münazaralara katılmıştır.

Yaptığı çalışmalarla modern cerrahinin öncülüğünü yapan **ez-Zehravî**, tıp ilminde hem teorik, hem de pratik olarak uzmanlaşınca, kendisini çok genç yaşta saray doktoru olarak Emevî sarayında bulmuştur. Önce Halife **III. Abdurrahman**, sonra da Halife **II. el-Hakem** dönemlerinde sarayın özel doktorluğunu yapmıştır. Bütün hayatını tıbbî ilimlere ve eczacılık sahasındaki çalışmalara veren **ez-Zehravî**, 10. asrın en ünlü cerrahlarından olmuştur. **Dr. Cambell, ez-Zehravî**'nin tıp ile ilgili prensipleri için “Avrupa tıp müfredatındaki **Galen**'in ilkelerini geride bırakmıştır.” diyerek onun büyüklüğünü itiraf etmiştir. İnsaf sahibi Batılı bilim adamları, bu bilgilerin İslâm dünyasından (Emevîler) cihana yayıldığını da itiraf etmişlerdir.

Esasında **ez-Zehravî**'yi günümüze kadar taşıyan şey, tıp ilminin farklı yönlerini içine alan ve 30 makale, 200 şekil ve yaklaşık 1.500 sayfadan oluşan iki ciltlik **Kitabu't-Tasrif Limen Aceze Ani't-Te'lif** adlı tıp ansiklopedisi mahiyetindeki eseridir. Ayrıca üzerinde çalıştığı ihtisas alanları ve bunlarla ilgili icat ettiği tıbbî âletlerle de ilmî şöhretini artırmıştır. Bu çalışmalarıyla hem çağına, hem de kendisinden asırlarca sonra gelen bilim adamlarına ve onların yaşadığı asırlara öncülük etmiştir.

Zehravî'nin yazmak için tam elli yılını verdiği yukarıdaki eseri uzun yıllar gerek İslâm dünyasında, gerekse Orta Çağ Batı dünyasında cerrahî alanında hep başeser olarak kalmış, üzerine yeni bir eser yazılamamıştır. Özellikle cerrahî alanında ilk kitap olan bu büyük ansiklopedik eser, çok önemli bir kaynaktır ve hem Doğu'da, hem de Batı'da klâsik eserler arasına girerek yaklaşık 300 yıl, Avrupa'da tıp müfredatının bir parçası olmuştur. **Zehravî**, bu eserinde tıbbî etikle yoğrulmuş bir tıp modeli sunmuş ve tıbbî uygulamaları simyadan, felsefeden ve ilâhiyattan da ayırmıştır.

İslâm dünyasının en büyük cerrahı ve anatomisti olan **ez-Zehravî**, uzmanlık alanlarını ve cerrahide kullandığı 200 kadar âleti, yazdığı eserinde resimlerini de çizerek teferruatlı olarak anlatmıştır. Böyle bir üslûp o güne kadar hiç kullanılmamıştır. Zengin muhtevası ve

yeni üslûbundan dolayı yazdığı bu eser, asırlar boyu tıp ilmi ile uğraşan doktor ve cerrahların bir başvuru kaynağı olmuştur.⁴

Diş cerrahisindeki yenilikleri

Zehravî'nin doğduğu yer olan Kurtuba, dönemi itibariyle medeniyet dünyasının merkezi konumundaydı ve burada kaleme alınan **et-Tasrif**, Batı'nın Orta Çağ dünyasına tamamen hâkim olmuştu. Bütün hekimlerin bir başvuru kaynağı durumunda olan **et-Tasrif**, asırlarca Salerno, Montpellier ve diğer Avrupa ülkelerinde ders kitabı olarak okutulmuştu. Başta da ifade edildiği üzere İtalyan ve Fransız cerrahlar üzerinde de tesirli olan bu eser, böylece **ez-Zehravî**'nin ve çalışmalarının modern döneme kadar yaşamasını sağlamıştı. **Et-Tasrif**'in yapılan bu tercüme ve çevirilerle tıp kamuoyuna girmesi Batı'da daha da geniş bir yankı uyandırmasını sağlarken, Orta Çağ bilim adamlarından sayılan Fransız **Guy de Chauliac**'da, **ez-Zehravî**'den faydalandığını ifade etmiş ve eserinin en az 200 yerinde **ez-Zehravî**'den bahsetmiştir. **Zehravî**'nin ağız sağlığı ve diş bakımı ile ilgili çalışmalarına gelince;

- 1- **Zehravî** takma diş fikir ve metodunu ortaya atan mümtaz bir hekimdir.
- 2- Diş çürüklerinin cerrahî usûllerle çekilmesi ve çekimden sonraki tedâvi usullerini de ilk defa o bulmuştur.
- 3- Problemlili diş meselesini, protez anlamında çözmek için iki diş arasına orta kalınlıkta bir altın ip bağlayarak halletmiş ve böylece dişlerde protez kavramını getirmiştir.
- 4- Aynı hizada olmayan ve deforme olmuş dişlerin problemlerini ve bunların nasıl düzeltileceğini ele almıştır.
- 5- Sığır dişlerinden yapay diş hazırlama ve bunlarla kusurlu olan dişleri değiştirme tekniği de ona aittir. Tıp dünyasında çok dikkat çekici bulunan bu alandaki âletleri şunlardır: Ağızda kırılan dişi ve diş köklerini çekmek için 10'a yakın âlet; dişleri törpülemek ve çekme sırasında rahat çalışmak için 7-8 çeşit âlet; toz hâlindeki ilâcı boğaz ve dişetlerine ulaştırmak için, ince ve uzun bir huniye benzeyen âlet.

İbn Sina (980-1037)

İslâm tıbbının en büyüklerinden olan ve Babası Belh'li olan **İbni Sina**, Buhara şehri yakınlarındaki Afşana köyünde M/980 yılında zengin başmemur Abdullah'ın oğlu olarak doğdu. Asıl adı "**Ebu Ali El-Hüseyn İbn Abdullah**" olan **İbn Sina**, yüksek zekâ ve kabiliyeti ile daha on yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberlemişti. O devirde Türklerle meskûn olan bu bölgenin ilmi havasını metot, çok çalışma ve akılla yoğuran filozofumuz onyedinci yaşına geldiğinde zamanın bütün ilimlerini tahsil etmiş bulunuyordu. Nazari bilgilerini hastaları üzerinde uygulayarak hekimliğin bütün inceliklerini bilen ünlü bir hekim olmuş ve başta Buhara hükümdarı **Nuh bin Mansur** olmak üzere devrin bütün hükümdarlarını tedavi etmiş, saray kütüphanelerinde bulunan bütün önemli tıp yazmalarını inceleme fırsatını bulmuştur. Nihayet elliyedinci yaşında iken M/1037 yılında Hemedan şehrinde ölmüştür⁵.

⁴ www.habitat.org.tr/39-saglik/260-tip-dehasi-zehrevi

⁵ Altay Hüseyin, İbn Sina'da Varlık Nazariyesi, Ank. 1983 s:1

İbn Sina'nın kafatası üzerinde çalışma yapan ve bu çalışmayı 1976 yılında VIII. Türk Tarih Kongresinde bildiri olarak sunan Şevket Aziz Kansu; "*İbn Sina'nın Turanî irka mensup olduğunu*" ifade etmiştir. Ayrıca Ali Emiri Kütüphanesinde bulunan, 685 numarada kayıtlı yazma eserin 219. Vараğında **İbn Sina**'ya ait Türkçe bir şiirin bulunması Sina'nın Türkçe bildiğini göstermektedir.⁶

Eserleri:

İbn Sina kendi hayatı hakkında **Cürcani**'ye verdiği malumatta ilk tıp derslerini Hıristiyan **İsa Bin Yahya**'dan aldığını söylüyor. Bütün hayatı boyunca bilgi ve müşahedeye dayanarak 276 civarında eser vermiştir. Tıbb-ı nebevi ve Yunan tıbbını kendi müşahedeleriyle birleştiren **İbn Sina**'nın eserlerinden 43 ü tıpla alakalıdır. İki eseri ise çok önemlidir. Birincisi, "**Al-Adviya Al-Kalbiya**" isimli eseri Kilisli Rifat Bilge tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. İkinci ve en büyük eseri olan "**Al-Kanun Fı'l-Tıbb**" aşağı yukarı bir milyon kelimelik büyük bir tıp ansiklopedisi olup, bütün eski tıp bilgileri ile İslam tıbbını içine alır. Esas itibarıyla **Calinus**'un (M/130-200) eserlerine benzemekle beraber onu birçok noktalarda değiştirmiş, açıklamış ve geliştirmiştir⁷. Sayılan özellikleriyle İbn Sina'nın **Kanun**'u tam altı asır bütün dünyanın tıp tedarikatına hâkim olmuştur. Kendisinden sonra modern tıbbın doğuşuna kadar da Türkçe, Arapça ve batı dillerindeki yazılmış eserlere kaynak teşkil etmiş ve hele Türkçe eski tıp yazmaları bu büyük eserin türlü türlü kısaltmalarından ibaret kalmıştır⁸.

Kanun, Sultan **III.Mustafa** (1757-1774) nın hekimbaşısı **Ref'i Efendinin** emri ile **Tokadî Mustafa bin Ahmed bin Hasan** namındaki bir saray hekimi tarafından "**Tabzih-Al-Mathun**" ismi ile Türkçe'ye çevrilmiştir. Halen Koca Ragıp Paşa Kütüphanesinde 1335 numara ile, Bağdat Köşkü kitaplığında 342 numara ile ve Hamidiye kitaplığında 1016 numara ile kayıtlı Türkçe Kanun nüshaları bilinmektedir⁹. Bütün bu eserler tıp tarihi araştırmaları bakımından yeniden sadeleştirilmeye ve yeni harflere çevrilmeye muhtaçtır.

Kanun'daki dişhekimliği bilgileri:

Arapça yazılmış olan "**Al-Kanun Fı'l Tıbb**"¹⁰ isimli kitapta diş hekimliği ile ilgili geniş malûmat vardır. İkinci ciltte ağız, dil ve dişlerin anatomik yapıları, hastalıkları ve tedavi yirmi iki sayfada detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bu bilgiler yazılış planına göre şu şekilde sıralanmıştır.

Ağız ve Dil Hakkındaki Bilgiler (3. Kitap, 6. Bölüm)

Fasıl: Ağız ve Dil Anatomisi (s. 175).

Fasıl: Dil Hastalıkları ve İlaçları (175)

Fasıl: Tad Alma Bozuklukları (s. 176)

Fasıl: Dil Uzaması ve Konuşma Yetersizliği, Pelteklik (s. 176)

Fasıl: Dil Açılıp, Kasılma "Spazmı" (Teşennücül Lisan) (s. 177)

Fasıl: Dil Büyümesi (Macroglossi) (s. 178)

Fasıl: Dil Kasılması (Dil Frenelum'u Kısaldığı) (s. 178)

Fasıl: Dil Veremleri (Evrân-ül Lisan) (s. 178)

⁶ Günaltay M Şemseddin, Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbn Sina, İst. 1937 s:1-29

⁷ Ülken Hilmi Ziya, İslâm Ans. C.5 S.820

⁸ Ülken, 5/820

⁹ Uzel İlter, Ankara Tıp Bülteni, 1983, Nu:1 s.72

¹⁰ İbn Sina, Ebu Alî El Husain İbn Abdullah, 428/A El Kanun Fı'l-Tıbb, 11. Cilt Beyrut tarihsiz, Erciyes Üniversitesi Tıp Tarihi Müzesi Kütüphanesi, Kayıt Nu: 3189-100/2 s. 175-196

Fasıl: Konuşma Bozukluğu ve Tedavisi (s. 179)
Fasıl: Kurbağacık Tedavisi (Ranula) (s. 180)
Fasıl: Dil Yanıkları (s. 180)
Fasıl: Dil Yarıkları (s. 180)
Fasıl: Dilin Ağız Dışına Çıkması “Taşması” (s. 180)
Fasıl: Ağız Sivilceleri “Yaraları” (s. 181)
Fasıl: Aft ve Tedavisi (Kılağ) (s. 182)
Fasıl: Uyku Esnasında Ağızdan Salya Akması ve İlaçları (s. 182)
Fasıl: Yemeklerden Mütevelliit Meydana Gelen Kötü Kokuları Giderme (s. 182)
Fasıl: Ağız Mukozasında Kan Azlığı (s. 182)
Fasıl: Ağız Kokusu (Halitosis) ve İlaçları (s. 182)
Fasıl: Ağız Solunumu (Açıklığı) ve Sebepleri (s. 183)

Dişler Hakkındaki Bilgiler: (3.Kitap, 7.Bölüm)

Fasıl: Dişler Hakkındaki Genel Bilgiler:

Bütün dişler kemiklerden müteşekkildir. İçlerindeki sinirden dolayı hislidirler (canlıdır). Bu sebepten vurunca ağrı hissedilir.

Dişler, diş etiyle alakalı bir yapıya sahiptirler. Bu yapı icabı değişik renklerde görünürler.

Sarı ise, “meriye” safraviyye

Beyaz ise, “muhatı” balgamiyye

Kırmızı ise, demeviye (kanlı)

Siyaha meyyal ise, sevdaviyye (kara safra)¹¹.

İbn-i Sina dişlerin anatomisini şöyle anlatmaktadır:

“Alt ve üst çenede toplam 32 diş bulunur, 4 tane akıl dişinin olmadığı bazı durumlarda, şu sayı 28’dir. Her iki çenede düz merkezi ön dişleriyle yanda bulunan kesici dişler olmak üzere 8 tane diş vardır. Kesici dişlerden sonra, alt ve üstte olmak üzere her iki yanda birer köpek dişi yer alır. Bu dişlerin ucu sivrice olup ısırma işleminde kullanılır. Bunlardan sonra, üstte ve altta öğütmek için kullanılan 4 veya 5 tane azı dişi bulunur. Eğer 5 tane azı dişi varsa toplam 32 diş eder. Akıl dişleri çıkmamışsa bu sayı 28 olur. Akıl dişleri sonradan, yaklaşık 30 yaşlarında çıkar.

Dişlerin, çenelerin kenarlarına gömülmüş güçlü kökleri vardır. Dişler, kemik oyuklar içine yerleşmiş ve lifli (fibröz) bağlarla sıkıca tutturulmuşlardır. Her diş en azından bir köke sahiptir, fakat alt çenedeki dişlerin ikişer kökü vardır. Akıl dişlerinin ise üçer kökü bulunmaktadır. Üst çenede her bir azı dişinin bir tacı ve en azından üç kabarcığı (tüberkülü) bulunur. Bu dişlerde taşlar vazifelerinin zorluğu yüzünden daha geniştirler.”

Fasıl: Diş Hıfz-üs-sıhhası (Diş Sağlığı)

Diş Sağlığı için sekiz öğüt verilmiştir.

Birbirine uygun olmayan yiyecek ve içecekleri arka arkasına yememek (sütle tuzlu balık gibi).

Kasten sıkı sık kusmamak

Yapışkan özellikle tatlı lokmalardan sakınmak

¹¹ İbn Sina, burada diş renklerini Hipokrat’ın “Dört Unsur” una bağlamıştır. Humoral Patoloji adı verilen bu inanışa göre; insanda yenilen, içilen şeyler dört ana maddeye dönüşür. Bunlar: 1.Kan (Demevi) 2.Balgam (Muhatı) 3. Karasafra (Sevdavi) 4. Sarısafran (Safravi) dir.

Sert şeyleri kırmaktan sakınmak
Diş diplerini kürdanla ayıklarken derinlemesine karıştırmamak
Özellikle sıcak üzerine soğuk, soğuk üzerine de çok sıcak şeylerden sakınmak
Dişe zarar verici şeylerden sakınmak
Dişin kendi öz yapısına zarar veren şeylerden sakınmak (pırasa gibi ki o diş ve dişetlerine zararlıdır).

Misvak:

Burada diş sağlığına ilave olarak genişçe bilgi verilmiştir. Misvakı diş parlaklığını gidermeyecek şekilde mutedil olarak kullanmak gerekir. Böyle kullanıldığı takdirde: Dişleri parlatır.

Dişleri kuvvetlendirir.

Dişetini kuvvetlendirir.

Diş çürüğüne mani olur.

Ağız kokusunu iyi eder.

Misvakın en iyisi uzunca sapı olandır¹².

—Yatmadan önce dişlerin yağlanması gerekir. Bu yağ gülyağı veya benzeri bir yağ olabilir. Balla karıştırılmış yağ da olabilir. Bal diş etlerine de iyi gelir. Böyle devam edilirse dişin sıhhati korunmuş olur.

—En az ayda iki defa Yetuğ otu¹³ kaynatıldıktan sonra suyu ile gargara yapılmalıdır. Bu tedbir diş ağrısına karşı kesin bir çaredir.

—Bal ile yapılmış tuz macunu da diş ağrısına iyi gelir.

Diş ilaçları:

Bazıları koruyucudur. Bir kısmı da tedavi edicidir.

Koruyucu olarak çok soğuk ve sıcaktan sakınmalıdır.

Tedavi olarak, Hanzal¹⁴, Harbak¹⁵, gına¹⁶ kullanılabilir.

Fasıl: Diş ağrıları sebepleri (s. 187)

Dişin cevherinden yani yapısının zayıflığından olabilir. (Dentin çürüğü ve kalsiyum eksikliği)

Dişin sinirinden olabilir (Pulpitis)

Diş etinden ve dişeti vereminden olabilir (Gingivitis, periodontitis, diş eti ülserleri)

Fasıl: Diş ağrılarında kullanılan iyi edici ilaçlar (s. 188)

Yılan derisi kaynatılarak suyu ile gargara yapılmalıdır.

¹² Erkiletlioğlu Halit, K.Ü.Gevher Nesibe Bilim Haftası ve Tıp Günleri, Ağız Hijyeni ve Misvak, 11-13, Mart, 1982, Kayseri, s. 531

¹³ Yetuğ otu: Sütleyen Otu

¹⁴ Hanzal: Ebu Cehil Karpuzu

¹⁵ Harbak: Zambakgillerden bir bitki

¹⁶ Gına: Hurma Salkımı

Hanzal kaynatılarak suyu ağızda uzun müddet tutulmalıdır.

Fasıl: Diş tedavisinde uyuşturucu olarak kullanılan ilaçlar (s. 188)

İki dirhem Bezrenç (Hyosycamus Niger L. Banotu Tohumu)

İki dirhem Afyon (Opium Papaveraceae)

İki dirhem Mia (Strax Officinale)

İki dirhem Gına (Lawsonia İnermis L.)

S: Hepsi karıştırılıp ağrıyan dişe sürülür.

—Yalnız başına afyon da uyuşturucu olarak kullanılır.

Fasıl: Sallanan Dişler (s. 189)

Dişlerin bir yere çarpması ile veya helak olmaktan (zayıflama) dolayı olur.

Çaresi: 1. Bu dişlerle sert lokmalardan kaçınmak,

2. Az konuşmak

3. Dili dişler üzerinde dolaştırmamak (dille sallamamak)

İlaçları: a) Şap ve ½ oranında tuzlu su ile gargara yapılır.

b) Balla yapılmış tuz macunu kaynatılır ve bununla gargara yapılır veya diş etine sürülür.

Fasıl: Çürük dişler (Tenkibul Esnam = Delinmiş Dişler) (s. 190)

Rutubetten veya diş cevherinin zayıflığından kokuşan dişler bu guruba girer. (Çürük veya Gangrenli Dişler)

Fasıl: Dişlerin Dağılması ve Kırılması (s. 191)

Pek çok sebepten meydana gelebilir.

İlaçları: Sert maddeler çiğnenmemeli ve ısırılmamalıdır.

Ayrıca dişi kuvvetlendirici macunlar kullanılmalıdır.

Bu macunlar: Şap, Nişadır, balla yapılmış siyah harbak macunlarıdır.

Fasıl: Diş Renginin Değişmesi (s. 191).

Bu durum iki türlü meydana gelir: 1. Karışık gıdaların diş üzerine birikmesi neticesinde diş sararır ve çoğu zamanda diş dipleri taşlaşır. 2. Çürütücü maddeler diş cevherine nüfuz ederek dişin rengini değiştirir.

İlaçları: Diş diplerini temizlemek ve parlatmak iledir. (Detartraj) Bu ameliye, Deniz köpüğü, tuzlu su kullanılarak ve kemikten yapılmış bir alet ucu ile kazımak suretiyle yapılır.

Fasıl: Dişerin Sürmesini Kolaylaştırmak (Dentitio Difficilis) (s. 191)

İlaçları: içyağ ve beyinler yedirmelidir. Özellikle pişmiş tavşan beyni, tereyağ ve köpek sütünün faydalı olduğu rivayet edilmiştir.

Fasıl: Diş Çekimindeki Tedbirler (s. 192)

Diş bozukluğu ilaçla düzeltilemediği

Diş ağrısının dindirilemediği

Hasta dişin komşu dişlere zarar verdiği

Bu belirtilerin düzeltilme imkânı kalmadığı zaman diş çekilmelidir.

Ayrıca dişi çekmeden önce hastalığın dişin kendisinden mi? Yoksa dişetinden mi? Veya dişin içindeki sinirden mi? Dolayısı olduğu kesin olarak tespit edilmelidir.

ÇEKİM: Dişetini sıyırdıktan sonra kerpetenle çekilir.

Fasıl: Ağrısız Diş Çekimi (s. 192)

Sütleğen (Yetuğ Otu) sütünün unundan yapılan hamur, bir saat kadar dişin üstüne konulursa diş uyuşturur.

Sarmaşık yaprağı konulur.

Ağaç kurbağasının içi yağı konulur.

Fasıl: Diş kurtlarının giderilmesi (s. 192)

Dört ölçek Benç tohumu¹⁷

Dört ölçek Kerat tohumu

İkibuçuk ölçek soğan tohumu, keçi yağı ile hamur yapılarak diş sürülür.

Fasıl: Diş gıcırdatmanın sebepleri (s. 192)

İki çene adalesinin zayıflığından çoğunlukla çocuklarda meydana gelir.

Büyüyünce kendiliğinden geçer.

Fasıl: Uzayan Dişler (s.193)

Fasıl: Öğütücü dişlerde diş kamaşması (s. 193)

Fasıl: Diş suyunun gitmesi (diş minesinin aşınması) **ve buna bağlı olarak sıcak, soğuk hassasiyeti** (abrazyon) (s. 193)

Fasıl: Diş Zaafiyeti (zayıflığı) (s. 193)

Tedavisi: Şap, fülful¹⁸, zaferan, tuz, hurma gibi maddelerden elde edilen ilaçlar tavsiye edilmektedir.

Dişeti ve Dudaklar Hakkındaki Bilgiler: (3. Kitap, 8. Bölüm)

Fasıl: Dişeti Hastalıkları ve İlaçları (s. 194)

Fasıl: Dişetin Kanaması (s. 194)

Fasıl: Dişeti Yarılmaları

Fasıl: Dişeti Yarası ve İlaçları (s. 194)

Fasıl: Dişeti İltihabı (S. 194)

Fasıl: Dişetin Noksanı (çekilmesi) (s. 195)

Fasıl: Dişetin Rahathğı (çekilmesi) (s. 195)

Fasıl: Fazla etler (Hipertrofi veya Tümör)

Fasıl: Dudaklar ve Hastalıkları (s. 196)

Fasıl: Dudak ve Yarıkları (s. 196)

Fasıl: Dudak Veremleri ve Yaraları (s. 196)

Fasıl: Dudak Basuru ve Yarası (s.196)

Fasıl: Dudak İhtilacı (titremesi) (s.196)

SONUÇ:

“Al-Kanun Fı’l-Tıbb” isimli eserin ikinci cildinin 175 ve 196 ncı sayfalar arasında anlatılan bu malumata göre:

Ağız ve Dil Hakkındaki Bilgiler 20. Fasılda,

Dişler hakkındaki bilgiler 18. Fasılda,

Dişeti ve dudaklar hakkındaki bilgiler 13. Fasılda anlatılmıştır. Toplam olarak 51. Fasılda¹⁹ çok geniş malûmat verilmiştir²⁰.

¹⁷ Benç tohumu: Ban Otu olup, göz bebeğini açan ve uyku veren bir ottur.

¹⁸ Fülful: Hindisatan’ da yetişen, nar ağacına benzeyen, meyveli bir ağaç.

Kanun'da anlatılan dişhekimliği bilgilerinden bir kısmı İbn Sina'dan 900 sene sonra bile önemini korumaktadır. Diş anatomisini incelerken onun canlı olduğunu tespit etmiş olması²¹. Diş sağlığı için verdiği öğütler, diş ağrılarını tasnifi, ağrının giderilmesinde kullanılan aneljeziklerin seçimi (afyon vs.), sallanan dişler için verdiği tavsiyeler, diş çekim metodu, dişeti tedavisinde uygulandığı ilaçlar çok isabetle seçilmiş ve günümüzdeki konservativ usullere fevkalade uygundur. Diş hekimliğindeki konuları tespiti, sıralaması ve anlatımındaki metod ayrıca takdire şayandır.

İbn-Rüşd (1126-1198)

İbn-i Rüşd, zamânının en büyük doktorlarından birisi olup, tıp sâhasında on altı eser yazdı. **İbn Rüşd**'ün kapsamlı eseri, **İbn Sînâ**'nın kitabından daha fazla ilgiyle karşılanmıştır. Ancak, **İbn Rüşd**, yenilik getiren (teorisyen) bir kişiden ziyade, uygulamacı bir hekim olarak kalmıştır. Eserleri arasında **Külliyât fit-Tıb** en meşhur olanıdır. Bu kitabında hastalıkları tek tek ele alarak incelemiş, hiçbir insanın hayâtında ikinci defâ çiçek hastalığına yakalanmayacağını belirterek sebeplerini îzâh etmiştir. Ayrıca gözdeki retina tabakası ve çalışma tarzı hakkında da dikkate değer açıklamalar yapan **İbn-i Rüşd**, tıp târihinde gözdeki retina tabakasının fonksiyonunu ilmî olarak îzâh eden ilk tıp bilgini olmuştur. **İbn-i Sînâ**'nın **Kânûn** adlı eserine ve **Galen**'in tıpla ilgili eserlerine şerhler yazmıştır. Diğer eserlerinde de tedâvi, zehirler ve ateşli hastalıklarla ilgili bilgileri yazmıştır. **İbn-i Rüşd**'ün tıpla ilgili eseri Avrupa üniversitelerinde ders kitabı kabul edilmiştir. Matematik, coğrafya ve astronomi ilimlerinde de söz sâhibi olan **İbn-i Rüşd** bu konularda eserler yazmış, zamânından sonraki birçok ilmî gelişmelere kaynak olmuştur. Dünyâyı dolaşan **Kristof Kolomb** bile onun fikirlerinden etkilenmiştir. 1498 (H.904) senesi Ekim ayında yazdığı bir mektupta; **Averroes=İbn-ür-Rüşd** adlı bir yazarın, yeni dünyânın, yâni Amerika'nın varlığı hakkında kendisine fikir verdiğini bildirmektedir.

Külliyât fit-Tıb, 2) Mukaddemât, 3) Nihâyet-ül-Müctehid, 4) Et-Tahsîl, 5) Kitâb-ül-Hayevân, 6) Zarûrî, 7) Telhîsü Kütübi Aristotales, 8) Telhîsü İlâhiyyât-ı Nikolavus, 9) Tehâfüt-üt-Tehâfüt, 10) Şerhü Kitâb-ün-Nefs li-Aristotales, 11) Şerhu Kitâb-üs-Semâ vel-Âlem li-Aristotales, 12) Makâle fil-Kıyâs, 13) Muhtasar-ı Mecistî, 14) Fasl-ül-Makâl vel-Keşf an Menâhic-il-Edille, 15) Kitâbü Mâbâdet-Tabîa, 16) Şerhul Urcûze fit-Tıb, 17) Makâle fî Cevher-il-Felek eserlerinden bâzılarıdır.

¹⁹ Doç. Dr. İlter Uzel'in Kanun tercümesi "Tabhiz-al-Mathun"dan yorumlandığı makalesinde bütün diş hekimliği bilgileri 52. Fasil olarak bildirilmiş ise de bunun sebebinin "Diş Hakkındaki Bilgiler" bölümünün 2. Faslında gösterilen "diş ilaçları" kısmının da ayrı bir fasıl olarak alınmasından doğduğu anlaşılmıştır.

²⁰ İbn Sina, Abu Alii Al-Husain İbn Abd Allah, 428/A, Al-Kanun Fi'l Tıbb, 11. Cilt, Beyrut, Tarihsiz. Erciyes Üniv. Tıp Tarihi Müzesi Kütüphanesi, Kayıt Nu: 3189-100/2 s. 175-196

²¹ Gürkan S. İsmail, Diş Hastalıkları ve Tedavisi, İstanbul, 1963, s. 14, 16, 23, 24

Ebu Hamit Necibüddin Mehmet Bin Ali El Semerkandi (Ölm. 1220)

Esbap ve Almatı Semerkandi: İsimli kitabın yazarı **Ebu Hamit Necibüddin Mehmet Bin Ali El Semerkandî**, 1220 de Cengiz'in askerleri tarafından Herat'ın işgali sırasında öldürülmüştür. Eseri, Farsçadan Türkçeye çeviren belli değildir. Bir genel tıp kitabı olan eserde bir bölüm diş ve diş etlerine ayrılmıştır. Tedavileri için çeşitli usuller zikredilmektedir. Örnek olarak; *“Diş ağrısı için kan almak ve kusturmak, dişeti ağrırsa damardan kan almak ve müşhil vermek, diş çürürse demir ile yavaş yavaş temizlemek”* tavsiye edilmekte *“Bütün bu ameliyelerden sonra dişler ve diş etlerinin kuvvetleneceği, dişler sallanırsa, iyi gıdalar yemek, kan almak, müşhil vermek, tatlı şeyler yememek”* gerektiği bildirilmektedir.

Türkiye Selçuklularında Tıp ve Diş Hekimliği:

Büyük Selçuklu döneminde geniş bir coğrafya alanında birçok hastane kurulmuştur. Bunların en önemlileri; Halep Darü-ş Şifası, Şam Nureddin Zengi Darü-ş Şifası, Akka Eyyubi Darü-ş Şifası, Şam Kaymeri Maristanı, Kahire Kalavun Maristanı olarak sayılabilir.

Gerek Alparslan gerekse oğlu Melikşah zamanında Bağdad sağlık müesseselerinden en önemlisi Adudî hastanesidir. X. yüzyılda Anadolu'dan gelmiş bir köle olan ve zamanla yükselerek Bağdad emîrî'ü ümerası olan Adudu'd Devle tarafından 982 yılında, 100.000 dinara yaptırılan Adudî Hastanesinde hem tıp eğitimi verilmiş hem de insanların sağlık ihtiyaçları giderilmiştir. Adudî Hastanesinin en büyük özelliği orta çağın meşhur hekimlerinin bu hastanede toplanmış olmalarıdır.

Ayrıca hekimler için meslekî geliştirme dersleri verilmekte idi. Yani hekimlerin bilgileri güncellenmekte idi. Bunun yanında hekimler haftada iki gün hastaları muayene eder ve gerektiğinde reçete ile diyetleri verirlerdi. Selçuklu Sultanı Tugrul Bey'in emri ile onarılan ve yeniden düzenlenen Adudî hastanesinde önceleri 24 hekim çalışırken bu sayı, sultanın emri ile 28'e çıkarılmıştır. Hastane bu özellikleri ile İslâm hastaneleri tarihinde teşkilât, hekim, personel kadrosu, tıp eğitimi ve uzmanlaşma konusunda önceki hastanelerden çok ileri bir seviyededir.

O dönemde Sultan Melikşah'ın saray hekimleri arasında **Kitabu Takvimi'l Ebdân**'ın yazarı **İbn Cezele** ile **Kitabû'l Mugnî fi't-Tıp** adlı eseriyle tanınan **Said b. Hibetillah**, bulunmakta idi. Sultan Melikşah'ın oğlu Sultan Mahmud'un Hekimliğini ise dönemin en tanınmış hekimlerinden Endülüslü Abdullah **ibn el-Muzaffer el-Bahafî**, yapmıştı. Selçuklu sultanı Sancar'ın hizmetinde çalışan hekimler arasında **İbn Tilmiz** vardı. Melikşah'ın torunu Gıyaseddin Mesud ağır hastalanınca Bağdad'dan **Ebû'l Berekat** isimli hekim çağrılmış ve sultanın hastalığı konusunda diğer hekimler ile istişare ederek uygun bir tedavi uygulamıştı.

Büyük Selçuklu dönemindeki tıp bilimi Türkiye Selçukluları dönemi tababetinin oluşmasında büyük bir zemin oluşturmuştur. Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesiyle birlikte Turan coğrafyasından pek çok hekim güvenli buldukları Anadolu'ya gelmiş, böylece **Bergamalı Galen** (131-200), **Bursalı Asklepiades** (M.S.1.yy.), **Efesli Rufus** (M.S.1 yy), **Efesli Soranus** (M.S.2 yy), **Kayserili Areteaus** (M.S.4 yy.), **Anavarzalı Dioskorides** (M.S.1 yy) gibi pek çok önemli antikçağ hekimi ile İslâm hekimlerinin bilgileri ve uygulamaları

Anadolu’da sentez olmuştur. Anadolu tıp hizmetleri bakımından kısa zamanda çok ileri bir seviyeye ulaşmıştır.

Selçuklular Bu mirası daha sonra 13.yüzyılın sonunda küçük bir devlet olarak ortaya çıkan ve bir asırda İmparatorluğa dönüşen Osmanlı Devleti’ne aktardılar.

Türkiye Selçuklu Devleti, devlet politikası olarak sistemleştirdiği halkın sağlık ihtiyacını aslî vazifesi olarak kabul ediyor ve kervanlarla, çeşitli yöndeki ülkelerle ticaret yapan tacirlerin sağlıklarının korunması konusunda kendisini mükellef sayıyordu²². Tabii ki bunun yanında komşu ülkelerle olan yoğun ticaretin sonucunda ülkede oluşabilecek salgın hastalıklara karşı ciddi önlemler almak devletin aslî vazifesi idi. Hekimler hem harp hem de barış zamanında halkın ihtiyaçları ile ilgilenmek zorundaydılar²³. İslâmî kurallara sıkı sıkıya bağlı olan Selçuklu sultanları, hükmettikleri halkı Allah’ın emaneti olarak kabul etmekteydiler²⁴. Türkiye Selçuklular dönemindeki devlet koruması altında bulunan kervansaraylarla donanmış bu güvenli yol ağı Selçuklu medeniyetini çağdaş ülkelere üstün kılan en büyük amildi.

Orta çağda genellikle İslâm âleminde aynı medrese bünyesinde şeri-i ilimler yanında tıp başta olmak üzere diğer müspet ilimlerde okutulmuştur. Selçuklu döneminde benimsenen tıp anlayışı İslam tıbbının özelliklerini taşımaktadır. Hipokrat, Galen gibi hekimlerin tıp anlayışını benimseyen İslâmî tıp anlayışı Anadolu Selçuklu döneminde de etkisini sürdürmüştür. Klasik tıp anlayışı içinde Selçuklu hekimleri de 4 humor (hılt, suyu) teorisine bağlı kalmışlardır. Bu dönemde Anadolu’da bulunan hekimler göz ile ağız ve diş tedavisine önem vermişlerdir. Göz hastalıkları için “kehhal” adını taşıyan hekimler bulunmaktadır. İç hastalıklarına ilişkin tedaviler daha çok ilaçla yapılırken cerrahi nitelikteki müdahaleler diş çekimi, kırık-çıkık, incinme, çıban, ur, yaraların tedavisi gibi müdahaleler şeklindedir. Bunun yanında tıp tahsili diğer bazı İslam memleketlerinde de olduğu gibi hastanelerde yapılmıştır²⁵. Dolayısıyla hastaneler tıp eğitiminin de yapıldığı birer fakülte haline dönüşmüştür.

Türkiye Selçuklular zamanında iki sınıf hekim bulunmakta idi. Bunlardan ilki; Hemen her şehirde bulunan darüşşifa, maristan, darülafiye gibi hastanelerde çalışan cerrahler, hekimler ve kehhallerdi. Meselâ Sivas İzzeddin Keykavus Darüşşifası’nda adları geçen sağlık personelinin özellikleri genel hatları ile çizilmişti. Bu hekimler ya ülke dışında her konuda kendi alanında uzman olan üstadlardan ders almış olmaları, ya da ülke sınırları içinde uygulamalı tıp tahsili yapan yerlerde eğitimlerini tamamlamış olmaları gerekiyordu. Bu hekimlerin en ünlüleri **ibn Ebû Usaybia’nın Uyûnul Enba fi Tabakatü’l Etıbba** adlı eserinde sıralanmıştır. Çeşitli İslâm ülkelerinde Eğitimlerini tamamlayan bu hekimler Arapça ve Farsçaya hâkim bulunmakla birlikte Anadolu’da yazmış oldukları eserlerin dili genellikle Türkçe idi.

İkinci gurup ise, Darüşşifa, maristan veya dârülafiyelerde çalışan hekimlerin haricinde evlerinde, pazarlarda veyahut esnaf arasında hizmet veren mahalle hekimleri idi.

²² Erdem Aydın; “Anadolu’daki Ticaret Yolları ve Sağlık Hizmetleri”, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, S.2-3, İstanbul 1997, s.165.

²³ Afet İnan; Kayseri Gevher Nesibe Sifaiyesi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1969, s. 10.

²⁴ Rahman, Fazlur; İslâm Geleneginde Sağlık ve Tıp, Çev: Adnan Bülent Baloglu; Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997 s.45.

²⁵ Turan, Resmi Vesikalar, s. 53.

Bu hekimlerin dışında bir de ordu hekimleri vardı. Meselâ, Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın ordusunda 40 deve ile taşınan seyyar bir ordu sağlık birimi bulunmakta idi. Bu uygulama Türkiye Selçuklularında da aynen devam etmiştir. Selçuklu ordusunda görev alan sağlık ekibinin tıbbî ve cerrahî ilaçlar, hekimler, cerrahlar ve yardımcılardan oluşan kalabalık bir kadrosu bulunuyordu.

Anadolu Selçukluları da genel anlamda diğer islâm devletlerinin takip ettiği yoldan giderek Anadolu'da tıp eğitimine önem vermişlerdir. Aslında Anadolu'da tıp eğitimi Selçuklulardan önce başlamıştır. Daha ilk beylikler döneminde bu alana yönelinmiş ve önemli darüşşifalar inşa edilmiştir. Bunların en önemlileri hiç şüphe yok ki, Artuklular tarafından Mardin'de yaptırılan Necmeddin İlgazi (1108) ve Eminateddin (1112) darüşşifalarıdır. Gene bu dönemde tıbbi bir takım tercüme ve telif eserler de meydana getirilmiştir²⁶. Beylikler zamanında meydana getirilen bir başka önemli darüşşifa ise Sivas Divriği'de Turan Melik tarafından yaptırılan darüşşifadır. Bazı bölümleri hala tüm ihtişamıyla ayakta duran bu darüşşifa uzun süre Anadolu'da tıp eğitiminin önemli merkezlerinden birisi olmuştur. Anadolu Selçukluları bir bakıma beyliklerden devraldıkları bu geleneği devam ettirmişler ve Anadolu'da değişik yerlerde önemli darüşşifalar tesis etmişlerdir. Buralar tıp eğitimine büyük katkı sağlamış ve yetişen pek çok hekim Anadolu'da değişik yerlerde görev yapmıştır.

O dönemin en tanınmış hekimbaşısı Konya'da oturan "**Tabip Ekmeluddin**" dir ve **Mevlana Celaleddin-i Rumi**'nin çağdaşıdır. **Tabip Gazanfer** ve **Efdalüddin Hunci** de Konya'da yetişen tanınmış hekimlerdendi. Bu ilk dönemlerde tıp eğitimi de en azından kendi kendine yeterlik arz edinceye kadar, değişik ülkelerden gelen tabiplerin tesiri altında kalmıştır²⁷. Bunların bir kısmı Suriye, Mısır ve İran'dan özel olarak davet edilen hekimlerdi. Mesela **Harezmi Lokman** isimli tabip Anadolu'da meşhur olan bazı doktorların hocalığını üstlenmiştir. Bundan başka **Tiflisli Hubeys b. İbrahim**, **Cerrah Fasil**, **Samuel İbn-i Yanya el-Mağribi**, **Abdüllatif Bağdadî** ve diğer yabancı hekimlerdir²⁸.

Aynı zamanda gayr-i müslimlerden de bu konuda istifade edilmiştir. Mesela Cerrah Fasil Süryani bu hekimlerdendir ve **Alâeddin Keykubad**'ın boynunda çıkan çıbanı yararak tedavi etmişti²⁹. Bu yapıya bağlı olarak ilaçların hazırlanması ve belli hastalıkların tedavi usulleri de dış kaynaklı idi. Bu konuda özellikle, Araplardan, Acemlerden ve Rumlardan İstifade edilmiştir. Hatta tıp alanında uzmanlaşmak için özel seyahatler yapılabiliyordu. Mesela göz hekimliği, Mısır'da çok gelişmişti ve bu konuda uzman olmak isteyen kişiler oraya gidiyor, bilgi ve görgülerini artırıyorlardı³⁰.

Darüşşifa'dan başka Selçuklu sarayında da meşhur doktorlar hizmet veriyorlardı. Selçuklular döneminde, bir "Hekimbaşı"lık makamının bulunduğu tahmin edilse de bu konuda tarihsel bir belge henüz bulunamamıştır. Bunun yanında, Selçuklu hükümdarları gerek gördüklerinde kendi tıbbi bakım ve tedavileri için hekim görevlendirmişlerdir.

I. Keykavus ve **I. Alâeddin Keykubad** zamanında yerli ve yabancı bir takım doktorlar sarayda görev yapmışlardı. Türkiye Selçuklu sarayına ait doktor tayinlerine dair bazı

²⁶ Ünver A. Süheyl, "Vakıf Hastaneler", Vakıflar Dergisi, Sayı: 1, Ankara 1938, s. 17-23.

²⁷ Şevki Osman, Türk Tababet Tarihi, (Sad: İlder Uzel), Ankara 1991, s.23.

²⁸ Sargutan Erdal, "Selçuklularda Tıp ve Tıp Kuruluşları", VD, S.XI, Ankara, s. 320.

²⁹ İbni Bibi, El Evamirü'l-Alâiye Fi'l-Umuri'l-Alâiye, Neşr. A.S.Erz., Ankara 1956, c.I, s.312

³⁰ Şevki, A.G.E. s.24

menşurlar günümüze kadar gelmiştir.³¹ Ordu hekimliği de ayrı bir ihtisas dalı idi. Bunlar savaşta yaralanmaların tedavisinde uzmanlaşmışlardı.

İslâm tababeti ve tabipleri hakkında yazılmış olan çok mühim bir eser olan **İbn Ebi Usaybi'a'nın Uyunu'l Enba** adlı kitabında Türkiye Selçukluları döneminde yetişmiş olan tabiplerin biyografileri yer almıştır. Bu önemli kaynağın dışında Türkiye Selçuklu tabipleri hakkındaki bilgileri az da olsa bir kısım tarih kitapları ve münşeat mecmualarından öğrenebilmekteyiz. Özellikle de Selçuklu devlet memurlarının tayinleri ile ilgili bazı bilgileri ihtiva eden **Takariru'l Menasib** adlı resmî vesikada yazılan menşurlardan iki tanesi tabiplik menşurudur ki, içerdiği bilgiler açısından çok önemlidir.

Sultan II. Kılıçarslan döneminde, Türkiye Selçukluları Devleti'nin ilmî faaliyetlerinde çok büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Sultan Aksaray'ı yeniden inşa etmiş ve buraları pek muhtelif müessese ve medreselerle donatmış, nihayet buraya Azerbaycan'dan hekimler getirerek yerleştirmiştir. Bu âlimler Anadolu'da ilmî bir hareketin oluşmasında katkısı en büyük olan kesimdir.

Bu tabiplerin çoğunluğu Azerbaycan (Nahcivan, Tiflis, Tebriz) ve İdil Bulgarlarından geliyorlardı. Bunların yanı sıra Düneysir (Koçhisar), Konya, Sivas ve Amasya gibi bu dönemin önemli merkezlerinde de yetişen, eserleri ile tıp ilmine katkıda bulunan çok sayıda hekim vardı.

Hubeys et-Tiflisî Sultan II. Kılıçarslan'ın emri ile gerçekleşen beyin göçü sırasında Anadolu'ya gelen ilim sahiplerindendi. Başta tıp olmak üzere dil, edebiyat, astroloji, rüya tabirleri ve kıraat gibi pek çok ilimle uğraşmış ve bu alanlarda oldukça fazla sayıda eser vermiş olan müellifin hayat hikâyesi fazla bilinmemektedir. Ancak aynı dönemde yaşayan Malatya Süryani patriği Mihael, meşhur Vekayiname'sinde, sultanın yanında Kemalüddin adında bir filozofu bulundurduğunu ve onunla zaman zaman münazaralar yaptığını ve bu Kemalüddin namıyla bilinen şahsın da, çok yönlü âlimlere verilen "el-Hekîm" unvanını taşıyan Hubeys et-Tiflisî olduğunu bildirmektedir.

Hubeys et-Tiflisî'nin 30 civarında eserinden on altısı tıp konuludur. Tıpla ilgili eserleri:

1-Edviyetü'l-Edviye

Farklı hastalıklara ait özel bir takım ilaçların toplanması, depolanması, yakılması, pişirilmesi, kullanım, sürelerinin belirlenmesi, terkip edilerek hazırlanan ilaçların formüllerini ve hazırlanış şekillerini izah eden bir eserdir.

2-İhtisaru Fusûli Bukrat

Hipokrat tarafından yazılan Aforizma adlı eserin Arapçaya Kitabü'l Füsûl olarak aktarılmış muhtasarıdır.

3-Beyanu's-Sena'a Fi't-Tıbb

12 bölümden oluşan bu eser terkip edilmiş ilaçlarda ve bunların özelliklerinden bahsetmektedir.

4-Beyanu't-Tıbb

Arapça kaynaklardan istifade edilerek yazılan muhtasar bir Farsça kitaptır.

5-Kıfayetü't-Tıp

İki kitap içinde 224 bâb tanoluşan bu kitap, Sultan II. Kılıçarslan'ın oğullarında Kutbuddin Melikşah'a sunulmuştur.

6-Risale-i Fî Serhi Ba'zi'l Mesâil li-Esbâb ve Alâmât Müntehabe Mine'l Kanun

³¹ Turan Osman, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Hastane Tabipliklerine tayin Menşurları, s. 50-55.

İbn Sina'nın el-Kanun adlı eserinden hastalıkların sebepleri ve alâmetleriyle ilgili olarak seçilmiş bazı konuların açıklanmasından ibaret bir kitaptır.

Müellifin bunlardan başka Risale fimâ Yeteallak bi'l Agziyeti'l Mutlaka ve'l Edviye, Rumûzu'l minhac ve Künûzü'l ilac, Mecmûat-ü Resaile Tıbbiye, Sıhhatü'l Ebdan, Tahsilü's Sıhha bi'l Esbâbi's Sitte, Takdimü'l ilac ve Bezrekatu'l Minhac, Takvimü'l Edviyeti'l Müfrede gibi pek çok önemli eseri daha bulunmaktadır.

Şemseddin İbn Hiblî Musulî, Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un hastalıklarını iyileştirmesi amacıyla Anadolu'ya davet edilmiştir. Keykavustan sonra tahta çıkan I.Alâeddin Keykubad'a da hizmet etmiş ve Anadolu'da ölmüş ve daha sonra cenazesi Musul'a gönderilmiştir. Babası Mühezzebüddin İbn-i Hiblî'de hekimdir.

Muvaffakuddin Abdüllatif b. Yusuf el-Bağdadî

Türkiye Selçukluları devrinde tıp alanında hizmet veren en önemli şahsiyetlerden bir tanesi hiç şüphesiz Abdüllatif Bağdadî'dir³². Halep atabeyinin özel hekimliği yanında talebelerine tıp dersleri vermekteyken Anadolu'ya gelmiş, önce Erzincan'da hüküm süren Mengücekogullarından Alâeddin Davud b.Behram Şah'ın hizmetinde bulunmuş ve O'na birçok da eser ithaf etmiştir. Daha sonra 1227'de Erzurum, Kemah, Divriği, Malatya ve Halep'te bulunmuştur. Pek çok konuda yazdığı felsefî ve tıbbî eserlerinin yanında Calinos'un eserlerinin bir kısmını da tercüme ettiği bilinmektedir. Son olarak Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın hizmetinde çalışmış ve 1230 yılında çıktığı Hac yolunda 1231 yılında vefat etmiştir.

Efdalüddin Huncî Anadolu'da aynı zamanda kadılık da yapmış olan bu hekimin, daha sonra Mısır'a gittiği bildirilmektedir.

Kemaleddin Karatay Selçuklu vezirlerinden Emir Celâleddin Karatay'ın kardeşi olan bu hekim, Karatay Medresesinin karşısına yaptırdığı hastanede hekimlik yaptığı Celâleddin Karatay'ın vakfiyesinde yazılıdır³³.

Tacüddin El-Bulgarî, İdil-Volga Türklerinden olup ilim tahsili yapmak için İslâm ülkelerine giden öğrencilerdendir. Tacüddin El-Bulgarî, Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) döneminde Anadolu Selçuklu hükümeti tarafından 1240 yılında Bagdad'a elçi olarak gönderilmiştir. El-Bulgarî'nin tıp alanındaki en ünlü eseri Muhtasar fi Ma'rifetü'l Edviyeti'l Müfrede'dir.

İbn İlalmış, Hafız, âlim, hakîm, tabip, muhaddis, karî, sâir, dil ve edebiyat uzmanı olarak çok geniş kültürlü bu hekimin asıl adı **Ebu Hafs Ömer b. El-Hızır b. İlalmış b. İldüzmiş b. İsrail ed-Düneysirî et-Türkî el-Mutatabbib es-Şaffî** dir. İbn İlalmış'ın tıbbi olan ilgisi Düneysir'da bulunduğu çocukluk yıllarında başlamış olup, Ünlü tabibin babası olan Ebü'l Abbas el-Hızır b. İlalmış'ın hekim olan arkadaşı Ebü'l Behâ Sâbir b. Ahmed el-Harranî'den ilk tıbbî bilgilerini almıştır.

Daha sonra Erbil'e giderek, zamanın ünlü tabiplerinden Ebü'l Hasan Ali b. Ahmed b. el-Hübel el-Bağdadî ile bir araya gelmiş, O'ndan ve onun el-Muhtar fi't Tıb adlı kitabından da pek çok şey Öğrenme şansını yakalamıştır.

³² Arslan Terzioglu; "İbn-i Sina'nın Tedavi Metodlarını Elestiren Abdüllatif El Bağdadi'nin Diabetes Hakkında Bir Risalesi", Belleten, cilt 4, sayı 10, Ocak 1988, s.56.

³³ Ünver, A. Süheyl, Selçuk Tababeti: Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Orta Zamanda Türk Devletleri Tababeti Tarihi, XI. ve XIV. Asırlar, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1938 s: 34-37

Erbil'den Bağdad'a gidip tıp eğitimine Tabip Ebü'l Hayr el-Mesihî'den aldığı derslerle devam etmiştir. Ed-Düneysirî, bir zamanlar ders almış olduğu Düneysir ve Mardin gibi şehirlerde, eğitimini tamamladıktan sonra ders vermeye başlamıştır. O'nun derslerine katılan talebeler arasında kendi oğlu Ebu Muhammed Abdurrahman b. el-Hafız Ebu Hafs Ömer b. el-Hızır da bulunmaktaydı.

Necmüddin Nahcuvanî, Hekimliğinin yanında Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'un vezirliğini de yapmıştır. Fahreddin er-Razî'nin "Şerhu Külliyyati'l Kanun" adlı eserini "Hallu Sukuki'l-Mürede fi Şerhi'l Fahrirrazî" adıyla, İbn Sina'nın "el-İşarat ve't Tenbihat" isimli eserini de "Zübdetü'n Nakz ve Lübâbu'l Keff" adıyla şerhetmiştir.

Gazanfer et-Tebrizî

Asıl adı Ebu İshak İbrahim bin Muhammed el-Maruf bi-Gazanfer et-Tebrizî olan hekim, Hz. Mevlâna'nın son günlerinde kendisiyle aynı dönemde hekimlik yapan Ekmeleddin ile birlikte Hz.Mevlâna'yı tedavi etmeye çalışmışlardır. Günümüze kadar ulaşabilen eserleri arasında Huneyn b. İshak'ın "el-Mesa'il fi'tTıb lil-Müteallimin" adlı eserine "Hâsilü'l Mesa'il adlı şerh" ile İbn Sina'nın "el-İşarat ve't Tenbihat" adlı eserine yazdığı şerhin 1301'de istinsah edilmiş kısmı bulunmaktadır. İstinsah ettiği eserler arasında ise Birunî'nin "Kitabü's Saydana"sı ile İbn Sina'nın Envarü'l Efkâr'ına öğrencisi Behmenyâr'ın yaptığı tenkit sayılabilir.

Ekmelüddin Nahcuvanî

Aslen Nahcivanlı olduğu anlaşılan Ekmelüddin Müeyyed b. ebu Bekr b. İbrahim el-Konevî en-Nahcuvanî et-Tabib, Anadolu Selçukluları devrinde yetişmiş olan çok yönlü bir bilgidir. Ancak asıl mesleği tabiplik olan Beyhekim Hoca Ekmelüddin Tabib, Eflâkî'nin Menakıbu'l Ârifin adlı eserinde zikredilmektedir. İçinde yaşadığı toplumda çok seçkin bir yeri bulunan tabip Ekmelüddin "Zamanın Hipokrati", Zamanın Eflatunu", "Dünyanın Hekimi", Anadolu Hekimlerinin Ulusu", "Benzeri Bulunmayan" gibi sıfatlarla taltif edilmiştir. Ekmelüddin'in günümüze kadar ulaşabilen en meşhur eseri, İbn Sina'nın el-İşarat ve't Tenbihatına yazmış olduğu şerhtir³⁴. 500.

Eminüddin el-Ebherî

Dedesi meşhur mantık, felsefe, matematik ve astronomi bilgini olan ve aslen Ebherli olan Eminüddin Ebherî'nin ilk tahsilini doğum yeri Sivas'ta görmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Kendi zamanında özellikle matematik ve astronomi ilimlerinde "zamanın bir tanesi" ve "aritmetik, misaha, geometri usturlab, ceyb, küre ve başka alanlarda değerli eserlere sahip, alet yapımında usta bir kişi" olarak bilinmekteydi. Müellifin eserleri de yoğunlukla bu alanlarda olmuştur.

Abdullah es-Sivasî

XIV. yüzyılda yaşamış olan müellif, Hipokrates'in Aforizma'sına, İbn Ebî Sadık en-Nişaburî'nin yaptığı şerhe, 1314 yılında Aksaray'da Umdetü'l Fuhûl fi Şerhi'l Fusûl adıyla anılan bir sadeleştirmeyle bilinmektedir.

Ali es-Sivasî

XIV. asır tabipleri arasında yer almaktadır. Hayatı hakkında pek fazla bilgi olmayan Ebu Abdillâh Ali b. Muhammed b. Ali es-Sivasî'nin bilinen en meşhur eseri, Emir Yesbek adına yazdığı "Kitabu İksiri'l Hayat fi Telhisi Kavaidi'l Mualecat'tır"³⁵.

³⁴ Ebu Bekr İbn Al Zaki; Ravzatül Küttâb ve Hadikatül Albab, Çeviren: Ali Sevim Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1972, s. 29.

³⁵ Ünver; Tıp Tarihi, s. 93.

Ebu Bekr b. ez-Zeki el-Mutabbib el-Konevî

Ekmelüddin Nahcuvanî'nin öğrencisi olan Ebu Bekr b. ez-Zeki, "es-Sar el-Konevî" olarak bilinmektedir. Tıbbî Ekmelüddin'den öğrenen Ebu Bekr, yakın dostu olan Karahisar-ı Devle Emiri Nusretüddin Hasan için bir müshil ilacı yapmış, Emir'in oğlu Abdurrahim hastalandığı sırada O'na tıbbî müdahalede bulunmuş, tabiplik iddiasında bulunan bir kimsenin tabip olmadığını tespit etmiş ve Risale der Bab-ı Münazara-i Meyan-i Dil ü Dimağ adlı bir eser kaleme almıştır ki, bu gibi hadiseler O'nun tıpla ciddi bir şekilde ilgilendiğini göstermektedir.

Muhezzibiddin bin Hubel

Bağdad'da ün yapan hekimlerden Ebu'l Berekat'ın öğrencisi olan Mühezzibiddin, Ahlat şâhı İbrahim'in yanında çok itibar görmüş ve tekrar döneceği vakit de çok büyük bir servet edinmiştir. Malatya'da Alâeddin Keykubad'ı tedavi eden hekimler arasında O'nun oğlu İzzeddin bin Hubel'in de bulunduğu kuvvetle muhtemeldir. Dönemin müracaat kitaplarından olan "el-Muhtar fi't Tıb" adlı eser, Mühezzibiddin bin Hubel'e aittir.

Ebu Salim el-Nasranî el-Yakubî el-Malatî

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın hizmetinde olduğu bilinen Ebu Salim, tarihçi Ebu'l Ferec'e göre hekimlik yönü zayıf olmasına rağmen, oldukça iyi bir şekilde Grekçe bilmesinden dolayı sultanın meclisinde söz sahibi olabilmıştır. Sultan I. Alâeddin Keykubad Harput'un fethi için sefere giderken, beraberinde Ebu Salim'in de gelmesini istemiş, ancak ilk başta Ebu Salim Malatya'da kalmayı tercih etmiştir. Sultan ise sandalcılara, yarın ikindiye kadar gelirse Fırat'ı geçirin, eğer daha fazla gecikirse nehri geçmesine engel olun demiştir. Ebu Salim, bu düşüncesinden vazgeçip gitmeye karar verse de Fırat'ın kıyısına geldiğinde sandalcılar, sultanın talimatını söylemişler ve O'nu buradan geçirmemişlerdir. Bu olay neticesinde büyük bir üzüntüye kapılan Ebu Salim bir zehir içmek suretiyle intihar etmiştir.

Ebü'l Ferec el-Nasranî

İbn Usaybiya'nın verdiği bilgiler doğrultusunda Ebü'l Ferec el-Nasranî'nin, Eyyubî hükümdarlarından Melik Efdal zamanında hekimlik yaptığı bilinmektedir. Ebü'l Ferec el-Nasranî'nin çocukları da babaları gibi hekim olmuşlar ve onlar da Melik Efdal'in çocuklarının tabipliğini yapmışlardır.

Tabip Hasnun

Sahasında tanınmış birisi olan Hasnun, tedavi sanatına ve felsefenin inceliklerine vakıf olan bir bilgindi. Oldukça güzel sohbetleri olan Hasnun, eski hükümdarlara ve hekimlere ait bazı hikâyeler de anlatmaktaydı. Tabip Hasnun, II. Kılıçarslan'ın emirlerinden Emir-i Ahur Seyfeddin ile İhtiyareddin Hasan'a hizmet etmiştir. Daha sonra Halep Atabeyi Tuğrul'a da hizmet etmiş, ancak Tuğrul O'nun Hristiyan olmasından dolayı O'na karşı kötü bir tavır sergilediği için, Hasnun buna daha fazla katlanamayıp ayrılmak istemiştir. Fakat bu arada hastalanarak Halep'te vefat etmiştir.

Urfalı İsa

Tabip Hasnun'un talebelerinden ve O'nun gibi gayr-i müslim olan İsa, 1244'lerde Malatya'da şöhret bulan tıp adamlarındandır.

Tabip Gabriel

Tabip Hasnun zamanında yaşayan ve özellikle de Urfa dolaylarında çok tanınan Gabriel, dönemdeki iyi hekimlerden bir tanesidir. Tıp ve felsefe ile alakalı eserleri olduğu bilinmektedir.

Harputlu Tabip Semon

Hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Semon, hekimlik yönü zayıf, fakat dindar ve hayır sahibi birisi olarak Ebu'l Ferec'in Muhtasaru'd Düvel adlı eserinde zikredilmiştir. Çok iyi bir şekilde yetiştirdiği oğlunun da genç yaşta intihar ettiği ve bu durumun O'nu çok müteessir ettiği yine aynı kaynak tarafından belirtilmektedir³⁶.

Hekim Ahron

Sultan I. Alâeddin Keykubad dönemine tekâbül eden 1220-1237 yıllarında Malatya'da görev yapan Yahudi bir tabipti. Zamanının ünlü tabiplerinden olan hekim Ahron, aynı zamanda ünlü tarihçi Ebu'l Ferec'in de babasıdır. Ölüm tarihi bilinmemekle birlikte 1244 yılında Malatya'yı tahrip eden Moğol generali Saver Navin'i tedavi ettikten sonra bu generalle birlikte Antakya'ya gidip yerleşmiştir.

Tabip Ebu Bekir

Bu hekimin hayatı hakkında da fazla bilgiye sahip değiliz. Sultan Alâeddin Keykubad zamanında Anadolu'ya gelip, burada hekimlik yapmaya başlayan Ebu Bekr, II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. İzzeddin Keykavus'un da hizmetlerinde bulunmuş ve çok servet sahibi olmuştur.

Hekim Zeki oğlu Ebubekir Sadreddin Konevî

Sadreddin Konevî hekim ve aynı zamanda edip bir şahsiyettir⁵⁰⁶. Burada hemen şunu belirtmeliyiz ki, hekim Sadreddin Konevî ile Şeyh Sadreddin Konevî aynı kişiler değildir. Tıp alanında Sadreddin Konevî'nin hocası o dönemin sağlık bakanı hükmünde olan Beyhekim Ekmelüddin'dir. Sadreddin Konevî bir seferinde hocası Ekmelüddin'e gönderdiği mektupta, kendi oğlunun ölümünden ve O'na, bir hekim olmasına rağmen hiçbir şey yapamadığından bahsetmiş ve mektubun sonunda da Arapça ve Farsça şiirler yazarak şöyle bir hükme varmıştır. "Ölüme deva bulmak her hekimi yormuş ve aciz bırakmıştır.". Öyle ki bu hekim hakkında "neşteri gibi kalemini de büyük bir maharetle kullanan yüce bir ediptir." şeklinde de yorumlar yapılmıştır. Hekim Ebubekir Sadreddin Konevî'nin Ravzatü'l Küttab ve Hadikatü'l El-Bab diye anılan bir eseri vardır³⁷. Bu eser genellikle Sadreddin Konevî'nin devletin diğer hekimlerine ve ricaline gönderdiği mektuplardan oluşmaktadır.

Hekim Muzaffer Kürsî

1211-1213 yılları arasında Gevher Nesibe Sifaiyesi'nde çalışan bu hekim, 1215 tarihinde vefat etmiştir.

Kutbuddin Şirazî

Selçuklu tababetinde yetişen Kutbuddin Şirazî, Hekim Ebubekir Sadreddin Konevî'nin öğrencisidir. "O zamanın süsü Şirazlı hekim" olarak da zikredilen Kutbuddin Şirazî, Anadolu'da çok uzun yıllar çalışan meşhur hekimlerin en önemlilerindedir. Kayseri'deki Gevher Nesibe Şifaiye'sinde hizmet vermiş olan Kutbuddin Şirazî, burada yaptığı çalışmalarda gözün karanlık odasını keşfetmeye muvaffak olmuştur. İbn Sina'nın Kanun ve Şifa adlı eserlerine şerh yazan hekim, felsefe, astronomi ve coğrafya sahalarında da eserler vermiştir³⁸. Ayrıca Sivas'ta kadılık yaptığı da bilinmektedir.

Hekim Ebubekir b. Yusuf Re'sül Aynî

³⁶ Turan Osman, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Hastane Tabipliklerine tayin Menşurları, 1988 s. 54

³⁷ İzgi, Cevat, "Anadolu Selçuklu Tabipleri", 3. Tıp Tarihi Kongresi & İstanbul 1993, Türk Kurumu Yayını, Ankara 1999 s.229.

³⁸ Köker; "Gevher Nesibe Tıbbiyesi", s. 54.

İzzeddin Keykavus, I.Alâeddin Keykubad ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerinde Kayseri darüşşifasında çalışmıştır.

Hekim İbrahim Gazanfer Kürsî

Asıl adı İbrahim b. Mehmet olan bu hekim Tebrizlidir. Konya ve Kayseri gibi devrin her yönüyle ünlü şehirlerinin hastanelerinde görev alan hekim, meşhur saray hekimleri arasında yer almaktadır. Mevlânâ'nın çağdaşı olan bu hekim Ebu Reyhan Birunî'nin eserlerini incelemiş ve bunlar hakkında bir takım açıklamalar yapmıştır. Konya'da medfun bulunmaktadır⁵¹⁰.

Secaüddin Ali b. Ebu Tahir

Şeyh Sadreddin, Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî ile çağdas olan hekim, Konya ve Kayseri gibi önemli yerlerde görev alan mühim hekimlerdendir³⁹.

Hekim Rıdvan b. Ali

Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde Kayseri'de çalışan hekim, Rakkalıdır. Anadolu'nun Moğollar tarafından işgâli sırasında esir alınan Rıdvan b. Ali'nin hekim olduğu anlaşılınca Moğollar tarafından Haleb'e elçi olarak tayin edilmiştir.

Cerrah Fasil

Anadolu'da tıpla uğraşmış olan Süryanî Türk hekimlerinden olan Cerrah Fasil, Alâeddin Keykubad'ın yakalandığı kan çıbanını tedavi etmek üzere saraya davet edildi. Kendisiyle beraber diğer ünlü hekimlerin yapmış oldukları konsültasyon neticesinde, sultanın yarasını Cerrah Fasil başarıyla ameliyat yapmıştır. Celâleddin Karatay da oradaydı. Ameliyat başarılı olunca cerraha dirhem, dinar, at, katır, kaftan verilmiş ve I.Alâeddin Keykubad'a Cerrah Fasil'in yaptığı ameliyat sırasında Hekim Kemâleddin Karatay ona tas tutarak saygısını belitmiştir⁴⁰.

Anadolu'da 13. yüzyılda din eğitimi, hukuk eğitimi ve tıp eğitimi veren medreseler ile darüşşifalar ve sosyal yardım kuruluşları ile hidroterapi amaçlı kaplıcalar inşa edilmiştir. Anadolu'da ilk Selçuklu sağlık kuruluşu olan ve **I. Gıyaseddin Keyhüsrev** tarafından kız kardeşi **Gevher Nesibe Sultan** adına yaptırılan **Kayseri Gevher Nesibe Darü-ş Şifası ve Tıp Medresesi** (1206), **Sivas'ta İzzeddin Keykavus Darü-ş Şifası** (1217), **Divriği'de Turan Melik Darü-ş Şifası** (1228/9), **Çankırı'da Atabey Cemaleddin Ferruh Darü-ş Şifası** (1235), **Kastamonu'da Pervane oğlu Ali Darü-ş Şifası** (1260), **Tokat'da Muineddin Pervane Darü-ş Şifası** (1277), **Amasya'da Anber bin Abdullah Darü-ş Şifası** (1312), **Konya'da I.Alaeddin Darü-ş Şifası** (1221) dönemlerinin muhteşem kurumlarıdır.

Selçuklu şifahanelerinde kullanılan eğitim metodu, usta-çırak usulünde yani müderrisle talebenin birebir eğitimi sonunda icazet (diploma, mesleki belge) vermesi ile devam edip gidiyordu. Ve teori ile pratiği beraber uygulayan tıp fakülteleri şeklinde kurumsallaşıyordu.

Aktar ve kökçüler tedavi amaçlı hammadde temininde önemli yer tutmuştur. Diş çekimleri yine berberlere ve cerrahlara bırakılmıştır.

Hastanelerde görev yapan hekimlerin en kıdemlisi hekimbaşı adını alıyordu. Doktorların görevlerine nasıl başladığı ve görev süreleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Kayseri'deki Gevher Nesibe Darüşşifasının ilk müderrisinin **Tiflisli Hubeyş b. İbrahim** olduğu ve **Alaeddin Davut Şah b. Behram** ile Erzincan'da da bir dönem hekimlik

³⁹ Köker; Gevher Nesibe Tıbbiyesi. s. 55

⁴⁰ Yoska Erhan, Türkiye Selçuklularında XIII. Yüzyıldaki Tıbbî Gelişmeler, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005, s:185-197

yapan **Abdülatif Bağdadî** ve meşhur tabip **Kutbeddin Şirazi**'de bu darüşşifada görev yapmıştır. Gevher Nesibe Darü-ş Şifasının bilinen hekimleri şunlardır; **1-Tiflisli Hubeş bin İbrahim 2-Alaeddin Davudşah b. Behram 3-Abdülatif Bağdadî 4-Ekmeleddin Nahcivanî 5-Ebubekir Sadreddin Konevî 6-Kutbeddin Şirazi 7-Ebûbekir b. Yusuf Resul-aynî 8-İbrahim Gazanfer 9-Sücaeddin Ali b.Ebu Tahir 10-Ebu Salim b.Ebu Tahir 11-Rıdvan b.Ali 12-İnâyetullah 13-Seyyid SamedEfendi 14-Yeniçeri Ağası Fahri Paşa 15-Abdülkerim Ağa 16-Deli Müderris 17-Âlim Efendi 18-Müderris Pamukhâfizoğlu 19-Emin Müjdecî 20-Ali Sivasî 21-Rauf Efendi 22-Hilmi Efendi 23-Emir Efendi 24-Ali Nisaî Efendi**

XII. ve XIII. Yüzyıllarda Kayseri Gevher Nesibe Medresesi (1205) Sivas Darüşşifası (1217) ve Amasya Darüşşifası (1308) gibi medreselerde çok gelişmiş metotlarla tıp tahsil ediliyordu. **Bu kurumlarda “cerrah” olarak çalışan hekimlerin aynı zamanda diş tedavi ve çekimlerini de yaptıkları, bunun yanında dişhekimliği bilgilerinin de verdikleri muhakkaktır.**

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Diş Hekimliği

Osmanlı beyliğinin kurulmasından kısa bir müddet sonra, Türkiye Selçukluları tarihe karışmıştır. Osmanlılar hızla devletleşirken, Selçukluların uyguladığı gibi kendilerinden önceki kültürle kendi kültürlerini birleştirerek fethettikleri kentlerde birçok yeni sağlık ve sosyal yardım kuruluşları meydana getirdiler. Meselâ; Eski Roma'nın hamam geleneği, Türklerin katkılarıyla ve yaptıkları tesislerle günümüze kadar gelen kaplıca kültürünün temellerini oluşturmuştur. Bu türdeki birçok kuruluş ta günümüzde imaret veya külliye olarak bilinirler. Bunlardan ilki **Yıldırım Bayezid** tarafından kurulan Bursa Yıldırım Darü-ş Şifasıdır (1399). İstanbul'da Fatih Darü-ş Şifası (1470), Edirne'de II. Bayezid Darü-ş Şifası (1488), Manisa'da Hafsa Sultan Darü-ş Şifası (1539), İstanbul'da Haseki Hürrem Sultan Darü-ş Şifası (1550), Süleymaniye Darü-ş Şifası ve Tıp Medresesi (1553), Atik Valide Nurbanu Sultan Darü-ş Şifası (1579), I.Ahmed Darü-ş Şifası (1621)⁴¹ bunlardan bazılarıdır.

Bu kuruluşların kayıtlarında diş hekimine rastlanmamaktadır. Anlaşıldığına göre bu kuruluşlarda diş hekimliği uygulamalarını yine Selçuklularda olduğu gibi bu kuruluşların cerrahları yapmaktaydılar. Süleymaniye Darü-ş Şifasının vakfiyesinde cerrahların görevleri şöyle sıralanmıştı; *“ülserler, başta olan yara ve kırıklar, çiban ve apseler, irinli urlar, püstüller ve kabarcıkların tedavisi, urların ve ağrıların takibi ve fitıkların düzeltilmesi, diş çekimi, damarlardan kan alma, yara sarmak, yara vurmak, yaraların kapanması ve iyileştirilmesi”* gibi müdahaleler⁴².

Osmanlı devletinde 14. yüzyıla kadarki dönemde sistematik bir dişhekimliği bilgisine rastlayamıyoruz. Bu döneme ait ağız diş tedavisiyle ilgili bir belge veya alet henüz bulunamamıştır. Şimdiye kadar yayınlanan Şer'i ye Sicilleri'nde de bu konuyla ilgili bir kayıt bulunmuyor.

Ancak XIV. Yüzyıldan itibaren Türkçe telif ve tercüme tıp eserleri çoğalmıştır. Bütün tıp eserlerinde dişhekimliği bilgileri önemle zikredilmiştir. 14. ve 15.yüzyıllarda yazılmış Türkçe tıbbi eserlerden yalnız diş ağrıları değil, bazı diş ve ağız hastalıkları da incelenmiş ve bunlara ait ilâçlar belirtilmiştir.

⁴¹ Darüşşifalar, Sanovel İlaç San. Ve Tic. A.Ş. İstanbul 2010 c.I, s.30

⁴² Darüşşifalar, s.106

Bu yüzyıllarda tıp uygulamalarında hala **Hippokrat**'ın kurmuş olduğu "Humoral Patoloji"(vücutta bulunan sıvılar) kuralları geçerliliğini koruyordu ⁴³. Hastalık sebepleri bu teoriye göre açıklanıyor ve buna göre ilaç ve tedaviler uygulanıyordu.

Bunlardan en önemlileri:

- 1- Müfredat-ı İbn Baytar,
- 2- Enmuzec-üt-tıb (1304),
- 3- Hekim Bereked, Hulâsa (Lübabu'n Nuhab isimli Arapça eserin çevirisi) 1312-1319
- 4- Cerrah Mesud, Hulâsa
- 5- Hayreddin, Hulâsa
- 6- Şirvanlı Mahmud, Kemaliye
- 7- Eşref bin Muhammed, Hazâ İnü's Saâded
- 8- Kitab-ı Tervihül Ervah-Ahmedi (1331 Emir Süleyman'a sunulmuş)
- 9- Kitab-üt teshil (1385),
- 10- İshak bin Murad, Edviye-i Müfrede (1396)
- 11- Kitab-üş Şifa fi Ehadis-i Mustafa (1398)
- 12- Mecmuat-üt tıb (1398),
- 13- Hekim Hacı Paşa (Celâleddin Hızır) 1413, Kitab-ı muntehab-ı Şifa-ül tıb (Türkçe)
- 14- Teshilü's-şifa
- 15- Sinoplu Mümin bin Mukbil, Zahir-i Muradiye, 15.yy
- 16- Zahir-i Harzemşahi (1437),
- 17- Akşemseddin, Maddetü'l Hayat
- 18- Eşref bin Muhammed, Hazain-üs saadet (1460),
- 19- Şerefeddin Sabuncuoğlu, (1385-1468) Cerrahiyet al-Haniye ve Akrabadin
- 20- Cerrah İbrahim, Alâim-i Cerrahin⁴⁴ (1505 II.Bayezid dönemi)
- 21- Yadigar-ı İbn Şerif (XV. Yüzyıl),
- 22- Risale-i Kaysuni Zade ,
- 23- Neticet-ül tıb,
- 24- Tabib ve tebabet,
- 25- Tebhiz-ül Mathun,
- 26- Kanun-ül ilaç ve Şifa vel-Emraz li Küllül Mizaç,
- 27- Kitab-ı şehri-ül Muciz-üs Sururi,
- 28- Tercüme-i Kitab-ı Ethmullerius (Latineden tercüme)
- 29- Esbap ve Almatı Semerkandi, isimli eserlerdir.

Abdullah bin Ahmed bin Baytar'ın **Müfredat-ı İbn i Baytar** isimli eseri 1734 numara ile Ayasofya kütüphanesinde bulunmaktadır. 13 yüzyıl da yaşadığı anlaşılan Baytar, İtalya, Balkanlar, Mısır ve Şam'ı dolaşmış özellikle bitkiler üzerinde ihtisaslaşmıştır.

⁴³ Humoral Patoloji için Bkz: Şerefeddin Sabuncuoğlu, Cerrahiyetü'l-Haniyye, TTK Basımevi, Ankara, 1992, C.I, s.86

⁴⁴ İbrahim b. Abdullah, Alâim-i Cerrahîn, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa 568 varak nu:1a-4a 5b9b 18b-24b 29b-30b

Dişler için; “*Tuzun kızdırılıp ağızda tutulursa diş ağrısına iyi geldiğini, sirke ile karıştırılıp gargara edilirse çene şişlerine iyi geleceğini*” söyler. “*Ayrıca bal, afyon, ban (akbak kökü) karıştırılıp bakla büyüklüğünde yenirse nezleye, balgama ve diş ağrısına iyi gelir*” demektedir⁴⁵.

Ahmedî'nin Kitab-ı Tervihül Ervah-Ahmedî 10.000 beyitten oluşan ve 9 ayda Bursa'da yazıldığı belirtilen manzum eserinin bir nüshası Topkapı müzesinde 1681 numara ile kayıtlıdır.

Yazar diş ağrısı, sıcaktan olursa hacamat ve müşhil, soğuktan olursa eyaric ile damağın temizlenmesini tavsiye etmektedir. Diş ağrısı için ayrıca ceviz, sirke ve gülsuyu karıştırıp kullanılırsa iyi geleceğini belirtir.

1460 da Eşref bin Muhammed'in yazdığı ve bu gün Topkapı kütüphanesinde 557 numarada kayıtlı bulunan “**Hazain üs seadat**” isimli eserde; “*Dilin sağlığı diş eti ve dişin sağlığı ile el ele gittiği, çok tatlı ve ekşi yenmemesi gerektiği boğazı kurutacak kadar tuzlu çok soğuk ve sıcak gıdalar yiyip içmemesi, kokulu gıdalardan sonra misvâk kullanılması*” tavsiye edilmektedir.

Ayrıca çocuklarda diş sürmesi sırasında yapılacak müdahale ve ilaçlar anlatılmaktadır⁴⁶.

Hekim Bereket, Amasya doğumlu olup, Tuhfe-i Mübarizî adlı eserini Türkçe olarak yazmış ve 1312-1319 yılları arasında emirlik yapmış olan Aydınoğulları beyi Mehmet Bey'e sunmuştur. Bu eser, önsözünde de belirtildiği üzere ilk olarak Lübâbu'n Nuhab adıyla Arapça olarak yazılmış ve daha sonra Tuhfe-i Mübarizî ismiyle Farsçaya çevrilmiş, nihayet Alâeddin Keykubad'ın Amasya valisi Mübarüziddin Halifet Alp Gazi'nin eseri çok beğenerek “*Türkçe yazılmış olsaydı çok değerli ve bulunmaz olurdu*” demesi üzerine, Hulâsa ismi ile Türkçeye tercüme edilmiştir.

Hekim Bereket'in Tabiat-name adında Türkçe olarak yazılmış manzum bir eseri daha bulunmaktaydı.

Hulâsa isimli eserde diş ağrıları “Humoral Patoloji”ye uyacak şekilde sıcak veya soğuk üstünlüğünden olan ağrılar olarak nitelenir. Eğer ağrı sıcak humor üstünlüğünden olursa kılal'den (vena cephalica) veya çehardek (vena labialis)ten kan alınır veya hacamat yapılır ve hasaya soğuk tabiatlı ilaçlar verilir. Meselâ sirke ile su ağızda tutulur. Diş ağrısında ince bir sonda ile dağlama da yapılabilir. Eğer ağrı sıcak humor üstünlüğünden olursa, hasta ağzına sıcak süt alınca rahat eder ve dişin ağrısı ve zonklaması geçer. Tedavisi için bu kez de sıcak tabiatlı ilaçlar meselâ içinde hanzal (kolokent) bulunan sirke ile gargara yapılır. Bu formülü **Razi** (854-937) dişleri parlatmak için kullanmıştı. Diş özü iltihaplarının patogenezeğinde görülen soğuğa ve sığağa karşı duyarlılık bütün eski tıbbi yazmalarda “Humoral Patoloji”ye adapte edilmişti. Bilindiği gibi pulpitis'lerin “hyperemia” devresinde diş özellikle soğuğa; “prulenta” devresinde ise özellikle sığağa karşı hassastır. 18.yüzyılda yaşamış **Emir Çelebi**'nin **Enmuzecü'l-Tıb** (tıbbın örneği) eserinde de aynı teorik açıklama

⁴⁵ Prof. Dr. Yüksel Noras, Diş Hekimliği Tarihi, Hacettepe Ün. Yay. 1973 s:39

⁴⁶ Yüksel Noras, A.G.E. s:39

ile tedavi öğütlerini bulmak mümkündür.⁴⁷

Hekim Bereket diş ağrılarının sebeplerini beyinden aşağı inen veya mideden yukarı çıkan buharlar olarak açıklamıştır ki bu teori **Galenos**'un diş çürüğünün iç faktörlerden kaynaklandığı düşüncesine paraleldir. Nitekim **Galenos**'a göre çürük asit veya koroziv humorun iç etkisine bağlı idi. Bu ağrılar için Hekim Bereket'in tavsiyesi, içinde kebiğeç (dügün çiçeği), katran ve biber bulunan bir ilâçla dışı paralamaktır. Ayrıca **Bereket**, yine mideden olan ve yemek yiyince geçen (?) diş ağrılardan da bahseder. Oysa **Galenos** diş ağrılarının iltihaplı dişlerden veya diş sinirine olan baskıdan olacağını söylemektedir. Eğer dişin suyu (?) giderse, diş soğuk su temasıyla ağrır. Tedavisi için de hastaya pişmiş yumurta ısırtılır ya da dişlere sıcak susam yağı sürülür. **Hekim Bereket, Hulâsa** eserinde periodontoloji ile ilgili bir takım tarif ve tedaviler uygulamıştır. Dişeti abselerini soğuk, kan, ve safra humorların üstünlüğünden olan ağrılar olarak sınıflar. Eğer kan üstünlüğü olursa “diş diplerinden kan sızar”. Dişetleri soğuktan şişerse defne yağı, sakız içinde eritilir ve diş etlerine sürülür. Eğer dişetleri sıcak üstünlüğünden şişerse kan alınır. Dişetleri genişlerse (hypertrophie?) kan alınır, kesilir ve “otalanır” yani ilâçlarla tedavi edilir. Diş sallanmasına karşı “nar çiçeği, topalak (cyperus rotundus), ikişer dirhem; şap bir dirhem alınır, döğülür ve dişlere sürülür. Ayrıca yine sallanan dişler için formülünde toz halinde geyik boynuzu, tuz, gülнар, sarı helile ve kırmızı gül bulunan bir toz dişlere sürülür”. Diş etlerine misvakla masaj yapılır. **Hekim Bereket, Hulâsa** eserinde dudak yarılması (fissür)'nin sebebinin soğuk humor üstünlüğü veya çok fazla yel (rüzgar ?) veya soğuk etkisine bağlar ve koruyucu tedbir olarak da yumurtanın iç zarını dudağa yapıştırmayı, veya içinde tavuk yağı, üstübeç, mazı, kitre zamkı” bulunan bir pomadı dudağa sürmeyi önerir. Bu eserde aft'lar (kılağ), kan, balgam humorlarının üstünlüğüne bağlanmakta ve buna göre de tedavi uygulanmaktadır. Meselâ eğer aft, kan (sıcak humor) üstünlüğünden olursa hacamat yapılır veya kan alınır. Yazarın “kızılbaş sivilce” dediği bu aft tipinden başka “ak” ve “karabaş” sivilceler de vardır ki bunlar da balgam veya rutubet üstünlüğünden olurlar ancak, “kara baş” sivilcede gidişat kötüdür. Ağız yiyisi (stomatit) için ilaç olarak zırnik (sodii sulphur), şap, sirke, jengar (carbonas cupricus) ihtiva eden bir ilâç yara yere sürülür. “diş çıkarmak için keber kökü kabuğu, dut kökü kabuğu, sarıca ağaç kabuğu, sarı zırnik, hanzal otu (kolokent) kökü veya sütleğen'den herhangi birisi sirkede ıslatılır ve dişe sürülürse diş paralar”. Ayrıca Hekim Bereket bu eserde dil altındaki kurbağayı (Ranula) çıkarmak için cerrahi ve tıbbi tedaviyi anlatır. **Hekim Bereket, Hülâsa** eserinde dil büyüklüğü (?) (macroglossi) olmaması gerekir. Dil kurbağası (ranula), dil yarılması (fissür), dilde baş belirtisi (aft), ki nedeni yanmış veya safra karışmış kandandır, anlatılmaktadır. Dil şişmesinde kan alınır ve kulak altından hacamat yapılır, dile taze şeftali sürülür veya gargara yapılır. Dil ağırlığının (paralizi ? veya afazi) nedeni dilin altındaki kısa “sinire” yani frenum lingua'ya veya birsam'a (sanrı) bağlanmaktadır. Bu durumda ya dil altındaki kısa “sinir” kesilir veya içinde myrhhe, sirke, hardal gibi droglar bulunan bir ilaçla gargara yapılır. Dil büyüklüğü için dile ekşi nar veya turunç sürülür. Kurbağacık (ranula) için dile nişadır, mazı karışımı bir toz sürülür veya çok büyükse kesilip çıkarılır.

Hekim Bereket'in, **Hulâsa** isimli eserinde “diş diplerini ağartmada” kullanılan bir toz önerir: Deniz köpüğü (ossa sepia), temiz çini parçası, ılgun ağacı yemişi ve topalak alınır, döğülür, sabahları dişlere sürülür”. Ağızdaki ekşimsi kokuyu gidermek için topalak, kebabe, ban otu tohumu çiğnenir, kişniş çiğnemek de iyi gelir. **Hekim Bereket**, çocuklarda diş sürme güçlüğüne (Dentitio difficilis) karşı arpa tanesi ile “dişyeri” dediği alveol kretini masaj önerir.

⁴⁷ Emir Çelebi; Enmüzcü't-Tıbb, 17 yy., İ.Ü.İst.Tıp Fak. Tıp Tarihi ve Deontoloji ABD. Küt., No:163, v.149a-155b.

14. yüzyıl hekimlerinden Konyalı **Hacı Paşa** adıyla tanınmış olan **Celâleddin Hızır** (öl. 1413 veya 1417) **Müntehâb-ı Şifâ** isimli eserinde diş hastalıkları ile ilgili olarak birçok kural koymuş ve uygulamıştır. Meselâ; sıcak, soğuk, balgam ve safra humorları üstünlüğüne bağlı olan diş ağrılarında bahseder ve daha ziyade ilâç tedavisine yer verir. **Müntehâb-ı Şifâ**'da yer alan ve diş ağrılarında iyi gelen "müfred"(basit) devalar **İshak bin Murad**'ın Edviye-i Müfrede'de verdiği listeye çok benzer. Burada diş çürüğüne bazı kurtların sebep olduğu söylenmekte ve bunları yok etmek için basit ve geçici dolgular önerilmektedir. Meselâ; yaban marulu (kasni), biber, zeravend (aristolochia longa), Arap zamkı ile dövülür ve çürük dişe sürülür. Diş çürüğüne kurtların sebep olduğu düşüncesi M.Ö.3000 lerde Anadolu'da doğmuştu. Ancak bu hayali etkene eski Mısır, Grek, Asur, Babil ve Hint'te (Suştrata), hattâ Madagaskar, Filipinler, Okyanus Adaları, Guatemala ve Kuzey Amerika'da bile rastlanır. Bu kült Ortaçağ'da İslâm hekimlerince de benimsenmiş oradan da Avrupa'ya geçmiş, **Musitana** (1635-1714) ve **Nicolas Andry** (1660-1745) ye kadar da sürmüştü. Bu düşüncenin en şiddetli itirazcıları ise **J.Mouillier** (1498-1562) ile **Pierre Fauchard** (1678-1761) olmuştur. **Townend**, 1944 de diş kurtlarına olan bu inanışın güneş kültürüne bağlı olan toplumlarda olduğunu gösterdi. Bu inanışa incelenen bazı diğer yazmalarda da rastlanır.

Hacı Paşa eserinde birçok diş ağrısı formülü yanında kulağa yasemin yağı damlatma da yer almaktadır. Diş ağrıları ile kulak arasındaki ilişkiler ilk çağ hekimlerince de fark edilmişti ve kulak yoluna bir pilül tatbik edilirse diş ağrısı bir refleks mekanizması ile geçer sanılırdı. Çinliler de bu ilişkiyi bilmekte idiler. **Lazare de Rivière** (1589-1655) "diş kuduzu" nu tedavi için kulak yolu arkasına acı badem yağı emdirilmiş pamuk tampon yapıyordu ve dişi besleyen damarların kulaktan geçtiğini düşünerek bunlar üstüne etki yapmakla ağrıyı dindireceğini sanıyordu.

Hacı Paşa'nın **Müntehâb-ı Şifâ** eserinde basit diş dolgusu formülleri de yer alır. Diş dolgusunun en ilkellerine Antik Mısır'da da rastlanır. Burada konservatif tedavi amacıyla Nübya toprağı, bakır hidrat, taş parçaları ve terebentin reçenesi kullanılıyordu. Romalılar diş dolgusunu bilmezlerdi ve fare pisliği ve lezar ciğerinden yapılmış bir tozu dolgu niyetine kullanırlardı. **Celsus**, (M.Ö.25-M.S.50) "**De Re Medica**" eserinde dişleri korumak gerektiğine işaret ederek kurşun ve kumaş iplikler ve bir ara maddesi daha bulunan bir formül önermişti. **Razi** de içinde sakız ve şap bulunan bir dolgu maddesini kullanmıştı. Ancak bir yandan diş çürüğüne kurtların sebep olduğu inanışı, öte yandan da kavite temizliği teknik ve imkânlarının çok sınırlı oluşu diş dolgularının bilimselleşmesini 19.yüzyıl sonlarına kadar geciktirdi. **Fauchard**'dan (1678-1761) önce de kavite temizliği kimyasal ve fiziksel olarak törpü veya firezlerle yapılıyor sonra da dişin sinirleri koterize edilerek dişler dolduruluyordu. Fakat bu işlem alet yokluğu sebebiyle çok kötü koşullarda gerçekleştiriliyordu.

Hacı Paşa dişeti kanamaları ve dişlerin sallanması hastalıklarının belirtilerini açıkladıktan sonra **İbn Mesaviyeh** (777-857)'den aktardığı ve içinde ak zaç, gülmar, topalak (cyperus rotundus) bulunan bir ilâcın diş diblerine sürülmesini tavsiye eder. Dişeti çürümmesine karşı ebegümece de yararlıdır ve infüzyonundan faydalanılır. Yazarın **Müntehâb-ı Şifâ** eserinde dişeti hastalıklarına iyi gelen "müfred" ilâçların bir listesi de vardır: "*Sirke ile gargara sallanan dişleri pekiştirir*" gibi.

Ağız ağrısını yine safra, kan, sevda ve balgam humorlarının üstünlüğünden olan ağrılar olarak niteler ve ilâçlarının ise dil kabarcıklarındaki (dilde aft veya glossit?) aynısı olduğunu söyler: "Kuru gül, şarapla devşirilip gargara yapılırsa ağız ağrısına iyi gelir" der ki bu formülü Dioscorides de tavsiye etmişti. Giovanni Plateario da aromatik şarapla ağız yaralarını tedavi etmekte idi. **Hacı Paşa Müntehâb-ı -Şifâ** eserinde "kerpetensiz diş

çıkarmak” için çeşitli formüller verir: ”*Akırkarha şaraptan yapılmış sirkede bir ay bırakılır sonra diş üstüne konursa diş hemen çıkar. Elmas diş üstüne konursa dişi parçalar. Çürük dişe, incir sütü, mastika konsa diş parçalanır*” gibi. Veya Dişi kurbağanın sağ ayağı ağrıyan dişe dokundurulursa diş hemen dökülür! Ancak bu esnada kurbağanın ayağı başka dişe dokundurulmamalıdır. Gibi enteresan tavsiyeler verir.

Müntehâb-ı Şifâ'da dil hastalıklarına geniş yer verilmiştir. Dilde “kızıl kabarcık” çıkarsa vena cephalica'dan kan alınır veya enseden hacamat yapılır. Eğer kabarcık siyah ise bu “sevdadandır” ve fena humoru (balgam) çıkarmak gerekir. Şu ilâç bütün dil ağrılarında yararlıdır: Semiz otu, nöbet şekeri, hint kamışının içi (concretion de bambou) gülнар, kuru kırmızı gül çiçeği yaprağı, kuru menekşe ve ayva çekirdeğinden birer dirhem alınır, iyice öğütülür, ağrıyan yere sürülür. Eğer dil ağrısı balgamdan ise balgam çıkarılır. Dil sıcak humor üstünlüğünden kabarırsa sinirli yaprak otu (plantago major) ve sumak bulunan bir ilâç kullanılır. **Hacı Paşa** da dil ağırlığını (afazi ?) yerel nedene bağlanmıştır. Eğer bu hastalık felç sonucu ise ona ilâç yoktur ama yine de felç tedavisi uygulanabilir. Bu amaçla **Hacı Paşa** bir ilâç formülü de verir. Dil şişmesine neden kan üstünlüğü ise, dil ağıza sığmaz olur ve salya azalır, bunun için kan alınır veya lavman yapılır. Eğer dilin şişmesi safra üstünlüğünden ise dilin rengi sarı olur, balgam üstünlüğünden ise bu kez de rengi beyaz olur ve salya boşaltımı çok olur, her ikisinde de lavman yapılır ve safra ve balgam üstünlüğünden olan diş ağrısındaki ilâçlar verilir. **Hacı Paşa**'nın **Müntehâb-ı Şifâ** eserinde telkin tedavisinde de yer verildiğini görmekteyiz. Meselâ, “kara kedinin bağırsağı dil tutulmasında yedirilir, saksagan kanı gül suyu ile yoğrulur yedirilir, beyni ak şekerle karıştırılıp çocuklara yedirilirse hafızayı güçlendirir.” gibi.

Hacı Paşa ise **Müntehâb-ı Şifâ** eserinde diş karalığına karşı (dişler üzerindeki eklentiler olabilir) deniz köpüğü, mazı, kakule, kebabe, nezle otu, mekke ayrığı, bambu kamışının içi, hilal tohumu, zencefil, kırmızı gül yaprağı gibi droglar bulunan bir gargara formülü verir. Yine **Hacı Paşa**, diş kirlerini temizlemek içinde şap, mazı gibi astrenjan droglarda bulunan ilâçlar tavsiye eder. Şu ilâç dişleri parlatır: “Tuz, arpa unu, balla karıştırılır, bambu kamışı içi, geyik boynuzu külü, devekuşu yumurtası kabuğu, bure, temiz çini çanak parçası dövülür ve sürülürse dişleri parlatır”. Geyik boynuzu külü (veya tozu) eski Roma'da da diş tozlarının terkiğine girmişti. Scribonus Largus İmparator, **Octavianus** ve İmparatoriçe **Messalina**'nın kullandığı iki pat formülü verir: “Yanmış geyik boynuzu, chio sakızı ve amonyak”. İkinci formül, kuru gül, beyaz şarap ve “Nard indien” den oluşuyordu. Dişleri korumakla ilgili bilgiler ise **Razi** (854-937) den beri değişmemiştir: ”Dişlerle çok katı şeyler ezmeme, yapışkan şeyler yememe, yemeklerden sonra dişler arasındaki artıkları temizleme, zira bu çürüğe sebep olur. Bilhassa süt içtikten sonra dişleri yıkamalıdır. Çok soğuk içtikten sonra sıcak yemekten veya aksinden sakınmalıdır” gibi.

Hacı Paşa'nın **Teshilü's-Şifa** ve **Müntehâb-ı Şifâ** eserlerinin ağız ve diş hastalıklarına ayrılan bölümlerinde çocuk dişhekimliğiyle ilgili olarak yalnız sığır dili bitkisi (verbascum) infüzyonu ile usfur (carthamus tinctorus) karışımının çocuklarda stomatit'e karşı kullanılması tavsiye edilir.

Bu erken Osmanlı döneminin en önemli sağlık kuruluşu, **Yıldırım Beyazıt** tarafından yaptırılan Bursa **Yıldırım Darüşşifası**dır. Bu darüşşifa, Osmanlılar tarafından Anadolu'da yaptırılan ilk hastanedir. Türk Sağlık Tarihi ve Tıp Eğitimi açısından Bursa ayrı bir önem taşır. Osmanlı'nın ilk tıp fakültesi olan Yıldırım Darüşşifası 12 Mayıs 1400 (1399?) tarihinde

Yıldırım Külliyesi içinde hizmete girdi. Yıldırım Darüşşifası aynı zamanda Osmanlının Anadolu’da yaptırdığı ilk tıp eğitimi verilen sağlık kuruluşudur.

İshak bin Murad’ın 1396’da yazılan **Edviye-i Müfrede** eserinde diş ağrısına iyi gelen 20 drog bildirilmiştir. Bunlar arasında bulunan deniz köpüğü (ossa sepia) ve ebegümeçi halk tıbbına da girmişti ve Mısır Çarşısı drogları arasında yer alırdı.

Yıldırım Bayezid’in oğlu **Emir Süleyman’a** (1403-1410) ithaf edilen **Tervihü’l-Ervah** eserinde **Ahmedî**, yine gününün teorilerine uygun olarak diş ağrısı için formüller verir, sıcak ve soğuk humor üstünlüğünden olan diş ağrıları için verdiği formüller **Hacı Paşa’nın Müntehâb-ı Şifâ** eserindeki formüllere çok benzer. Bütünü 10100 beyit olan bu eserin 99 beyiti de ağız ve diş hastalıklarına ayrılmış bulunmaktadır.

15.yüzyıl başlarında yazılan **İbni Şerif’in Yadigâr** eserinde de diş ağrılarının tedavileri ve sınıflandırılması kendinden önce yazılan Türkçe tıp eserlerine benzer. Örneğin diş ağrısı soğuk suyla geçerse kan alınır, hacamat yapılır “Habbı şebyar”? veya kar suyu ile fena humor temizlenir, eğer sıcak suyla geçerse bu kez de eyaric-i fikara veya şahm-ı hanzal (veya gülnar), kuru gül döğülür, sirkede kaynatılır ve gargara yapılır ... gibi.

Başka bir 15.yüzyıl eseri olan **Şirvanlı Mahmud’un Kemaliye’**inde **İbni Sina** (980-1037)’nın **Şifa** kitabından alınan bir formül verilir. Yazar bunu bizzat kendisinde de denediğini ve fayda gördüğünü belirtir: “Buğday kepeği ve tuz tavada kavrulur, başa ve yanaklara sarılırsa diş ağrısı diner”. Bu eserde dişlerin kurtlarının dökülmesi için bir tütsü de yer almaktadır.

Şerefeddin Sabuncuoğlu (1385-1470)

Yukarıdaki eserler arasında adı geçen, **Amasyalı Şerefeddin** tarafından telif edilen, “**Cerrahiyet al-Haniye**” isimli eser sistematığı bakımından çok önemlidir. Dişhekimliği bilgilerinin muntazam bir sıra dâhilinde anlatıldığı bu kitapta tabip ve hastanın tedavi esnasındaki pozisyonları ve kullanılan aletlerin şekilleri nefis minyatürlerle gösterilmiştir.

Şerefeddin Sabuncuoğlu, Fatih Sultan Mehmet döneminde yaşamış ünlü bir hekim ve cerrahdır. Amasya’da 1385-86 tarihinde doğduğu sanılan⁴⁸ **Şerefeddin bin Ali**, Amasya Darüşşifa’sında 14 sene hekimlik yapmış, zamanla bütün Anadolu’nun tanınmış bir cerrahi olmuştur⁴⁹.

Celebi Sultan’ın hekimbaşlığına kadar yükselen⁵⁰ **Şerefeddin Sabuncuoğlu**’nun en önemli eseri “**Cerrahiyet al Haniye**” isimi ile tel’if ettiği kitabıdır. Bu kitap; Endülüslü **Ebul Kasım Zehravi**’nin “**Et-Tasrif**” isimli eserinin son üç bölümünün 28-29-30. Makalelerine üç makale daha ilave edilerek, tabip ve hastanın pozisyonları ile kullanılan aletlerin şekillerinin nefis minyatürlerle süslediği bir tel’if eser olarak karşımıza çıkmaktadır⁵¹.

⁴⁸ Dr. Osman Şevki Beşbuçuk Asırlık Türk Tebabeti Tarihi s. 159 İst. 1925 Naşit Baylav Fatih Sultan Mehmed Devrinde (Tel’if, tercüme ve istinsah edilen) Tıp eserleri ile ilaçları s. 5-38 İst.1953

⁴⁹ Prof. Dr. N. Şehsuvaroğlu-Gönül Güreşsever, Bilim ve Sanat Tarihi bakımından Sabuncuoğlu Cerrahiyesi, Kültür ve sanat s.44 Haziran 1976

⁵⁰ Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi, Amasya Tarihi c.3 s.179 İst.1927

⁵¹ A. Süheyl Ünver, Kitabül Cerrahiye-i İlhaniye (Cerrahname) s.5 İst.1939

Türkçe halk diliyle eserler yazmakta ısrarlı olmuştur. **Kitab-ı Cerrahiyet al-Haniye**'yi (Han'a sunulan cerrahi kitabı) 83 yaşında yazmış, cerrahi teknikleri resimlemiştir. Diş soketlerinin tedavisi, ranula ve kistlerin tedavileri, koterizasyon teknikleri, abse drenajları, çekimler, sallanan dişlerin tespiti için altın tellerin kullanılması, diş taşlarının uzaklaştırılması, kırıkların tedavisi gibi konuları kapsamaktadır. Sıcak çelik pinlerle pulpayı kotarize ederek ağrıyan diş tedavi ettiği, bazı tozlarla dişleri beyazlattığı bilinmektedir. Mücerrepname yazmış olduğu son eserdir ve yukarıdaki tedavi metotlarını içerir.

Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun "Cerrahiyet al-Haniye" isimli eserindeki diş hekimliği bilgileri:

Birinci Bab'da dört fasılda olmak üzere:

18. Fasıll: dudaktaki çatlağın dağlanması.
 19. Fasıll: ağız içindeki nasırın dağlanması.
 20. Fasıll: diş etlerinin gevşemesinin dağlanması.
 21. Fasıll: diş ağrısının dağlanması.
- Başlıkları ile anlatılmaktadır.

İkinci Bab'daki "Cerrahi Tedavi" bölümünde, yedi fasılda olmak üzere:

27. Fasıll: dudakta arız olan ukdenin çıkarılması.
28. Fasıll: diş etindeki fazla etin çıkarılması.
29. Fasıll: dişlerin sarısının ve karasının kazınması.
30. Fasıll: diş çekmenin usulü.
31. Fasıll: diş ve çene kırığının çıkarılmasının tedavisi.
32. Fasıll: diş dibinde artık biten dişin tedavisi.
33. Fasıll: Irgalanan dişlerin telle sabitleştirilmesi, anlatılmaktadır.

Üçüncü Bab'daki kırık ve çıkıklar bölümünde ise, iki fasıl halinde olmak üzere:

4. Fasıll: alt çene kırığının tedavisi.
24. Fasıll: alt çene çıkığının tedavisi, anlatılmaktadır.

Sabuncuoğlu'nun ağız ve diş hastalıklarında, ağız cerrahisinde ve peridontolojide önce ilaçlarla tedaviye başlamak, komşu dokulara zarar vermemek ve yanlış diş çekmemek gibi konularda ortaya koyduğu metotlar, bugün bile geçerliliğini muhafaza etmektedir.

Biz burada Sabuncuoğlu'nun 13 fasıl halinde anlattığı ve her fasılın sonunda hasta, tabib pozisyonlarını nefis minyatürlerle gösterdiği alet şekillerinin, detaylı olarak çizildiği diş hekimliği bilgilerini, günümüz tedavi metotları ile mukayese ederek anlatmaya çalışacağız.

Dudaktaki Çatlağın Dağlanması:

Onsekizinci Fasıll-Birinci Bab.

Bu bölümde dudak yarığının önce tarifi yapılmış, "sare" ismi ile isimlendirilmiş, ilaçlarla tedaviden netice alınmıyorsa "sikinki" ismi verilen ince uçlu bir dağlağı ile dağlanması tavsiye edilmiştir. Burada "dağlağı" denilen aletin latif, bıçak ağız gibi sivri ve ince olmasına dikkat çekilmiştir. Operasyonun çabuk ve maharetle yapılması, ameliyat sonrasında da dokunun yumuşak tutulması ve yara iyileşmesinin hızlandırılması için "mumruga" ile ilaçlanması gerektiği anlatılmıştır.

Dudak yaralarında bugünkü tedavi yalnız şirurjiktir. En uygun ameliyat yaşı iki ila üç yaşları arasındadır. Teknik olarak; dudak, damak yarıklarının modern tedavisinin gayesi yarığı kapatmak, dudak ve damağın sert kısa kalmasına mani olmaktır. Yapılacak ilk tedavi yarık

kanatlarının “avize” edilmesinden ibaretken ve bu maksatla yapıştırıcı bant ve özel çengeller kullanılırken, bugün, denüstasyondan başka sütür de kullanılmaktadır.

Ağız İçindeki Nasırın Dağlanması:

Ondokuzuncu Fasıl-Birinci Bab.

Bu bölümde diş etlerinde, damak veya diş diplerinde meydana gelen fistül ve apselerinin önce ilaçlarla tedavi edilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Netice alınmıyorsa, ancak fistül veya apsenin büyüklüğünde bir dağlağı ile bu ameliyat yapılmaktadır. Bu “dağlağı”ın apsenin dibine kadar sokulması ve bu işlemin birkaç defa tekrarlanması radikal bir tedavi içindir. Arkasından da yara iyileştirici ilaçlar tavsiye edilmektedir. Buna rağmen iyileşmezse, “o zaman kemik fasit olmuştur” denilerek, bir osteitis veya osteomyelitis tablosu tarif edilmektedir. Burada da uygulanan tedavi çürüyüp bozulmuş bulunan kemiğin, cerrahi olarak çıkarılması tavsiye edilmektedir. Bu arada, kemiğin kendisini tamir edeceği de hatırlatılmıştır.

Bilindiği gibi çene kemiklerindeki osteomyelit veya osteit: Diş, kan, civar dokuların iltihapları; travmalar ve lokal anesteziyle sebebiyle meydana gelen ve büyük sekestrelere karışık çene kemiği iltihaplarıdır. Çene osteomyelitlerinin yüzde doksanında sebep, abseli bir diş veya kökü yahut da yirmi yaş dişleridir. Kemikteki infeksiyon amilleri kemik damarlarında trombozlar yaparak ve sponjioza içindeki modüller hücreleri öldürerek, kemikte nekrozlar yaparlar. Bu suretle damarları tıkanan kemik bölgelerinde gelişen iltihap etrafa yayılır, Havers kanalları yoluyla periost altına gelen cerahat bu kısmı şişirir, hatta, periost da nekroze olarak ağız içinde abse ve fistüllere sebep olur. periodontiumun iltihabıyla dişler sallanır ve düşer. İkincişafı tamamlanan çene osteomyelitinde abseler açılır, fistüller teşekkül eder ve bu fistüllerden zaman zaman sekestre parçaları atılır. Sekestre tamamen atıldıktan sonra spontan şifa olur. bugün, osteomyelitte tedavi olarak antibiyotikler verilmekte ve radyografi ile takip edilerek, kemiğe en kolay varılabilecek olan fistül ağzı genişletilip “sekestrotomi” yapılmakta ve cilt fistülleri dikilmektedir.

Diş etlerinin gevşemesinin dağlanması:

Yirminci Fasıl-Birinci Bab.

Bu bölümde diş eti sarkması ve büyümesinin dağlanması anlatılmaktadır. Diş etinin sarkması rutubet sebebine bağlanmakta, bunun neticesinde de dişlerin sallandığı ifade edilmektedir. Yine önce ilaçlarla tedavi tavsiye olunmakta, netice alınmazsa, hastanın başı hekim tarafından kucağa alınarak, komşu dokulara zarar vermemek için de, ince bir borunun (enbube) içinden diş etleri dağlanmaktadır. Bu ameliyatta, hekim çok acele ve radikal olarak hareket etmektedir. Diş eti, cebinin dibine kadar dağlanmakta ve akabinde hastanın ağzına su verilmektedir.

Sabuncuoğlu tarafından tarif edilen hipertrofik jenjivit ve piyore için, bugün önce lokal tedavi, sonra da bir iki kere tekrar edilen elektrik koterizasyonu uygulanmaktadır. Netice alınmazsa şirürjikal bir müdahale ile hasta mukoza ve poşları kaldırır. Jenjivit piyorenin şirürjikal tedavisi ilk defa 1862’de Viyanalı Robitzeck tarafından diş hekimliğine sokulmuştur. Bu ameliyata “Jenjivektomi” denilmektedir ⁵².

Diş ağrısının dağlanması:

Yirmi Birinci Fasıl

⁵² Dr. Cihat Borçbakan, Ağız ve Çene Hastalıkları Şirurjisi, Ank.1967 s.221

Bu bölümde diş ağrısının dağlanarak dindirilmesi anlatılmaktadır. Çürümüş ve soğuktan ağrıyan dişlerde, önce ilaçlarla tedaviye çalışılmalıdır. Fayda vermezse dağlanmalıdır. Bunun iki yolu vardır. Birincisi; sığır sayağı demir kapta kaynatılır. Bir milin üzerine dolanan pamuk, bu sıcak yağa batırılarak ağrıyan dişin üzerine konulur. Bu ameliye birçok kere tekrarlanır. İkinci yol ise, bakır veya demirden yapılmış, bir ince borunun içinden hastanın ağzına zarar vermeden, dişin ortası dağlanır. Bu ameliye de birkaç defa tekrarlanır. Bu arada dikkat edilmesi gereken husus, ateşin hararetini diş köküne kadar ulaşması gerektiğidir.

Bugün, modern diş hekimliğinde pulpa iltihabı ilerlemiş ise ve pulpanın canlı olarak muhafazasına imkân yoksa pulpa nekroze edilir.

Pulpanın nekroze edilmesi:

1. Asrentrioksit (As_2O_3)
2. Serbenkobalt (metalikarsenik)
3. Paraformaldehit veya trioksimetilen
4. Fiziko-mekanik olarak (diatermi gibi) madde ve şekillerde yapılır. Sabuncuoğlu'nun dağlama metodu, diatermi metotunun ilk uygulamasıdır. Arsenikle pulpanın devitalizasyonu, hasta ve hekim yönünden uzun zaman aldığından, bunun yerine çok daha kısa bir zamanda ve daha kolay bir şekilde, pulpayı nekroze edebilen diatermi usulü kullanılmaktadır. Yüksek frekanslı akım sayesinde, pulpa dokusu birkaç saniye gibi kısa bir zamanda tamamen koagüle edilebilmektedir. Günümüzde, bu metotun tek mahzuru, diatermi uygulanırken yapılan anesteziyenin doğmaktadır. Duyarlılığını kaybeden dokularda, koagülasyon kontrol edilmemekte ve apeksi aşarak, civar dokulara ulaşmaktadır.⁵³ Sabuncuoğlu'nda anestezi olmadığı için, böyle bir tehlike yoktur. Özellikle de "dağlağı" nun hararetinin diş köküne kadar ulaşması tavsiye edilmektedir.

Fatih Millet Kütüphanesi nüshasında, *"ben bir tecrübe buldum. Otuz kere tecrübe itduğümden sonra bu kitaba yazdım. Ol tecrübe budur kim kişinin sağ tarafındaki diş ağrırsa, sol bileğünün alt kemiğünün üzerini dağ idesin. Sol ağrırsa sağ idesin"* denilmek suretiyle M.Ö. 2000 yıllarında Uzakdoğu ve Çin'de uygulanan akupunktür noktalarının kullanılması anlatılmaktadır.

Dudakta arız olan ukdenin çıkarılması:

Yirmi Yedinci Fasıl

Bu bölümde dudakta hasıl olan mükold kist, lipom, grandüler adenom gibi solit tümörlerin cerrahi olarak çıkartılması anlatılmaktadır. Ukdenin üzerindeki mukoza yarılmakata, etraf dokularla irtibatı "mibde" denilen bir bistürü ile kesilerek çıkarılmaktadır. Yara yerine de döğülmüş "zaç" (demir sülfat) doldurularak kanama önlenmeye çalışılmaktadır. Hastaya sirke ile gargara ettirilmekte ve yara, kurutucu ilaçlarla tedavi edilmektedir.

Günümüzde, dudak mükoid asitleri, lipom, grandüler adenom ameliyatlarındaki teknik şöyledir: bir yardımcı, dudağı kitlenin iki tarafından, baş ve işaret parmaklarının arasına alarak çevirir. Bu suretle, kist hududları meydana çıkar. Hem de

⁵³ Dr. Pertev Ata Konservatif Diş Tedavisi s.247 İst.1966

iki taraftan yapılan tazyik ile hemostaz temin edilmiş olur. altına ve etrafına lokal anestezi yapılmış olan kistin, bir ucundan diğer ucuna kadar üzerindeki mukoza kesilir. Eğri, ince uçlu küt bir makasla kistin sağ ve solundaki yağ nesci ayrılır. Bu esnada kist cidarı delinmelidir. Yara kenarları tek ve iki dişli ekartörle ayrılarak, kesilir. Bundan sonra dudak sıkıştırılan parmaklar gevşetilerek hemostaz temin edilir. İnce, bir iki katgüt sütürü ile mukoza karşı karşıya getirilerek dikilir. Bugünkü ameliyatın metodu ile Sabuncuoğlu tekniğinin çok büyük bir farkı olmadığı anlaşılmaktadır.

Diş etindeki fazla etin çıkarılması:

Yirmi Sekizinci Fasıll

Diş etindeki fazla etin (epülüs) kesilmesi anlatılmaktadır. Eski tabiblerin “enülüs” dedikleri bu kitle minkaş (cimbız) ile tutturulur. “Sinnare” (penset) ile yukarı kaldırılır, kökünden kesilir. Ameliyat yerine yumuşak döğülmüş “zaç” (demirsülfat) konularak, sertleşip, kuruması temin edilir. Bu kitle tekrarlırsa, yine kesilip bu sefer yeri dağlanır.

Burada iki nokta dikkati çekmektedir. Birincisi bu kitlenin o günkü isminin “enülüs” olmasıdır ki bu günkü Latineden gelen “epülüs” tabirine çok benzemektedir. İkincisi de ilk ameliyatta dağlama yapılmadığı halde, nüksedirse ikinci ameliyatta daha radikal davranılarak dağlama uygulamasıdır.

Günümüzde, evvela röntgen çekilerek tümörün herhangi bir kök veya enfeksiyonla beraber olmadığı araştırılmakta; bilahare lokal anestezi yapılarak “hukla” tümör kaldırılmakta, etrafındaki sağlam mukozadan kesilerek ve dibi bir ekskavatörle (mibde) periost üstünden kazınarak çıkarılmaktadır. Yeri elektrokoterle koterize edilir. Bu suretle hem tümöre ait hücreler bertaraf edilmiş olur, hem de koterizasyonla hemostaz temin edilmiş olur.⁵⁴

Görüldüğü gibi, bugünkü teknik ile Sabuncuoğlu’nun anlattığı teknik birbirine çok benzemektedir.

Demirle dişlerin karasının ve sarısının kazınması:

Yirmi Dokuzuncu Fasıll

Diş taşlarının temizlenmesinin alet ve usulü: Dişlerin iç ve dış yanında yeşil bir kötü kusur hâsıl olur ve diş etlerine kadar iner, bu sebeple de dişler sallanırsa, hasta, hekimin önüne oturtulur. Hekim, dişin iç ve dış yanındaki kum ve kayır gibi maddeleri kazır. Ta ki, diş iyice temizlenene kadar. Bu ameliyede yapılan işe ve çalışılan mahalle göre, türlü “mecarid” (diş temizleme aleti) veya kazagular kullanılır.

Burada Sabuncuoğlu, aletlerinin şekillerini çizmiştir. Günümüzde kullanılan aletler ve metot şaşılacak kadar birbirine benzemektedir. Bizim gretuvar (gratoire) dediğimiz bu alete, o gün Arapça “mecarid”, Türkçe ise “kazagu-kazgi” denildiğini öğreniyoruz.

Diş çekmenin usulü:

Otuzuncu Fasıll-İkinci Bab

Diş, bir güzel cevherdir. Yerine tekrar gelmez. Ağrıdığı zaman, önce çeşitli ilaçlarla tedavi edilmeye çalışılmalıdır. Çaresiz kalınıp, çekilmek istenilirse, hasta ağrıyan dişini gösterir. O diş çıkarıldığı halde ağrı dinmez ise. Bu yanlışlığı zamane

⁵⁴ Borçbakan s.236

cerrahlarından çok müşahade ettik. Ağrıyan diş tespit edildikten sonra yuvarlak bir mibde ile (elavatör) ile dişle etin arası ayrılır. Sonra, ağız sağlam, ince, su verilmiş iyi çelikten, ağızda ege dişi gibi dişleri olan ve tutacak yeri kuvvetli olan bir kelbetanla diş çekilir.

Sabuncuoğlu burada dört noktaya dikkatimizi çekmektedir:

1. Dişin kıymetli bir organ olduğu çekildiğinde yerine tekrar gelmeyeceği, bu bakımdan önce, çeşitli ilaçlarla tedavi edilmesi gerektiği.
2. Yanlış diş çekilmemesi gerektiği.
3. Diş etinin dişten iyice sıyrılması gerektiği.
4. İdeal bir kelbetanın özellikleri.

Günümüzde bu dört önemli unsur kıymetini aynen korumaktadır. Bunlara ilaveten tedavi ve teşhis vasıtası olarak ultrason, röntgen gibi aletler ön plana çıkmıştır.

Diş kökünün ve çene kırığının çıkarılması:

On Birinci Fası-İkinci Bab.

Diş çekilirken kırılır ve kökü içinde kalırsa yağlanmış pamuk bir veya iki gün, iki gece kökün üzerine konur. Kökün yeri kekşer (genişler). Sonra ucu sülün kuşunun boynuna benzeyen kelbetan ve “çift”i alırsın. Kelbetanın ağızın içi, ege dişi gibi olmalıdır. Eğer bu aletle çıkmazsa o zaman kökün etini “mibda” ile sıyrırsın. Ondan sonra “atele” ye benzeyen ucu kısa ve kalın olan, kırılmaması için su verilmiş olan aleti sokarsın. Bununla da çıkmazsa ucu üçgen ve evvelkinden kalın olan aletle uğraşırsın. Yahut da diş kazıma aletleri bahsinde yazılan iki çatalı aletle uğraşırsın. Bu işin aletleri çok çeşitlidir. Tecrübene ve hazakatine göre hangi alet uygunsu onunla çalışırsın.

Eğer çene kemiği kırılır veya çürürse kök çıkarmakta zikredilen münasup bir aletle çalışırsın veya kemiği sıkıca tutan, eğilmeyen kalın bir çift ile kemiği çıkarırsın. Yerini ilaçlarla tedavi edersin. Kemik az çürümüş ise daha evvel adı geçen diş kazıma aletlerinden bir münasibi ile kemiğin çürüğü ve karası gidinceye kadar kazırsın. Sonra ilaçlırsın.

Günümüzde de kök çekimlerinde değişik elevatörler ve kök davyeleri kullanılmaktadır. Kökün çıkarılması için iyi görünmesi lazımdır. Bunun için kökün içi kısmını kaplamış olan jensiv kısmı varsa, bunun kesilerek açılması icap eder. Kökün mediyal ve distal kısmından sokulan ince bir elevatörle hafif hafif bükme manevraları yapılarak kök yerinden atılmağa çalışılır. Elavatörle çıkarılamayan kökler için kök davyeleri kullanılarak, normal diş çekilir gibi kullanılır. Çok köklü dişlerde bir frezle kökler bifurkasyon noktasından kesilerek ayrılır ve tek tek çıkarılır.

Diş dibinde teşekkül eden fazla dişin tedavisi:

Otuz İkinci Fası-İkinci Bab

Bazı kişilerde tabii dişlerden başka fazla diş teşekkül eder. Adamın güzelliğini bozar. Daha ziyade kadınlarda ve cariyelerde ayıp karşılanır. Bu adı geçen fazla diş, normal dişin iç yanında teşekkül ederse onu kazımak veya kesmek zordur. Bu bakımdan o dişi çekmek lazımdır veya bu fazla dişi şekli gösterilen aletle kesmek gerekir.

Bu alet iyi çelikten ve ağız gayet sağlam olmalı, bitişik dişi keserken yanındaki dişler sallanmamalıdır. Eğer bu diş sert ve yeri sağlam ise iyi çelikten yapılmış bir ege ile kesmelidir. Yahut iğne gibi ege kullanılmalıdır. Usulüne uygun bir şekilde yavaş yavaş kesmelidir. Ama yanındaki dişleri sakınmalıdır. O dişi kestikten sonra, bir münasip diş kazıma aleti ile burayı kazınmalıdır. Eğer diş kırılıp yerinde kalırsa ve dili tahriş ederse onu düzeltip dile zahmet vermeyene ve konuşmaya mani olmayana kadar egelemelidir.

Günümüzde bu türlü süpernumerer diş veya anomalili dişler, eğer estetik görüşü bozuyorsa kesilip, estetik protezlerle veya çekilip estetik köprülerle telafi edilmektedir.

Sallanan dişlerin telle sabitleştirilmesi:

Otuz Üçüncü Fasıl-İkinci Bab

Eğer bir kimsenin ön dişleri düşme veya çarpma sebebiyle sallanır ve o kimse yemek yerken dişlerinin dökülmesinden korkarsa kabiz (sertleştirici) ilaçlarla tedavi de fayda vermezse, tek çare onların altın veya gümüş telle bağlanmasıdır. Gümüş tel, zamanla paslanıp çürüyeceğinden altın tel ile bağlanması daha iyidir. Çünkü altın bozulmaz, daima kendi halinde kalır. Tel ne çok kalın ve ne de çok ince olmalıdır. Ancak, dişlerin arasından geçecek kadar olmalıdır. Evvela sallanmayan dişlerden başlamalı sonra sallanan dişlerin arasından burularak bir veya daha çok diş bağlandıktan sonra yine bir sallanmayan dişe bağlanmalıdır. Sonar bir kat daha bağlanıp ilk bağlanan dişe tutturulmalıdır. Bu işde, el yavaş hareket etmelidir ki, diğer dişler de sallanmasın. Telin ucu kıvratılır, fazlası kesilir ve uçları diş dibinde gizlenir. Eğer tel gevşerse yahut da koparsa yine telle bağlanır.

Eğer dişler yerinden çıkar ve düşerse bir iki diş de olsa yerine konulup sağlaştırılmalıdır. Bir de şöyle bir usul vardır: Bu işin tecrübesinde ustalaşmış olanlar, sıgır kemiğinden dişler yaparlar ve dişin yerine koyarlar. Böyle işittik bilersin.

Sabuncuoğlu'nun bu eserinde incelenen yazmaların hiç birinde yer almayan sallanan dişlerin altı telle bağlanması tekniği de yer almaktadır. **Şerefeddin**'den önce **Sinoplu Mümin** de 15 yy.da yazılan **Zahire-i Murâdiyye** eserinde sallanan dişlerin gümüş telle bağlanmasından bahsetmişti. Ancak bu eserde bir teknik açıklama yapılmaz. Ayrıca açıklayıcı bir şekil de yoktur. Oysa **Sabuncuoğlu**'nun eserinin elimizde mevcut üç nüshasında da bağlama tekniği çok açık olarak anlatılmıştır. **Okyay**, bir çalışmasında **Şerefeddin**'in ön dişlerin bağlanmasından ana kaynağı **Abulkasım**'ın ise arka dişlerin bağlanmasından bahsettiklerini yazmıştı. Bağlanacak dişler her iki yazarda da aynıdır. Dişlerin telle bağlanması Eski Mısır'dan beri bilinir. Fakat Fenikeliler gibi Mısırlılarda dişleri daha ziyade protez amacıyla bağlamışlardı. **Abulkasım** ve **Sabuncuoğlu** ise dişleri "konsolide etmek" amacıyla bağlarlar.

Dişlerin lüksasyonu dişin alveolü içinde en hafif sallanmasından, alveolünden tamamıyla ayrılmasına kadar dereceler gösterir. Bu sırada tabiyetyle diş çene kemiğine bağlayan ligamanlar koparlar. Lüksasyonun seyri ve lüks dişin istikbali pulpanın canlı veya nekroze olmasına bağlıdır. Hadise yumuşak kısımların travmatik tahribi ile elele gitmemiş ise genel olarak dişin lüksasyonu çabuk iyileşir. Bu da alveoldeki kırığın ve çatlağın iyileşmesine bağlıdır.

Lüksasyon vak'alarında daima dişin fiske edilmesine gayret etmek lazımdır. Bazen böyle bir dişin yumuşak bir telle komşu dişlere bağlanması bile kifayet eder. Sallanan diş ortodonti metotlarına göre yapılan bir tespit arkına da bağlanabilir.

Eğer diş sallanıyor ve alveolü ile olan bağlantısı kısmen veya tamamen ortadan kalkmışsa, diş alveolü içinde reimplante edilebilir. Böyle bir dişin istikbali, etrafından ayrılmış olan yüzeylerdeki periodonsiyumun canlılığına ve alveolde bir enfeksiyonun gelişip, gelişmemesine bağlıdır. Periodonsiyum yaşıyorsa, perpirimum bir iyileşme olabilir. Kısmen ölmüşse, dişin etrafı ile kaynaşması, kökün az veyahut çok kısımlarının resorbsiyonu ile olur. Resorbsiyon çukurlarına giren granülasyon dokusu yeni kemik meydana getirir ve dişin etrafı ile kaynaşmasını sağlar. Böyle bir dişin ileride çekimi oldukça güç olur. Periodonsiyumu büsbütün harap olan bir diş ekseriya reimplantasyondan sonra yabancı bir cisim olarak vücuttan atılır⁵⁵.

Yabancı maddelerden diş implante çalışmaları halen devam etmektedir. Her gün yeni buluşlarla bu gün dişhekimliğinin en önemli uygulamaları arasında sayılmaktadır.

Alt çene kırığının tedavisi:

Dördüncü Fasal-Üçüncü Bab

Bir kimsenin alt çenesi kırılırsa cerahat olsa fakat kırık kemiğin içinde değil diş yanında ise (çatlak) onun ilacı kolaydır. Eğer çenenin sağ yanı kırılmışsa tabib sağ elinin orta parmağı ile şahadet parmağını hastanın ağızına sokar çenenin içeri giren yerini yavaşça dışarı iter ve sol eli ile dışarıdan yardım edere doğrultur. Eğer çenenin iç ve dış yanı kırılarak ikisi birden iki parça olursa o zaman iki kişi iki tarafa doğru çekerler tabib de yerine koyar. Sol çenenin dış yanı kırılırsa sol elinin parmaklarıyla yukarıdaki şekilde yerine konur. Kırık esnasında dişler sallanmış ve yerinden oynamışsa dişler doğrultulur. Otuz üçüncü fasılda anlatıldığı gibi altın, gümüş ve ibrişimle bağlanır. Ondan sonra kırılan yere mumrugaan dürtülür. Üzerine sağlam bir bez konur. Bezin üzerine de tahta yahut eski bir papuç gönü çenenin hizasında ve şekline uygun olarak konulur ve bağlanır. Hasta istirahat ettirilir. Gıdası verilir. Kırık olan yerde bir bozulma görülürse 3-4 günden sonra açılır, o bozuk yer islah edilerek ince un yahut simit unu yumurta akı ile yoğrulur, mehem kıvamında yaraya konulur üzerine de yumuşak bir nesne konulur. İyileşinceye kadar açmamak lazımdır. Yirmi günde iyileşir inşallah.

Eğer kırık cerahatlenirse bakılır. Bir iki parça kemikler var ise cerahatin ağız genişletilir ve yavaşça çıkarılır. Kemiklerin tamamı kolayca çıkarıldıktan sonra şiş yoksa dikilir. Eğer şiş var ise et bitirici merhemlerden bir merhem sürülür. Allah'ın izni ile iyileşir.

Alt çene kırıklarının tedavisinde önemle göz önünde tutulması gereken hususlar şunlardır:

1. Kırığın yerine konması ve parçaların tam karşı karşıya gelmesi, yani redüksiyonun tam sağlanması.
2. Yerine konan kırık parçalarının (kal) kaynama teşekkül edinceye kadar tam tespiti.
3. Kırıklarda enfeksiyona mani olmak için ağız temizliğine dikkat edilmesi ve antibiyotiklerin kullanılması.

Çene kırıklarında tedavinin esasını iyi tespit teşkil eder. Tespitler:

- a) Extra oral (ağız dışından)
- b) İntra oral (ağız içinden)
- c) Hem extra oral ve hem de intra oral, metotlar olmak üzere üç türdür.

⁵⁵ Ata s.309

Sabuncuoğlu'nda sistem olarak redüksiyon kaidelerine tam uyulmakta ve oynayan, sallanan dişler yerlerine yerleştirilmektedir. Tespit işlemine çok önem verilmekte ve altın, gümüş ve ibrişimle dişler bağlanmakta; çene dışarıdan tahta yahut papuç gönüyle sabitleştirilmektedir. Parçalı kırıklarda sekestr ameliyatla çıkarılmakta ve yeri dikilmektedir. Yara yerlerine de merhemler şeklinde ilaçlar tatbik edilmektedir.

Alt çene çıkığının çaresi:

Yirmi Dördüncü Fası-Üçünü Bab

Çene çıkması iki şekilde olur. ya çene yerinden tamamen çıkmaz, biraz sarkar yahut da tamamen çıkar, göğüsten yana sarkar, hastanın salyası akar, ağzını kavuşturamaz, konuşamaz. Eğer sadece yerinden ayrılırsa yerine kolay konur. Tamamen çıkarsa çabukça tehir etmeden yerine konması gerekir. Bu ameliyenin yolu şöyledir: bir kişi hastanın başını tutar. Çenenin bir yanı çıkmış ise bir başparmağı ile iki yanı da çıkmış ise iki başparmakla çene dibine kadar tutulur. Kalan parmaklarla dışarıdan yardım edilerek çene yerine sürülür. Hastanın ağzı kapatılır, başını sağa sola sallamaması için iki yastık aralığında tespit edilmesi gerekir. Gıdası ise ağrısı kaybolup, çene sağlamlaşana kadar sıcak nişasta olmalıdır. Çiğnemek ve esnemekten sakınmalıdır.

Eğer çıkığı yerine getirmek müşkil olursa, hasta da devamlı baş ağrısı olur ve safta kusarsa bu ölüm belirtisidir. Bu belirtiler ilaçlarla tedaviye çalışılır. “akıllı kimseye işaret kâfidir.” (El-Akılüyekfihil-işare)

Çene eklemi akut lüksasyonlarında uygulanan klasik redüksiyon manevrası şöyledir: Hasta bir iskemleye oturtulur, bir yardımcı hastayı başından kavrayarak sıkıca tespit eder. Hastanın karşısına geçer tabib her iki elinin başparmaklarını alt çene molerlerinin iklüzal yüzlerine kuvvetle uydurarak ellerinin diğer dörder parmakları ile alt çene gonium altına doğru sıkıca kavrar. Başparmaklar bu vaziyette çeneyi kuvvetle aşağı bastırarak prosesüs artikularis önüne atlanmış olan çenenin altına tatbik edilen dört parmakla da korpüsü yukarı doğru iterek kondili prosesüs üzerinden geri kaydırıp çeneyi yerine koyar.

Bu suretle yerine konmuş olan çene hiç olmazsa yirmi dört saat “barrel” bandajı ile tespit edilmelidir. Aksi takdirde yine nüksedebilir.

Görüldüğü gibi Sabuncuoğlu'nun çene lüksasyonlarında tarif ettiği metot ile günümüzdeki lüksasyon tedavisi birbirinin aynıdır.

Sonuç olarak: Bu eserin, insan resmi yapmanın yasak sayıldığı bir devirde, İslam'ın ilim namına gösterdiği hoşgörüyü sığınarak mevzuları en açık şekilde işlemesi, özellikle diş hekimliği yönünden bu sanatın metot ve aletlerini detaylandırması, diş hekimliği tarihinin ilk ve en önemli adımlarından birisi sayılmalıdır.

Eserde geçen kelime ve deyimler

Mumruğun: Balmumu, zeytinyağı, bademyağı limon, mezdekiden meydan gelen dişeti ve deri hastalıklarında kullanılan merhem

Fasid : çürümek

Irgalanmak : sallanmak

Evdie : tedavi

Mualice : ilaçlamak

Enbube : ince, bakır boru

Muusab : dökülmek

Od	: ateş
Alettacil	: acele
Burudet	: soğuk
Kibel	: yön
Mazmaza	: gargara
Ukde	: düğüm
Zaç	: demirsülfat
Kabız	: sertleştirici
Lahmi zaid	: fazla et-enülüs
Sinnare	: dişle ilgili alet, penset
Minkaş	: cımbız, kıskaç
Kusuru-habise-i kabiha	: kötü, çirkin
Lisse	: diş eti
Mecarid	: diş kazıma aletleri
Kayır	: kumun irisi
Müdevver	: yuvarlak devirli
Mibde	: elevatör
Çeresin	: ayırasın
Arkun	: yavaş
Eyyum ile	: usulüne uygun
Fe ehem	: anla
Hiyle	: çare
Yeğrek	: daha iyi
Teşbik	: sağlamlaştırma
Sehil	: kolay sade
Dilec	: konuşmamak
Ebsem	: sessiz, ses çıkarmayan, susan
Sınık	: kırık, bozuk
Asan	: kolay
Zamad	: merhem kıvamında
Mütegayyir	: değişen, bozulan
Yar	: salya
İhtiraz	: sakınma
İsıtma	: ateş
El-Akilü yekfihil-işare	: akıllı kimseye işaret kafidir.

Yine Fatih Sultan Mehmet döneminin ünlü hekimlerinden Ahmed-i Bican'ın H/857 (M71453) yazdığı "Yaratılmışların Acaibleri" isimli eserinde hangi maddelerin diş hastalıkları ve diş ağrısı için uyguladığı listeler halinde verilmiştir.

"SIRÇA: Adında bir taştır. Ezseler toz olarak dişlere sürseler beyazlatır.

SEDEF: Ziyet taşlarındandır. Biraz sedef yaksalar külünü dişlere çalsalar beyazlatır.

Bir parça sedefi delseler bir çocuğun boğazına taksalar dişini çabuk çıkarır.

AKİK: Malum taştır. Bir parçasını ezip dişlere sürseler ağızdaki kokuyu giderir.

TURUNÇ AĞACI: Bir kişi soğan yada sarımsak veyada Alkol içmiş olsa, üzerine biraz turunç suyu içse veyada yaprağını çiğnese kokuyu giderir.

İNCİR AĞACI. İncirin suyunu dişi çürüten bir kimsenin dişine çalsalar çürümesini önler.

SERVİ AĞACI: Bu ağaçtan birazı yakılsa külü sirke ile pişirilse, ağrıyan dişin üzerine konulsa ağrısı sakin olur.

SİRKE: Dişi ağrıyan bir kişi ağzına biraz sirke alsın biraz ağzında tutsa dişinin ağrısı sakin olur.

DEVE SÜTÜ: Dişlerinde çürüme olan bir kimse ağzına biraz deve sütü alsın birazda ağzında dursa dişlerindeki çürümeleri önler.

AĞAÇ GELİNCİĞİ (Mal gelini):Bu ağacın yağın ağrıyan diş çalsalar iyi eder.S:41

ASLAN DIŞI: Dişi ağrıyan bir kişi arslanın dişini ağrıyan dişine dokundursa ağrısı sakin olur.

ÖRDEK ETİ:Çenesi ağrıyan kişiye biraz penefşe (menekşe) yağına katarak ördek etini yedirseler iyi olur. Ağrısını önler.”⁵⁶

DİĞER HEKİMLER

1398 de Murad’ı Hüdavendigâr’a takdim edilmek üzere tercüme edilen **Ebu Nuaym’in , Kitab-üş-şifa fi Ehadis-i Mustafa** isimli eserini **Ahmed Dai** Türkçeye çevirmiştir. Bu eserin 10 uncu faslı, hılâl eyleme (diş aralarını temizleme) ve misvâk tutmak uygulamalarını anlatır.

Kitabın 6 ıncı makalesinin altıncı faslı, ağızda dişlerde olan illeti açıklar. *Dişleri hılâl etmek dişetini temizler, dişleri pekiştirir, ağza güzel koku verir.* denilmektedir.

Ancak 15.yüzyılda yazılan ve **II.Bayezit** Devri (1481-1512) hekimlerinden **Cerrah İbrahim’in Alâim-i Cerrahîn** (cerrahi belgeler) isimli eserinde; dişeti iltihabı, diş sallanması, diş ağrısı, aşırı tükürük salgısı, ağız yaraları, dil şişleri, ve tedavisi, çene çıkığı, çene kırığı, gibi konuların anlatılmış olması o devirde ağız-diş hastalıkları tedavilerinin hekimlik alanları içinde olduğunu gösterir. ⁵⁷ **Cerrah İbrahim, Alâim-i Cerrahîn** çevirisinde diş ağrısı ve dişeti iltihabları bir arada verilmekte ve ağrı için formülünde biber, zencebil, nezle otu, mevzec, kara harbak, şahtere, bal, katran bulunan bir ilâç tavsiye edilmekte, eğer ağrı dinmezse dişin çekimi önerilmektedir. Dişetlerinin çürümesinin (Gingivitis ? Periodontitis ?) nedeni, kanama ve fena kokusunu soğuk humor üstünlüğü ve iç buharına ? bağlanmaktadır. Tedavisi için ağız sumak, sirke ve şap bulunan bir gargara ile yıkanır, zırnık (sodii sulphur) bulunan bir hap kullanılır. Eğer dişetleri fena gıdaların buharından sallanırsa kan alınır, akırkarha, mevzeç masteki, zencebil döğülür, bala katılıp sıcak sıcak gargara yapılır. **Cerrah İbrahim’in Alâim-i Cerrahîn** eserinde diş çekimi ile ilgili bir teknik açıklama yoktur. Yalnız ağrıyan bir diş tedavi edilmezse “çekilmesi” önerilir. Kanamayı dindirmek için çekilen dişin yerine tuz konur. Tuz folklorik tıpta da aynı amaçla kullanılmıştı. **Cerrah İbrahim de Alâim-i Cerrahîn** tercümesinde çene kırıklarının tedavisini **Sabuncuoğlu’nun Cerrâhiyyatü’l-Hâniyye** eserinden daha ayrıntılı olarak anlatmıştır. **Galenos’a** atfen tespitten sonra kırıklı hastanın fazla hareket etmemesini de tavsiye eder.

15. Yüzyılın tanınmış hekimlerinden birisi olan **İbn-i Şerifin Yedigâr** isimli eserinde ise dişhekimliği bilgileri şu şekilde yer alır; Çocukların dili üstünde görülen tehlikeli, zar gibi yapışık ağırlı şişlik (glossitis?) için kullandığı toz biber, çivit ve şeker ağız yaralarında **Eşref bin Muhammed** tarafından **Hazâ inü’s-Saâdat**’ta da tavsiye edilmişti bu formül Mısır Çarşısı drogları arasında yer alırdı. Ayrıca dil üstündeki bu yaraya karşı bir önlem de çocuğun annesinin saçını kendi işaret parmağına dolayıp dilini “kazır gibi” yapmasıdır. Bu telkin

⁵⁶ Ahmed-i Bican, Yaradılmışların Acaibleri, Hazırlayan Ahmet Özmerdivenli, Özel Kütüphane

⁵⁷ Cerrah Mesud: Alâim-i Cerrahîn, Süleymaniye Küt., Hekimoğlu Ali Paşa, 568, s.92a-95a.

tedavisi İç Anadolu yöresinde de pamukçuğa (pemphigus) karşı bugün de nesilden nesile ögütlenmektedir .

İbn Şerif, Yadigâr eserinde, ağız ağrısı için “baş damarından” (vena cephalica) kan almayı, boyundan hacamat yapmayı veya dil altı toplar damarından (vena lingualis) kan almayı önerir ya da nar suyu ile fena humoru çıkarmak gerekir”. Sumak, sarı helile, mercimek, gülnar, defne yemişi kaynatılır, süzülür ve ağrıyan yere sürülür. Hatun tuzluğ bitkisinin kökü kaynatılır ve suyu bir süre ağızda tutulursa ağız ağrısına iyi gelir. **İbn Şerif**’in **Yadigâr** eserinde dil ağırlığı (afazi ?) için **Hacı Paşa**’nın verdiği ilâçlara benzer formüller vardır. Diş tozu ve diş suyu formülleri ve ağız kokusuna ilâçlar verir. Yaş defne yaprağı ile çekirdeksiz kızıl üzüm döğülür, birbirine karıştırılır ceviz büyüklüğünde haplar yapılır ve yenirse ağız kokusuna iyi gelir. Bileşimi **Hacı Paşa**’nın eserlerindeki benzeyen diş tozu formülleri de yer alır: “Deniz köpüğü (Ossa sepia), çini tozu, sarı helile çekirdeği, akırkarha, topalak, gülnar, keber kökü kabuğu, kavrulmuş ud-ı hindi’den birer dirhem, kilye, şeker 10 dirhem dövülür, elenir ve misvakla diş diplerine sürülür”

Fatih Sultan Mehmet’in hocası **Akşemseddin**’in de din alimliği yanında Arapça kaleme aldığı **Maddetü’l-Hayat** isimli tıp eserinde (Millet kütüphanesinde 80/3 numara ile kayıtlıdır.) hastalıklar ve tedavilerine ait ilaçları anlatır. O, hastalıkları anlatırken, onların ortaya çıkmalarına sebep olanların bir nevi tohumlar olduğunu ileri sürmüştür. Tedavilerinde “Mai Kibrit i – Şerif “ (sülfürük asitli su)” diye adlandırdığı bir su kullanılmaktadır ki, bu su birçok dertlere deva olduğu gibi diş etine sürülürse veya dişin çürüğüne konulursa iyi gelmektedir.

Görüldüğü gibi **Fatih** dönemi sonuna kadar yazılan eserlerin hepsinde birçok ağız diş hastalıkları ve tedavisine yer verilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla 13-16 yüzyıllar arasında Osmanlı dünyasında Batıdan daha üst düzeyde bir dişhekimliği uygulandı, bunlar literatüre yazıldı. Günümüze göre çok farklı yöntemler ve ilaçlar uygulandı.

Fatih Sultan Mehmet’in (1451-1481) çocukluk yıllarında tuttuğu defterdeki dişle ilgili beyit insanlığın her dönemde ve her seviyede diş ağrısı ile ne kadar ilgili olduğunun göstergesidir.

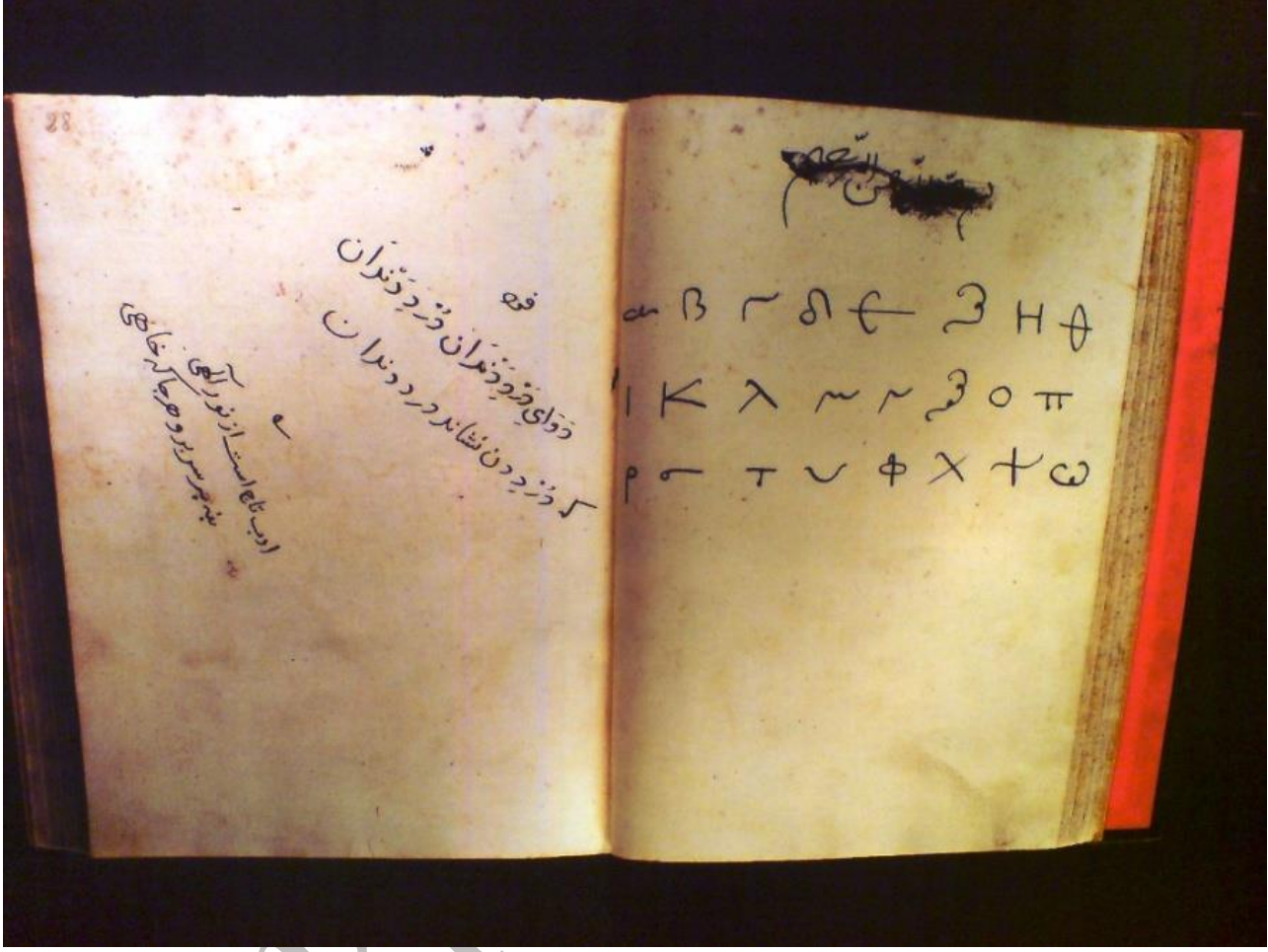
“Deva-i derd-i dendan dordu dendan

Ki derde an neşaded dord-u dendan”

(Diş ağrısının tedavisi diş tozudur

Çünkü diş tozu diş ağrısını dindirir)⁵⁸

⁵⁸ Uzel İlter, Anadolu Uygarlıklarında Diş Hekimliği, Adana, 2000 s:28-152

Fatih Sultan Mehmed'in Çocukluk Defterinden Bir Sayfa

1557 tarihli Süleymaniye Darüşşifa'sının iki cerrah kadrosu bulunduğu, bunların dişhekimliği uygulamaları yapabilecek yetkileri olduğu görülmektedir.

Bu kuruluşlarda diş hekimliği uygulamalarını cerrahlar yapmaktaydı.

1492 yılında İspanya'dan İstanbul'a iltica etmiş bulunan **Musa bin Hamun** isimli bir Yahudi hekim, sadece diş hekimliğini ve bu konu ile ilgili hastalıkları anlatan bir kitap yazarak o devirde türünün tek eseri olan çalışmasını **Kanuni Sultan Süleyman**'a ithaf etmiştir. Bu eserle diş hekimliği tarihinin ilk monografilerinden birisi yazılmış olsa da içerik olarak bu eser orta çağ İslam tıbbının bir devamı niteliğindedir.

Padişah ta **Musa bin Hamun**'a belli bir maaş bağlayarak onu saray hekimliğine tayin etmiştir.

16. Yüzyılda yaşayan ve **Kanuni Sultan Süleyman**'ın büyük oğlu **şehzade Mustafa**'nın hocası ve sırdaşı olan şair ve **hekim Sururi**, ağrıyan diş için "**Şerh-i Mû'cez min'et-Tıb**": isimli eserinde, tıp sahasında, asırlar boyunca bizde ve dışarıda okutulan **İbni Sina**'nın, yaklaşık bir milyon kelimelik büyük bir tıp ansiklopedisi olan, bütün eski tıp ile Müslüman tıbbını içine alan meşhur **Kanun** isimli kitabının bir bölümünü tercüme ve şerh ettiği eserinde şu beyitle diş çekimini ön görmektedir:

"Ey Sururi derdi dendana çü çare bulamadın

Çaresi yok bir belâdır bu, hemen çekmek gerekir”⁵⁹

Mu’cez-ül Kanun ismiyle **İbn-i Nakis** tarafından Arapça yazılan **Kanun** özetini sonradan Sururî yeniden açıklayarak yazmış ve şehzade Mustafa’ya ithaf edilmiştir. Şehzade 40 yaşında iken babasının çadırı önünde öldürülünce Sururî’nin bu yazma eseri birileri tarafından okunamayacak şekilde karalanmıştır. Kanuni’nin şehzadesi Mustafa’ya hocalık yapan, ancak Şehzade Mustafa’nın başına gelen felâketten sonra maalesef çok zor durumlara düşen Sururî, büyük sıkıntılar içinde ölmüştür. Daha sonra yazmanın başka bir nüshasını Edirne Daruüşşifası hekimlerinden **Ahmed bin Kemal** Türkçeye çevirmiştir. (Ayasofya Kütüphanesi 3662)

Eserdeki diş bakımı hakkında öğütlerden bazıları:

- 1.Kendiliğinden bozulan taam (durmuş patlıcan) yememeli ve meşrubattan tevakki (bozulmuş su) içmemeli.
2. Çabuk bozulan şeyleri yememeli (balık, süt gibi)
- 3.Yemek ve meşrubatın istimalinde(tüketilmesinde) fesadı icabettirecek hallerden kaçınmalıdır. (Ağır çiğnemeli, hafif gıdalar almalı, yemek üstüne ve aç karnına su içmemeli).
- 4.Ekşi kusmaktan kaçınmalı
- 5.Eski yemeklerde hazer
- 6.Ceviz, bedem gibi yemişlerin kabuğunu dişle kırmamalı
- 7.Misvâk kullanmalı

Aynı zamanda şair olan Sururî’nin şerhinde dişlerle ilgili şu konular vardır;

Diş eti için faydalı bilgiler, diş eti ve dudak hastalıkları, zayıf etler ve tedavileri, dişeti noksanlığı (rutubetten), dişeti gevşekliği, diş ağrıları, dişlerin rengi konularında geniş bilgi verilmektedir. Dişerin renginin “**ahlat-ı Erbaa**” denilen **Kan, balgam, kara safra ve sarı safra** denilen dört unsurdan hangisinin vücuda hakim olduğunu açıkladığını bildirir.

Ahmedî isimli ikinci bir hekim de Mısırda Molla Mehmed isimli hekimden tıp tahsil etmiş, sonra İstanbul’a gelerek manzum olarak yazdığı “**Mecmuat –üt-tıb**” isimli eserini **Kanuni**’nin oğlu II. Selim’e takdim etmiştir. Bu eserde 15 mısralık bölüm diş tedavisine aittir. Örnek olarak bir dörtlüğünde;

*“Kişinin dişleri sızlarsa canâ
Deva eyle bu resme eyliye ihya
İlan kavını (yılan gömleği) sirke içre ıslat
Ağızda mazmaza (gargara) kıl bula rahat”* demektedir.

Risale-i Kaysunî Zade: Manzum bir tıp kitabıdır. Bu eser, Kıbrıs fatihi Sarı Selim’e ithaf edilmiştir. Yazar, gut illetinden muzdarip olan Kanuni’yi tedavi etmiş, sonra da oğlu Selim’e tabi olmuştur.

Kitaptan bir örnek:

Deva-i derd-i dendan (diş derdi ilacı)

Dişin ağrısına mevzek ey yar, (mevzek: yabanüzümü)

Tarçın ıslatıp penbeye sar. (penbe: pamuk)

⁵⁹ Uzel İter, A.G.E. s.25-152 (Sururî’nin Tıbbın tarifini yaparak başladığı *Mu’cez-i Kânûn* Tercümesinin bulunduğu kütüphaneler şunlardır; Süleymaniye Fatih 3542, Kadızade Mehmet Efendi 347, Şehid Ali Paşa 2060, Ayasofya 3662, Hekimoğlu 576, Mihrişah Sultan 345/1, Serez 2741, Hamidiye 1018, Şehit Ali Paşa 2060.)

Islatıp su ile ko bir saat, (ko: bırak)
Dişin üstüne ko ola rahat,
Ya katrana, ya bezire bula,
Sonra ko dişe sakın ola.
Şol dişe ki çürüye köke kala, (köke: kökü)
Hazbeki ko üste çeküp ala (hazbek: çöpleme, zehirli ve kusturucu bir ot)

Yine **IV. Murad**'ın hekimbaşısı **Emir Çelebi** (?-1666) "**En Mû'cezü't-Tıbb**" isimli eserinde **Sururi**'yi "*Diş ağrısının en iyi tedavisi dişin kökünü güneşe göstermektir*" diyerek teyit etmektedir. "**Enmucez –üt –tıb**" isimli eseri yazan **Seyyid Emir Muhammed Çelebi** (Ölm.1638) Kahire'de tıp eğitimi görmüş ve Sultan Kalâvun hastanesinde başhekimliğe kadar yükselmiştir. Daha sonra İstanbul'a dönerek hassa hekimliği ve I. Mustafa, II. Osman ve IV Murad dönemlerinde de sarayın başhekimliğini yapmıştır. IV. Murad'a yakınlığını kıskanan Sadrazam Bayram Paşa ve Silahtar Mustafa Paşa tarafından Emir Çelebi'nin afyon müptelası olduğu padişaha ihbar edilmiş, bu duruma içerleyen IV. Murad bu en yakın adamını bir satranç partisi sırasında çok miktarda afyon yutturarak ölümle cezalandırmıştır.

Eserinin 34. Sayfasında diş anatomisinden bahseder ve 104. sayfasında da diş ve diş eti hastalıkları, diş zaafı, diş kurtlarına karşı tedaviler sunar. Diş kanamasına da; semizotu, erik zamkı, ceviz, badem çiğnemeyi ve çiğ süt ile tuz karışımını kullanmayı tavsiye eder.

Osmanlı devletinin ilk dörtüzyıllık döneminde diş hekimliği görevini, usta-çırak ilişkileri ve kendilerini yaptıkları denemelerle yetiştiren cerrahlar yapıyorlardı. Onlar dişleri "**vücudun güzel cevherleri**" kabul ediyor ve diş çekmeyi son çare olarak düşünüyorlardı. Nitekim tarihi kayıtlarda koskoca Osmanlı sultanı **II.Mahmut**'un bir diş ağrısı yüzünden çektiği acıları ve Hasköy'de meslek icra eden Yahudi **Abraham Bivaz**'ı alel acele saraya getirterek dişini çektiği tafsilatlı bir şekilde anlatılır. Herhalde o devirde anestezi bilinmediğinden çekim işi padişaha oldukça acı vermiş olmalı ki **hekim Abraham** korkudan yerlere kapanmış fakat padişahın "*kalk köpek korkma*" ikazı ile ayağa kalkmış, **II. Mahmut** ta kendisini zor da olsa bu dertten kurtaran bu adama bir ev, 50 000 Frank para ve 1500 lira aylık bağlayarak onu saray dişçisi yapmıştır.

Evliya Çelebi seyahatnamesi gibi kendi dönemi hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayan bir eserde, İstanbul esnafı arasında "dişçi" adıyla anılan bir zümre bulunmadığı belirtilmekteydi. Bu o dönemde diş çekimlerini cerrahların yaptığını göstermekteydi.

İstanbul'un Türkler tarafından 1453 tarihinde fethedilmesinden sonra Batı'da başlayan Rönesans bilimselleşme süreci, insan bedeninin makroskobik anatomisi, fizyolojisi ve biyokimyasındaki ilerlemeler sürecini de başlattı. Kanuni Sultan Süleyman döneminde diş hekimliği tarihinin ilk monografilerinden birisi yazılmış olsa da içerik olarak bu eser orta çağ İslam tıbbının bir devamı niteliğindedir.

Bu dönemde yaşayan **Sururi** ve II. Selim'in hekimbaşısı **Nidai** gibi hekim-yazarlar, yine Ortaçağ İslam Tıbbı bilgilerini tekrar etmişlerdir. Ancak bu bilgiler bir taraftan geleneksel tıbbın, diğer yandan batıda o dönemde yürürlükte olan bilgilerdi. Nidâi'nin Menafa-i Nas (İnsanlara faydalı kitap) isimli eserinde o dönemin başlıca meselesi olan diş ağrısı ile baş etmek üzere birçok ilaç tavsiye edilmektedir.

7.varak argb14 üncü bab; **Diş ağrısı hakkında,**

1. Karçiçeği otunu çiğneyip ağrıyan dişe koysalar ağrı geçer.
2. Muz ağacından alıp sirke ile pişirseler ağrıyan dişe vursalar hoş olur.
3. Ağrıyan dişe iyi sirke dutu, ağrısı sakın ola

4. Dişler nezleden ağrısa hiç çare bulmasa gayet yağlı ciğeri ufak doğraya dahi sarp sirke ile bir çömleğe koya, ağzını hamur ile sıvaya , aheste aheste ateşte kaynata dahi sabah aç karnına ağızda duta duruldukta döküp bir dahi ide artık nezle görmeye
5. Sindap yaprağını döküp ağrıyan dişe koysalar ağrısı sakın ola
6. Kurt kulağı yaprağın döğüp dişler dibine sürseler nezlenin çekip dişin ağrısını gidere
7. Zergule yi döküp ucuna bağlayalar ağrıyan diş solda ise sağ ucuna eğer sağda ise sol ucuna bağliyalor bir gece dura, derhal ağrısı sakın ola
8. Kuru kişnic tohumunu döğüp sirke ile kaynatıp dişi ağrıyan kişi ağzına alıp mazmaza (gargara)ide derhal sakın ola
9. Ağrıyan dişlere tarhun (güzel kokulu baharat)çiğnemek iyidir.
10. Genç ve kara zerninç ve kalıba taşı 10 dirhem kalemi zinguri 1dirhem ve iki yumurta akı ile karıştırıp karsalar ide dişleri dibine süreler dişin kokusu giderir ve çörek otu, biber taze et bitirir ve kanını keser birkaç kere ideler
11. Ağrıyor diş soğuktan incinirse zencebil ve akır karha ve muzun beraber döğüp dişler dibine süreler.
12. Ağzına ısı (sıcak) su ala ağrısı ziyade (artarsa) olursa kişbenç ve akır karha ve biraz kâfur bu cümleyi sehak edüb (karıştırıp) albek dişleri süreler şifa bula
13. Amma diş çıkarmak dilesen (diş çekmek) udul kahri (ud ağacının kökünü kesip kahire udu gömerek ve lüzumsuz yerleri gittikten sonra güzel bir koku verir)(Hindistan ve Kahirede olur) iyi sarp sirkede 40 gün ıslatıp hamir datar (hamur tutar) diş üzerine koysalar filhal (derhal)dişi çeküp ala (sırrı-acaibdir sırrı bilinmez)
14. Harbın ki una (ona) kırca ot dirler eder çürümüş dişin üzerine kosalar pare pare çeküp ala
15. Dişi ağırtmak dilesen Nepbiyi (bir ot) Yakup dişler dibine sürseler sararmış dişleri ak eyleye
16. Dişler kararsa evvel sirke ile düşeb ile yuya (yıkandır) baduhu penbe (pamuk) ile tiz ab (çabuk su) süre filhal (derhal) ağara, Dihen-i Akrep dahi dişleri ağartır.
17. Dişin kurdun düşürmeye bir tas su koya ağzın ol tasın üzerine dutu badehu (ondan sonra) bir miktar kor üzerine bez-i zembeç dutulsa tütününe (dumanına) dura dişin kurdu hep döküle
18. Dişler kanasa dudak içinde iki damar vardır. ana (ona) ark-ı şefiyn derler. Ondan kan alsalar diş eti kanadığan ve dudak yarulduğan ve ağız yöresi baş beret (bere) olduğun gidere
19. Dilin altında iki damar vardır. Ona ark-ı lisan dirler andan kan alsalar dil ağırlığın ve ağız içinde olan başın ve bereti giderir ve yürek hararetine nafidir (faydalıdır)
20. Dişin ilacı kerpedendir. İlaç ile kesmez ise çektirmektir. Amma aşağı çeke iki pare (parça) kemiktendir sağını duta kem çekmeye (yanlış çekmeye)
21. Boğaz ağrısına tutu sağıp (sıkıp) suyu ile et bahsi ile ezüp gargara ede veya ağızda dutup azaldıkça suyun yuta
22. Boğaza sülük gitse baklayı döğüp un idüp sirke seceni ile garuşturun garara ide, sülük taşra (dışarı) gele
23. Bir kişinin nezleden boğazına madde inse dihen-i (Ağız) ferfeyun melhem gibi nezle üzerine bağlaya taki yumuşadıp cerahati pişire sonra neşter ile deşe veya kendi deşile sonra merhem ile ovula
24. Diş çeken kişi enbeği enlü kavryıp avucuna ala dahi ekkeği enlü baş parmağı ile avurtundan muhkem tuta dahi kelpedeni diş dibinden etini aşağı sıyıra kelpedenin diş çeke köküne ine (çekilen dişin köküne gire) dahi muhkem (sıkı) tutup doğrusunu çeke ve kerpeten duran (tutan) elini hareketlendire amma dişi kaldırmaya özlücek (sağlam) duta

25. Diş çekmekten çıkacaksa veya düşmekten çıksa ve irbelense (sallansa) çeke birbirine gelmese ağzından sular aksa, tedbiri evvel alilin (hastanın) başın berk (sıkı) dutalar dahi iki baş parmağını iki ağzı dişlerinin dibine koya dahi muhkem dişleri aşağı basıvire filhal (derhal) yerine vara amma elin çeke düşmekten veya urmaktan ayrılrsa ana tiz yaku uralar (vuralar) ana o günden şifafete (şifa) olunca içerden ve dışarıdan parlari ile berk bağlayalar bastıkları hoş kemend edeler (çok sıkı veya yumuşak değil) 10 gün çözmeyeler sonra bir yakı ideler 10 gün dahi dura eğer dişleri hata gelmedi ise çıkaralar berk bağlayalar. Sıhhat bula. (7inci varak 9b)⁶⁰

Batıdaki dişhekimliği çalışmaları özellikle Leonardo Da Vinci ile başlayan ve 1563 de yazılan **“Libellus de Dentibus”** ile devam eden diş anatomisi çalışmalarına paralel bir çalışmayı maalesef o dönemdeki Osmanlı dünyasında görememekteyiz

Daha sonra Tıp alanında birçok darüşşifa açıldı ve birçok ünlü hekim yetişti. Bu hekimler vücuda getirdikleri yazma eserlerde tıp hekimliği kadar diş hekimliği hakkında da bilgiler verdiler.

Batı’da ise ilk bilimsel diş hekimliği eseri **Pierre Fauchard** tarafından 1728 yılında yazılmıştır. Bu eser 5 yıl sonra Almanca ve İngilizceye çevrilmiştir. Ancak bu bilgiler hiçbir Türkçe kaynaktan geçmemektedir. Osmanlı-Türk dünyasının bu esere önem vermemesi, Osmanlılarda diş hekimliğinin genel tıptan ayrı olarak düşünülmediğini göstermektedir.

17. yüzyılda da devam eden geleneksel tıp ve hekimlik o yüzyılın en ünlü hekimlerinden biri olan **Salih bin Nasrullah** ve onun önemli eseri **“Gayet-ül Beyan fi Tedbir-i Akrabadin”** ile devam etmiş, daha sonra da **“En muzec-üt tıb”** isimli kitabın yazarı **Emir Çelebi**’yi doğurmuştur.

Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşanın (1660-1730) kethüdası Mehmet Paşa’nın emriyle **Ali Efendi** tarafından Latince’den 293 varak olarak tercüme edilen **Tercüme-i Kitab-ı Ethmullerius** (Üniversite kitaplığı 4133) Dişler hakkında uzun bilgi vardır. Bu arada yazar diş çürüğü hakkında şöyle yazmaktadır; *“Dişin çürüğü kalil (az) olduğu takdirde tezayüt (artması) ve sirayetini men için bazı çarelere başvurulur. Bilhassa demir, gümüş veya altından mâmul bir âletle diş çürüğü dağlanır, yahut dişin çürüğüne zehebülraat doldurulur, bu çürüğün artmasını önlemekte çok faydalıdır. Bunun gibi mum mürri hicazi (Mekke prezenki), iyice karıştırılıp dişin kovuğuna doldurulmalıdır.* Kitapta buna benzer bir çok reçete vardır. Yazar ayrıca diş kirleri ve beyazlatıcı tozlar hakkında bilgi vermektedir.

Yine III. Mustafa (1756-1774) döneminde Hekim başı Mehmet Refi Efendi’nin emri ile, İbn-i Sina’nın meşhur eseri kanun, **hekim Tokatlı Mustafa** tarafından **Tebhiz-ül Mathun** ismiyle Türkçeye çevrilmiştir. (müellif nüshası, müsvette olarak Koca Ragıp kütüphanesinde kayıtlıdır). 458 sayfadır. 17. sayfadan itibaren diş faslı başlar. 5. fasılda diş anatomisi zikredilir. Ayrıca III. Mustafa için yazılan tezhipli bir nüsha da Topkapı müzesindedir.

Osmanlı devrinde dişçilik sanatı cerrahların ve görgüye dayanarak kendini yetiştirmiş kişilerin elindeydi. Anadolu’da 1399’da yaptırılan ilk hastane Yıldırım Darüşşifa’sının dişhekimi kadrosu bulunmazken, 1557 tarihli Süleymaniye Darüşşifa’sının iki cerrah kadrosu bulunduğu, bunların dişhekimliği uygulamaları yapabilecek yetkileri olduğu görülmektedir.

⁶⁰Menafa-i Nas, Şaban (Nidâi), İstinsah eden; Ürgüplü Hekim Yusuf bin Ali, H/1164, Özel Kütüphane, El yazması,

Ancak tıp alanında olduğu gibi diş hekimliğinde de modernleşme, 19. yüzyılda sağlanabildi. 19. yüzyıla kadar diş hekimliğinde uygulanan tedavi metotları şu şekildeydi:

A. Telkin tedavileri: Folklorik geleneklerin hâkim olduğu bu tedavilerde; dua yazılı bir kaptan su içmek, dua okumak ya da bir drogu muska olarak kullanmak gibi yöntemler vardı.

B. Cerrahi uygulamalar: Apse boşaltma, koterizasyon, diş çekme gibi usuller diş tedavilerinin esasını oluşturmaktaydı. Diş çekiminde bazı cerrahlar kostik droglar kullanmaktaydı. Forsepsle çekim de yapılırdı. Koterizasyon, diş ağrısı, diş iltihapları, dudak rahatsızlıkları için kullanılırdı. Bunun için kızgın hale getirilmiş demir, koruyucu bir borudan sokularak uygulanırdı.

C. Tıbbi tedaviler: Bu tedavilerde özellikle ilaç reçeteleri uygulanırdı. Bunlar gargara, solüsyon, hap, tütsü gibi ilaç terkipleriydi.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında Dişçi Mektebi açılıncaya kadar dişçilik sanatı kendi kendine veya usta-çırak usulü cerrahlar yanında yetişen kimseler tarafından yapılmış, bu iş için özel bir eğitime gerek duyulmamış, isteyenler kendi kendilerini yetiştirmişlerdir. Yeter derecede bilgi sahibi olduğuna inananlar dişçilik yapmışlar, cerrahlar diş apselerini drene etmiş, isteyenler diş çekebilmiştir. Bu konuda, Evliya Çelebi (XVII. yüzyıl) Seyahatnamesinde İstanbul esnafı arasında dişhekimi adıyla anılan bir zümrenin bulunmadığını, dişçekimini cerrahların yaptığını yazmaktadır. Çelebi, “esnaf-ı cerrahan” dan bahsederken bunların diş çıkartmak için kerpeten, mengene ve küskü bulundurduklarını belirtmektedir.

Bu serbest devreden sonra dişçilik yapabilmek için hususi bir vesika yani özel bir belge aranılmağa başlandı ve bu belgeler hastanelerde dişçilik yapan kimseler tarafından kendi yanlarında çalışanlara verildi. Daha sonra dişçilik belgesi veya eski deyimini ile dişçilik vesikası alanlar, bunu Saray başhekimine onaylattırıyorlardı.⁶¹

Bu izin belgesinin bir örneği şöyledir:

İzinnâme

İstanbul'da Mahmudpaşa'da Sultan Odaları karşısında dükkânı olan ve diş çıkartmakta bulunan Aleksan'a, bu sanatlarda mahareti olduğundan tarafımızdan izin ve ruhsat verilmiştir. Irz ve edebi ile sanatından başka işle meşgul olmazsa, tarafımızdan ve başka kimse tarafından müdahale edilmeyecektir.

Yine aynı eserde o devirde diş çekme ile uğraşanların feslerine yine aynı makamlarca “kerpeten” işareti takma ini verildiği anlaşılmaktadır.

Fese Âlâmet Takma İzni

Mahmudpaşa civarında Sultan Odalarında berber Aleksan oğlu Lutfi, kan almak sülük yapıştırmak ve diş çıkartmakta mahareti olduğundan fesine cerrah aleti olan kerpeten işareti takmasına izin verilmiştir. Gerektir, bu sanattan başka sanata girmeyerekirz ve edebi ile olduğu halde kimse tarafından müdahale edilmeye 1810⁶²

Son yüzyıllarda halk arasında diş çekmeyi öğrenenlerin yanı sıra berberler bu işi yapar hale gelmiş ve dişhekimliği sadece diş çekmeye münhasır kalmış idi. Büyük şehirlerde ise:

1- Yabancı ülkelerde dişhekimliği tahsili yaparak faaliyet gösterenler,

⁶¹ Y.Doç.Dr. Mahir Günday, Türk Dişhekimliği Tarihinde izinnâme ve Şahadetnâme Örnekleri, Oral Dergisi, 11, Mart 1985, C:1 S:34

⁶² Ali Rıza Bey (Balıkhane Nazırı), 13. Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı, Haz: N.A.Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser No:11 İstanbul 1973

- 2- Tıp tahsili yapmış veya cerrahlıkta uzmanlık kazanmış olup da esas mesleklerinin yanında dişçilik de yapanlar,
- 3- Türkiye’de veya yabancı ülkelerde bir diş hekiminin yanında pratik bilgiler öğrenip uygulayanlar
- 4- Hastabakıcılıktan yetişmiş cerrahlar bu mesleği kendi kafalarınca uyguluyorlardı.

Bu geleneksel uygulamalar ta ki Kadırga’da kurulan Dişçilik Mektebine kadar devam edegeldi.

H.ERKİLETLİOĞLU

1. Yüzyılın Başlarında Bir Diş Muayenehanesi

BÖLÜM II

TÜRKİYE’DE İLK RESMİ DİŞHEKİMLİĞİ TEDRİSATI

Osmanlı Devletine ilk kurallı uygulama olarak Yirminci yüzyılın başlarında Gaziantep’te yerel olarak “Merkezî Türkiye Koleji” isimli bir misyoner okulunda sistemli dişhekimliği eğitimi yapılmış ise de devamlı ve yaygın olamamıştır. Türkiye’de devlet politikası olarak resmen kurulan dişhekimliği tedrisatı, 1908 (1325) tarihinde “Darulfünun-u Osmanî Tıp Fakültesi Eczacı ve Dişçi Kabile ve Hastabakıcı Mektepleri” adıyla faaliyete geçti. Bu mektebin kurulmasında en çok emeği geçenler **Dt. Cemil Topuzlu Paşa** (1866-1958) ile dişçi mektebinin ilk öğretim kadrosunu teşekkül ettirerek bütçesini millet meclisinden 22 Kasım 1908 tarihinde geçiren (Bu tarih Türkiye’de kuruluş günü olarak kabul edilmiştir.) devrin maarif nazırı, meşhur âlim **Emrullah Efendi**’dir.

Eski Şehremini ve ilk tıp fakültesi reisi Dr. Cemil Topuzlu, “80 Yıllık Hatıralarım” ismi ile 1951 de yayımlanan hatıralarında İstanbul’da ilk Dişhekimliği yüksek Okulunun kuruluşunu şöyle anlatmaktadır:

“O gün Süleyman Numan , Ziya Nuri, Asaf Derviş ve birkaç muallim arkadaşımızla toplandık. Evvelâ ben söz aldım:

-Mektebi Tıbbiyei Askeriyeyi, meşrutiyetin ilânı üzerine, islah edip fakülte haline koymak istedik. Lâkin muvaffak olmadık. Arzu ederseniz Tıbbiyei Mülkiyenin adını değiştirelim. Avrupa’da olduğu gibi fakülte unvanını verelim. Muntazam bir kadro yapalım. Ayrıca bir eczacı, bir dişçi mektebi ile bir de doğumevi tesis edelim, dedim ve Nazırın vâdini anlattım.

Süleyman Numan Paşa:

-Fikrine iştirâk ediyorum. Yalnız, fakülte kelimesine taraftar değilim. Tıp medresesi tâbirini kullanalım. Muallim yerine de müderris diyelim.

Sözlerini söyledi. Ekseriyet, benim fikrimi tasvip etti. Müdüriyet, Nezaret unvanlarını lâğv ve Avrupada olduğu gibi duvayyenlik -şimdiki dekanlık- tâbirini ihdas ettik. Gürültüsüzce bir de kadro yaptık, birkaç kişi açıkta kaldı. Bunlardan biri de seririyatı hariciye muallimi olan doktor Mustafa Münif Paşa idi. Onu da Eczacı Mektebi Müdürlüğüne getirdik. Arkadaşlar, beni duvayyen seçtiler. Nezaret, bütün bu icraatımızı muvafık gördü. Böylece memleketimizde 1908 senesinin İlkteşrininde Tıp Fakültesi kurulmuş oldu.....

Ertesi içtimada, evvelce komisyonumuz tarafından verilen maaş kadrosunun tasdiki sureti geldi. 2000 kuruşluk muallimler yine feryadı verdiler. Levazım alınmasından, yahut Dişçi Mektebinin tesisinden vazgeçilerek aylıklarınının 3000 kuruşa iblağını istediler. Bu yüzden Dişçi Mektebinin kadrosunu tasdik etmediler. Aynı zamanda Maarif Nazırı Emrullah Efendinin acele beklediği Tıp Fakültesi bütçesini müzakereye koymadılar.

Maarif Nazırı, beni telefonla sıkıştırdı. Bütçenin gelmesi için yirmi dört saat müsaade verdi. Müşkül vaziyette olduğumu anlattım:

-Ne yaparsan yap, bütçeyi yolla!

Dedi. O akşam, Sultanmahmut türbesi civarında olan evime eski asistanlarımdan Halit Şazi Beyi devet ettim. Beraberce Dişçi Mektebi için 6 muallimli, bir müdür birkaç asistanlı bir kadro yaptık. Bütçe mazbatasında, salâhiyetim olmadığı için Dişçi Mektebinin tesisinden bahsetmedim. Yalnız maaşları arayere sıkıştırdım. Ertesi sabah Maarif Nazırı Emrullah Efendiye gittim. Ona meseleyi anlattım. Elimden güle güle mazbatayı aldı!

Az sonra Meb'usan Meclisinden Tıp Fakültesinin bütçesini çıkarttı! Böylece Dişçi Mektebi, adı söylenmeden fiilen kurulmuş oldu!

Memlekete bu suretle bir irfan müessesesi kazandırmış bulunuyordum. Ancak, ileride tenkitlere mâruz kalmamak için, işin kurnazlık tarafını tuttum; kendinin yaptığını söylemesini Maarif Nazırından rica etmiştim. Emrullah Efendi merhum:

-Paşa, dişçilik sanatının memleketimizde ne kadar geri olduğunu, dişçiliğin hâli hazırda kimlerin (berberlerin) elinde bulunduğunu biliyorum. Sen merak etme, bütün mes'uliyet benimdir!.

Demışti. Hakikaten, bilâhare kendisine müracaat eden arkadaşlarımıza, aramızdaki ihtilâfı tetkik ettiğini; bütçemiz, Nezarete gelince, Dişçi Mektebine ait tahsisatı bizzat kendi kalemiyle yazdığını söylemişti. Nazır, 2000 kuruşluk hocaların maaşlarına gelecek sene zam yapacağını da vâdetmişti. Mesele, bu suretle kapanır gibi olmuştu ama 2000 likler de bu işe "mim" koymuştular."⁶³

Kadırga'da kurulan bu mektebin öğretim kadrosu **Halit Şazi Bey**'in (1869-1921) başkanlığında altı muallim, bir müdür ve birkaç asistandan meydana geliyordu. **Halit Şazi**, Emraz ve Seririyatı-Mütenevvıai-Esnan (Diş Hastalıkları ve Kliniği) muallimi olarak; **Terziyan Efendi**, Ameliyatı Sinniye Tatbikat ve Nazariyatı (Diş Tedavisi Teori ve Pratiği) muallimi olarak; **Manok Leon Efendi**, Teşrih (Anatomi), Fizyoloji ve Ensac (Histoloji) muallimi olarak; **Hüseyin Talat Bey**, Müfredatı Tıp, Fenni Tedavii-Esnan (Diş hekimliği Farmakolojisi), İptali His (Anestezi) ve Hıfzıssıhha (Sağlık Koruma) muallimi olarak atanmışlardır. Dişçilik Okulu, ilk kuruluşunda altı hoca, bir müdür ve birkaç asistandan oluşan bir kadroya sahipti. Okul, 30 Temmuz 1911'de 43 kişilik ilk mezunlarını vermiştir.⁶⁴

⁶³ Dr. Cemil Topuzlu, İstibdat- Meşrutiyet- Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hâtıralarım, İstanbul 1951, s:93-94-96

⁶⁴ Efeoğlu, Erdemir ve Öncel, 2000 s: 176-177

Birinci sene	Saat 9	Saat 10	Saat 11	Saat 1	Saat 2
Cumartesi	Kimyayı gayrı uzvî	Kimya ameliyatı	Nebatat	Nebatat amelî	Seririyatı mütenevviai esnan
Pazartesi	Kimyayı gayrı uzvî	Kimya ameliyatı	Seririyatı mütenevviai esnan	Hikmet	Hikmet ameliyatı
Salı	Kimyayı gayrı uzvî	Kimya ameliyatı	Nebatat	Tasnii esnan ve seririyatı mütenevvia	Hikmet
Çarşamba	Hikmet	Hikmet ameliyatı	Seririyatı mütenevviai esnan	Nebatat	Nebatat amelî
Perşembe	Kimyayı gayrı uzvî	Nebatat	Seririyatı mütenevviai esnan	Hikmet	Hikmet ameliyatı
İkinci Sene	Saat 9	Saat 10	Saat 11	Saat 1	Saat 2
Cumartesi	Emrazı esnan	Müfredatı tıp	Seririyatı mütenevviai esnan	Hayvanat	Hayvanat amelî
Pazartesi	Ameliyatı sinniye nazariyesi	Ameliyatı sinniye ameliyesi	Tasnii esnan nazarisi ve amelisi	Taşrih	
Salı	Müfredatı tıp	Emrazı esnan	Seririyatı mütenevviai esnan	Tasnii esnan ve seririyatı mütenevviai	Hayvanat
Çarşamba	Ameliyatı sinniye nazariyesi	Ameliyatı sinniye ameliyesi	Hayvanat	Hayvanat amelî	Hayvanat amelî
Perşembe	Fizyoloji	Teşrih amelî	Hayvanat	Hayvanat amelî	

Kadırgadaki İlk Dişhekimliği Okulunun ders Programı

1934 yılında İstanbul Üniversitesi, Bonn Şehri Diş Hekimliği Okulu yöneticiliğinden Musevi olduğu için çıkarılan **Ord. Prof. Dr. Alfred Kantorowicz** (1880–1962) ile bir sözleşme yaparak kendisini İ.Ü. Diş Hekimliği Yüksek Okulunda görevlendirmiştir. **Kantorowicz** geldiği ilk ders yılında protez derslerini vermekle görevlendirilmiştir. İkinci yılında ise ‘Tedrisat Direktörü’ yetkileriyle donatılmıştır. “Tedrisat Direktörlüğü” görevi ile 1936–1949 yılları arasında okulun idare müdürlüğünü de üstlenmiştir. **Kantorowicz**, eğitim sistemini köklü değişikliklerle, ABD’de uygulanan modele benzetmeye çalışmıştır. Gerek öğrencilerin, gerekse genç öğretim üyelerinin gelişimine önemli katkıları olmuştur. Okulda kurslar düzenleyerek serbest çalışan diş hekimlerine de yararlı olmayı amaçlamıştır. **Alfred Kantorowicz’in** Türk diş hekimliğine katkıları 1950 yılında ülkemizden ayrılışına kadar sürmüştür.⁶⁵

Diş hekimliği eğitiminin ilk ders programına göre, fizik, kimya, botanik ve zooloji derslerini (teorik ve pratik) Eczacı Mektebi hocaları vermekteydi. Dişçi Okulu’nun 1. ve 2. yıl ders programı tablo 2’de görülmektedir.⁶⁶ Buna göre, tıp dersleri (fizik, kimya, botanik, zooloji, cerrahi) ilk iki senede ağırlıklı dersler arasındaydı.

İlk dişçi mektebi, üç sene müddetli olup, 30 Temmuz 1910 tarihinde ilk mezunlarını vermiştir. Bir numaralı diploma **Dt. Mehmet Ali Sürel’e** aittir. 1327 (1910) senesinde 22 ve

⁶⁵ Efeoğlu, Ahmet., Erdemir, Ayşegül Demirhan., Öncel, Öztan. (2000). *Başlangıçtan Günümüze Diş Hekimliği*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri

⁶⁶ Efeoğlu, Erdemir ve Öncel, 2000, s. 178

1328 (1911) senesinde de 24 mezun veren Dişçi Mektebi, 1925 senesinde eski jandarma mektebine taşınmış ve Darülfünun'un Üniversiteye dönüşmesi ile 31 Temmuz 1937'de kadroları birbirinden ayrılarak "Tıp Fakültesi Dişhekimliği Yüksek Okulu" adını almıştır.

Okul, 1964 yılında da Tıp Fakültesi'nden ayrılarak müstakil fakülte haline getirilmiştir. 11 Temmuz 1964 tarihinde İstanbul Üniversitesi Dişhekimliği Fakültesi haline getirilmiştir. İlk dekanı **Prof.Dr. S.İsmail Gürkan**'dır.

1963 yılı ekim ayında Hacettepe Tıp Fakültesi'ne bağlı Dişhekimliği Yüksek Okulu ile 1964 yılı ocak ayında da Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesine bağlı bir dişhekimliği Yüksek Okulu devreye girerek Dişhekimliği okullarının sayısı üçe çıkmıştır.

Daha sonra 1968-69 öğretim yılında Ankara'da iki özel dişhekimliği okulu ile 1969 ocak ayında İzmir Dişhekimliği Fakültesi açıldı. 1970-71 öğretim yılında bir Dişhekimliği Fakültesi daha Erzurum Atatürk Üniversitesi bünyesinde hizmete girdi.

Türkiye'de son senelerde artan üniversite sayısına paralel olarak çok sayıda dişhekimliği fakültesi açıldı. Böylece 2012 yılı itibariyle Türkiye'de 5,5 sene tedrisat yapan 47 ayrı Dişhekimliği Fakültesi mevcut hale geldi. Ancak bunların 13 ünün kanunları çıktığı halde henüz öğretime başlayamamışlardır.

1936 tarihinde ABD de bir dişhekimliği muayenehanesi

1900 lü yılların başlarında diş davyesi (H.Erkiletlioğlu Koleksiyonu)

Kayseri’de Dişhekimliği

Kayseri’de dişhekimliği mesleği 1925’lere kadar nasıl ve kimler tarafından yapılıyordu? Bu konuda çok bilgi olmamakla beraber, bu işi meslek edinen kişilerce, cerrahlar ve berberlerce yapıldığı malumdur. Diş çeken berberlerden **Şükrü**, Abdullah ve **Mustafa Ağalar** en tanınmışları idi ve çektikleri dişleri iplere dizerek kapılarına asarlardı.

Kadırga’daki Dişçi Mektebinden 18 Haziran 1911’de ve 34 sıra numarası ile mezun olan ilk Kayserili dişhekimisi 1303 doğumlu **Kasbar**’dır. **Kasbar**’ın Kayseri’de dişhekimliği yaptığına dair bir bilgiye rastlayamadık.

Kayseri’de permili (izinli) olarak dişçilik sanatını icra ettiği bilinen ilk dişçi Ermeni asıllı **Mıgırdıç**’tır Dişçi mektebinden mezun olmayan fakat o devirde devletin bir defaya mahsus olarak verdiği permilere istinaden çalışan **Mıgırdıç**’ın muayenehanesi Şekerciler çarşısında idi. Bilinen diplomalı ilk diş hekimisi ise **Tavlusunlu Faik Bey**’dir. **Faik Bey**’den sonra **Ekrem Avni Bey** dişhekimisi olarak ve **Ahmet Rıza Tanyel** permili dişçi olarak çalışmışlardır. Bilahare **Ali Zihni İkizkaya** uzun seneler Kayseri’de dişhekimliği yapmıştır. 1953 senesinde tabip odası defterlerinden 34 lira aidat ödediğini tespit ettiğimiz **Ali Zihni Bey**’in bu tarihten sonra da çalıştığı bilinmektedir. **Dişhekimisi Derviş Bey** aynı senelerde ismi çok geçen meslektaşımızdır. Diploma tarihleri 1937 olan **Dt. Veysel Uğur** ile **Dt. Ali Rıza Kılıçkale** Kayseri’de dişhekimliği icra eden meslektaşlarımız olup, **Kılıçkale** 1954’te Demokrat Partiden Milletvekili olarak Kayseri’den ayrılmıştır. Sayın **Veysel Uğur**’a 1987’de Dişhekimleri Odası tarafından, çalışan en eski dişhekimisi olarak plâket verilmiştir. Kronolojik sıraya göre 1960 senesine kadar Kayseri’de dişhekimliği yapan diğer meslektaşlarımız: **Dt. Mustafa Akyürek**, **Dt. Feridun Tanrıverdi**, **Dt. Seyfi Söylemez**, **Dt. Manuel Sakarya**, **Dt. Safi Yiğitsoy**, **Dt. Turhan Nesimi Küçükustaoğlu**, **Dt. Cavit Üçer**, **Dt. Ayten Demirağ**, **Dt. Hilmi Şencan**, **Dt. Mahir İnceköy** idi.

1954 tarihinde 8, 1970 tarihinde 17 olan dişhekimisi sayısı 1986 da 60 ve 1988 yılında 100 civarında idi. 1997 yılında Kayseri’de ilçeler dahil 127 dişhekimisi çalışmakta idi. Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesinde 1982’de kurulan ve altı dişhekimisi ile çalışan bir poliklinik

Askeri hastanede bir diş polikliniği, Devlet Hastanesinde 1997’de açılan ve sekiz dişhekimi ile faaliyet gösteren diş tedavi ve protez merkezi, Hava İkmal merkezi, Erkilet Hava Üssü, Mili Eğitim Sağlık Merkezi, PTT, Kızılay ve diğer bazı müesseselerde çalışan diş klinikleri mevcut idi. Ayrıca bazı özel hastanelerin diş klinikleri ile 1986 yılından itibaren açılmış bulunan özel diş poliklinikleri yanında bu gün Sağlık Bakanlığına bağlı ve bünyesinde 65 dişhekimi bulunduran diş hastanesi ile üç özel diş hastanesi ve Kayseri, Kırşehir, Nevşehir ve Niğde’yi kapsayan Dişhekimliği Odasına kayıtlı 350 civarında dişhekimi mevcuttur. Bunlara Dişhekimliği Fakültesindeki yüzün üzerinde dişhekimi de eklenince takriben 450 civarında dişhekiminin hizmet verdiği Kayseri halkının ortalama 100 yıl içinde ağız ve diş hekimliği açısından ne kadar büyük imkânlarla kavuştuğu anlaşılmaktadır.

Kayseri Diş Hekimleri Odası’nın Kuruluşu

Türk Tabipler Birliğine bağlı Kayseri, Yozgat, Kırşehir Tabip Odasının 1953 tarihinde kuruluşundan itibaren, oda idare heyetinde diş hekimleri bir üye ile temsil ediliyorlardı. İdare heyetinde ilk temsilcimiz 1954 senesinde **Dt. Mustafa Akyürek**’tir. Kayseri Bölge Tabip Odası yönetim kurulunda 1958 de Dt. Seyfi Söylemez, 1959-1960 da Dt. Safi Yiğitsoy, 1961 de Dt. Cavit Üçer, 1962-63 de Dt. Turan Nesimi Küçükustaoglu, 1965 de Dt. Hilmi Şencan, 1968 de Dt. Kemal Hasbahçeci, 1978-79 da Dt. Halit Erkiletlioğlu dişhekimlerinin temsilcisi olarak görev yapmışlardır.

7 Haziran 1985 tarihinde Büyük Millet Meclisi’nin kabul ettiği 3224 sayılı “Türk Diş hekimleri Birliği Kanunu’na” istinaden Kayseri Valiliği 18 Nisan 1986 tarihinde: **Dt. Halit Erkiletlioğlu başkanlığında, Dt. Mustafa Oğuztimur, Dt. Kemal Hasbahçeci, Dt. Habib Gülerik ve Dt. Rüştü Yurter**’i kurucu üyeler olarak tayin etti. Bu heyet odanın kuruluşunu Kırşehir ve Nevşehir’deki meslektaşları da dâhil ederek tamamladı ve bütün Türkiye’de kuruluşunu tamamlamış bulunan 12 dişhekimleri odası arasına girdi. 26-27 Temmuz 1986’da yapılan ilk genel kurul toplantısında **Dt. Halit Erkiletlioğlu (Başkan), Dt. Mustafa Oğuztimur (Başkan Vekili), Dt. Sadullah Çetin (Sayman), Dt. Remzi Çetiner (sonra Dt. Rüştü Yurter), Dt. Alaattin Duru (sonra Dt. İbrahim İmamoğlu)** ilk yönetim kurulunu teşkil ettiler.

1 Mayıs 1988 tarihinde yapılan ikinci Genel Kurul toplantısında Dt. Emrullah Maraş (Başkan), Dt. Nuh Ayrikçıl (Başkan vekili), Dt. Ahmet Dinçel (Sayman), Dt. Mustafa Latifoğlu (Sekreter), Dt. Rüştü Yurter (sonra Dt. Mustafa Karacaoğlan) oda yönetim kuruluna seçildiler.

Daha sonra her iki senede bir yapılan olağan genel kurullarda sırasıyla Dt. Emrullah Maraş, Dt. Hamdi Alçı, Dt. Emrullah Maraş (dört dönem), Dt. Tülay Tacettinoğlu (üç dönem) ve Dt. Umut Kurat Oda başkanlıklarına seçildiler.

Oda’nın ilk kuruluş tarihi olan 1987 tarihinden itibaren ilk disiplin kurulu başkanlığına Dt. Kemal Hasbahçeci, üyeliklere ise; Dt. Nihat Doğan, Dt. Remzi Çetiner, Dt. Mehmet Demirayak ve Dt. Mehmet Özkırşehirli seçilmişlerdi. Daha sonra yine iki senelik periyotlarla Dt. Kemal Hasbahçeci, Dt. Orhan Aslantaş, Dt. Halit Erkiletlioğlu, Dt. Nihat Doğan ve Dt. Halit Erkiletlioğlu (2000 yılından itibaren beş dönem) başkan olarak seçildiler.

Bu gün 2012 tarihi itibariyle 350 üyesi bulunan Kayseri Kırşehir Nevşehir Niğde Dişhekimleri Odası, kurulduğu günden itibaren meslektaşlar arasında uyum ve birliği sağlamak, mesleğin sorunlarını resmi mercilerde ve kamuoyunda çözmeye çalışmak, sahte Dişhekimleri ile mücadele etmek, meslektaşların eğitim sonrası gelişmesini sağlamak üzere konferanslar, seminerler, paneller düzenlemek, meslektaşlar arasındaki haksız rekabeti önlemek için reklam yasağına, tabela standardına ve asgari ücret tarifesi uygulamasına

riayetlerini sağlamak, dişhekimliği haftaları kutlamak, uzun zaman hizmet vermiş olan meslektaşlara şiltler vermek, çeşitli vesilelerle yemekler ve konserler düzenleyerek meslektaşlar arasında sosyal ilişkileri geliştirmek gibi etkinliklerde bulunmuştur.

Erciyes Üniversitesi Bünyesinde Dişhekimliği Fakültesi Kurulması

Erciyes Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, “Yükseköğretim Kurumları Teşkilâtı Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair 4617 sayılı Kanunla” 16 Ocak 2001’de kurulmuş ve 2004 yılında küçük bir birim içerisinde klinik hizmetleri vermeye başlamıştır. Kayserili işadamı Sayın Mehmet Tatar ve eşi Hülya Tatar tarafından iki blok olarak yaptırılan Diş Hekimliği Fakültesi binası, Eylül 2006’da hizmete açılarak eğitim-öğretim, araştırma ve klinik hizmetlerini yeni binasında sürdürmeye başlamıştır. Süratle büyüyen Fakültenin mevcut iki bloğuna ilaveten, Gülşah ve Mert M. Tatar kardeşler tarafından yaptırılan ve ülkemizin diş hekimliği alanındaki ilk branş hastanesi olan Ağız, Diş ve Çene Cerrahisi Hastanesi ve yataklı servisi, tüm birimleriyle 11 Nisan 2011 tarihinde Sayın Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün katıldığı bir törenle hizmete açılmıştır. 2010 yılı içerisinde devlet bütçesiyle yeni bir bloğun daha yapımına başlanılmış ve Eylül 2012’de tamamlanarak hizmete açılmıştır. 2004 yılında toplam 11 kişilik kurucu akademik kadrosuyla göreve başlayan Erciyes Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, 2013 yılı itibarıyla toplam 20.000 m² lik fiziki kapalı alana ulaşmıştır.

Fakülte ve bölümleri; **Prof.Dr. Alper Alkan**’ın dekanlığında 35 öğretim üyesi, 71 araştırma görevlisi, 404 öğrenci ve 166 idari personeli olmak üzere toplam 676 kişiden oluşan genç ve dinamik bir kadro ile Ağız diş çene cerrahisi, Ağız Diş ve Çene radyolojisi, Restoratif Diş Tedavisi, Çocuk Diş Hekimliği, Ortodonti, Periodontoloji, Endodonti, Protetik diş tedavisi olmak üzere sekiz ana bilim dalı ile ülkemizin güzide bir kurumu olmuştur. Fakültede 180 adet diş üniti, modern derslikler, son teknoloji ürünü tıbbi cihazlar (CAD-CAM, dental tomografi, 3 boyutlu katı modelleme, lazer vb.), araştırma ve simülasyon laboratuvarları bulunmakta ve daha birçok eğitim-öğretim, araştırma, sosyal ve tedavi hizmetleri ile ilgili faaliyetler başarı ile sürdürülmektedir.

2011 yılında Türk ve Alman Akreditasyon Kurumlarınca kapsamlı bir denetimden geçen Kuruma, “*Diş Hekimliği Lisans ve Doktora Eğitimi, Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri ve Ağız-Diş Sağlığı Teşhis ve Tedavi Hizmetleri*” alanlarında, ISO 9001-2008 Kalite Yönetim Belgesi verilmiştir. Bununla birlikte, 17 Ekim 2001 tarih ve 28087 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren “*Erciyes Üniversitesi Diş Hekimliği Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği*“ ile Fakültenin yataklı bir tedavi kurumu olduğu tescillenmiştir.

2005-2006 eğitim-öğretim yılında 25 öğrenci ile eğitime başlayan Kurum, bugün itibarıyla üçüncü dönem mezunlarını vermiştir⁶⁷.

SONUÇ

Türk Diş Hekimleri, memleketimizin çok zor maddi ve sosyal şartlarına rağmen çağdaş dünya diş hekimleri arasında seçkin bir yer tutmaktadırlar. Ancak ülkemizde halen bu sektörde ülkenin ihtiyacı kadar hekim yetiştirilme plânlaması yapılmadığı gibi ayrıca sahte hekimlerin çalışmasına da mani olacak radikal önlemler getirilememiştir. Kamuda çalışan dişhekimleri halen ikinci sınıf sağlık elemanı statüsünden kurtulamamışlardır. Bu sektör, dişhekimliği odalarının kurulması bir nebze şahsiyet kazanmışsa da bu konuda hem

⁶⁷ Prof.Dr. Alper Alkan

dişhekimlerine ve hem de Sağlık Bakanlığına bir takım görevler düşmektedir. Ayrıca dişhekimliği hizmetini almakta olan kamuoyunun da bilinçlendirilmesi önem taşımaktadır.

BÖLÜM III

Dendan-ı Saadet - Peygamberimizin Mübarek Dişi

Topkapı sarayının Hırkayı saadet dairesinde bulunan Kutsal Emanetler'den birisi de Rasûlullah (s.a.v.) Efendimizin Uhud Savaşı'nda kırılan mübarek dişlerinin bir parçasıdır. Dendân-ı Saadet de denilen bu emanet silindir şeklinde ufak bir muafaza içerisinde korunmaktadır. Fahri Kâinat (s.a.v.) Efendimizin mübarek dişlerinin bulunduğu ve Sultan Mehmed Reşad tarafından yaptırılan bu muafaza da 11 x 7 x 7 cm. ebadında altın çerçeveli, üzeri zümrüt, yakut ve zeberced kaplı altın bir kutudur.

Diş Kirası

Medeniyetimizin en ince ve güzel yansımalarından biri de diş kirası (müzd_i dendan) adı verilen uygulamadır.

Bilhassa ramazanda iftara davet edilen hatta davetsiz de gelen misafirlere verilen hediyedir. Ev sahibi konumuna ve maddi durumuna göre kadife keseler içerisinde gümüş yüzükler, gümüş tabaklar, kehribar tesbihler, oltu taşlı ağızlıklar ve altınlar ya da gümüş akçeler misafire diş kirası olarak hediye edilirdi. Sırf konak sahibinin ziyafetine katılıp ona sevap kazandırdıkları için bu diş kiraları herkese verilirdi.

Osmanlı zamanında devletin önde gelenleri arasında da ramazan sofraları ve diş kirası bir gelenek halini almıştı. Halka açık iftarlar verilirdi. 19. asırda bilhassa Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz'in saltanat yıllarında zenginlerin diş kirası vermesi usulünün devam ettiğini, Sultan II. Abdülhamid zamanında ise, bunu daha ziyade fakirlere tahsis edildiğini, Balıkhâne Nazırı Ali Rıza Bey bahsetmektedir.

Ev sahibi ikram etmenin ve misafir ağırlamanın sevabıyla mutlu olur. Ona bu mutluluğu misafir yaşatmıştır.

Onun pek de güzel olmayan yemeğini yemiştir. Çenesi yorulmuştur. Üstelik çekilmez sohbetine de katlanmıştır.

İkramın sahibi, "Ev sahibi sevap kazansın diye misafir pek çok eziyet çekmiştir, diş yıpranmıştır" diye düşünürdü. Fakir halkın orucunu açması için de sofralar hazırlanır, bu davetleri bilerek gelen ve ayrıca "Tanrı misafiri" sıfatıyla iftar açmak isteyen herkes içeriye alınır. Yedirilip içirilen söz konusu bu fakir fukaraya bir miktar da para verilmek istenir, fakat harçlık ya da sadaka veriliyormuş gibi olmasın, verilen kişi rencide olmasın diye ağırlama faslı bittiğinde misafir ayrılmak üzereyken, kapıda kendisine küçük bir hediye kesesi verilir, "Efendim, zahmet buyurdunuz, ikramımızı kabul ettiniz, evimize şeref ve bereket verdiniz, acizane bunu dişinizin kirası olarak kabul ediniz" denirdi.

Diş kirası sadaka olarak da verilirdi ama bunun sadaka olduğu belirtilmeden. Böylece diş kirasını yani sadakayı alan eziklik duymazdı. Böylece diğer insanların yanında incitilmemiş olurdu.

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Diş kirasıyla alakalı birkaç vakıa aktaralım:

Fatih Sultan Mehmet dönemi sadrazamlarından Mahmut Paşa, tarihimizin ünlü cömert ve hayırseverleri arasındadır. Her vesileyle yoksullara yardım etmekten zevk alan Mahmut Paşa, Ramazan ayı geldiğinde kesenin ağzını büsbütün açardı. Hele, konağında verdiği iftar ziyafetleri dillere destandı. Buradaki ziyafetin, başka zengin evlerinde rastlanmayan bir özelliği olduğu için...

Onun sofrasında oruç açanlar, diş kirasına ilâveten her akşam, mutlaka ikram edilen nohutlu pilavın gelmesini dört gözle beklerlerdi. Dişlerine takılma ihtimali olan sert bir sahte nohut yakalama ümidiyle... Çünkü Paşa, kazanlarda pilav pişirilirken, içine nohut biçimi verilmiş altınlar da attırırdı.

İşte bu olay, hâlâ hemen herkesin bildiği ve kullandığı bir atasözümüzün doğmasına sebep olmuştur: **“Kismetinde olan, kaşığında çıkar.”**

“Tanburi Arif Ağa bir ramazan öncesi çoluk çocuğu bayrama nasıl çıkaracağım endişesine kapılır. Bu endişesinin ürünü olarak Ramazan başlamadan bir gün önce Beşiktaş'ta Veli Efendizade'nin yalısına gitmeye karar verir. Tanburunu alıp Veli Efendizade'nin yalısına gelir. Veli Efendizade çok zeki alaycı bir insandır. Arif Ağanın yalıya gelişi sebebini anlar. Bir gün geçer Arif Ağa müsaade isteyerek yalıdan ayrılmak ister; ancak Veli Efendizade Arif Ağaya müsaade etmez. İkinci gün Arif Ağa tekrar müsaade ister, Veli Efendizade müsaade yok der. Hatta Veli Efendizade Arif Ağaya bayrama kadar müsaade etmeyeceğini kati belirtir. Biçare Arif Ağa, boyun bükmekten başka çaresi yoktur. Bayrama kadar Veli Efendizade'nin yalısında tanburuyla misafir olur.

Oruçlar tamamlanır. Arif Ağa bir aydır çoluk çocuğu görememenin telaşıyla Veli Efendizade'den izin ister. Veli Efendizade Arif ağayı önemsemez tek kelimeyle “git” der. Fakat Veli Efendinin ulufe, bahşiş, diş kirası çeşidinden orali olmaması Arif Ağayı üzer. Bir aylık diş kirasını, tanbur fasıllarını düşünür. Yalıdan aşağıya iner, Kâhyaya : “Efendi hazretleri benim için bir emir buyurdular mı?” şeklinde meramını iletir. Kâhya da efendi hazretlerinin kendileri için bir emir buyurmadıklarını söyler. Arif Ağanın çoluk çocuğa bir şey götüremeyeceğinden bu durumdan canı iyice sıkılır. Kâhyaya derdini anlatır anlatmasına; ama kâhya, hazretin müsaadesi olmadan bir şey yapamayacağını söyler.

Arif Ağa yalıdan boş çıkmamaya kararlıdır. Bir şekilde bir kayık parası alır, iskeleye doğru düşünceli düşünceli yürür. Bir ara geri dönüp baktığında Veli Efendizade'nin yalıda pencerenin köşe kenarından baktığını görür. İskeleye giderken acaba diyerekten tekrar geri dönüp bakar. Veli Efendizade Arif Ağaya dilini çıkarır. Veli Efendizade'nin bu alayı karşısında Arif ağanın iyice canı sıkılır. Arif Ağa iskeleye varıp kayığa binerken yine yalıya bir ümitle dönüp bakar, Veli Efendizade yine dilini çıkararak alay eder. Arif Ağa can sıkıntısından tanburunu yere çarpıp kırar.

Arif Ağa, bir aydır mahpusluk içinde Veli Efendizade'nin yalısında kalıp diş kirası

59

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

tanbur çalmanın karşılığı beş para alamamanın can sıkıntısıyla karşıya geçer, evinin olduğu mahalleye gelir. Bakar ki evin olduğu yerde yeller esiyor. Külüstür evi yok, onun yerine yeni inşa edilmiş, sıfır bir ev var. Arif Ağa acaba yanlış sokağa mı girdim diyerek hayıflanır. Silkinir, etrafına bakınır komşular, evler aynı evler... Sadece kendi evinin yerinde yeller esiyor, onun yerine çok güzel bir ev duruyor. Arif Ağa heyecanla mahallenin bakkalına koşar. Bu durum nedir diye sorar. Mahallenin bakkalı: Vallahi Efendi, Hayırsever Veli Efendizade isminde bir zatın gelip ailenizi, çocuklarınızı yakında bir yerde ev kiralayıp oraya taşıdı. Hepsini ayrı ayrı giyindirdi. Bir aylık ev ihtiyaçlarını karşıladı. Eviniz yıktırdı, yerine böyle bir ev yaptırdı. Biz de hayretler içindeyiz.” der. Arif Ağa durumu anlar Doğru Beşiktaş’a Veli Efendizade’nin yalısına koşar. Binbir temennaya durur, teşekkür eder. Veli Efendizade hiç istifini bozmaz. Arif ağaya yine dilini çıkarır.” İnsana duyulan saygı, asillik bu olsa gerek... Veren el alan elden üstündür.

Afiyet olsun efendim... Allah kabul etsin, Allah tekrarını nasip eylesin...

Diş Hediği Töreni

Hedik, buğday tanelerinin nohut ile birlikte haşlanması ve suyunun süzülmesi ile hazırlanan ve Anadolu da çok yaygın olan bir çerezdir. İçine bazen şeker bazen de tuz atılarak yenilir.

Hedik harcı olarak buğday çocuğun dişlerinin buğday tanesi gibi düzgün, buğday barağı gibi sıralı, haşlanıp çatlayan hedikler gibi kolay dişesin diye seçilmiştir.

Çocuğun biyolojik gelişmesinin bir aşaması olan diş çıkarması önemli bir organ olan dişler buğday gibi kutsal bir yiyecek bir araya getirilerek bu törenler yapılmaktadır.

Çocuklar 6 aylık olunca alt çenelerinde beliren ilk ön süt dişinin fark edilmesi ile “ diş hediği “ kaynatılır. Dişleri ilk gören kişi kimse zıbm, hırka gibi bebeğe bir hediye alır veya altın takar. Akraba ve komşular davet edilir, çocuk giydirilip süslenir ve odanın ortasında bir sininin içine oturtulur. Etrafına bir örtü yayılır ve bebeğin önüne de Kuran-ı Kerim, makas, bıçak, para, oyuncak, kalem, cetvel, oklava gibi eşyalar serpiştirilir. Bebek hangisiyle ilgilenip eline alırsa nesnenin hatırlattığı mesleği seçeceğine inanılır. Mesela; Kitap; öğretmen(hoca), makas; terzi, bıçak; doktor, para; tüccar, cetvel; mühendis gibi...

Hedik dökülmeden önce çocuğun başına ortası çukurlaştırılan bir külah giydirilir. Sonra hedikler çocuğun başından aşağı dökülür etraftaki örtüye dökülenleri misafirler kapışarak yerler. Bu arada dişleri güzel olan genç kızlardan biri çocuğun başındaki külahı ağzı ile kaparak kaçır. Herkes onun peşinden koşarak külahı alırlar. Külahın üzerinde biriken hediklerden 7 adedi bir ipe dizilerek çocuğun boynuna takılır.

“ Çarşıda hedik kaynana
Dişleri gedik kaynana
Oğlun çerez getirdi
Sensiz yedik kaynana “

Varlıklı ailelerin hedik törenlerinde kaynatılan hediğin içerisine bir adet çeyrek altın saklanır. Tören esnasında başka çerezler hedikle beraber dağıtılırken çeyrek altın kime rastlarsa o günün şanslı ilan edilir. Davetliler getirdikleri çeşitli hediyeleri ev sahibine verirler, ayrıca konu komşuya da tabaklarla hedik gönderilir. Konu komşu da boş tabakları iade ederken içine çeşitli küçük hediyeler koyarlar.

Şiirler

Diş Doktoru

Düzene dizdim bir şiir
İşlemekteyim
Halı gibi, kilim gibi
Dokumaktayım desen desen
Dokurum, dokurum da
Bir imge ister şiir, desene uyacak
Kelimeler uçuşur gözlerimde
Bulamam
Başıma çakıldı diş ağrısı
Ne ilaç fayda eder,
Ne doktorda var çaresi
Vurur beynime sancısı
Düzende yarım kaldı şiir
Bulamadı aradığı rengi
İlle de bir imge ister
Diş ağrısı döndürmez ki kalemi
Bir imge buldum
Tam yerine oturacak
Şiir kapmak ister elimden
Ben düştüm diş ağrısına
Şiir düştü imge peşine
Herkes çektiğini bilir
Şiir anlamaz ki diş ağrısından
Diş anlamaz ki imgeden
Kalemim sustu kaldı
Sağlam dişlerimi sıktım,
Cımbız yaptım elimi
İmgeyi koydum
Tam ağrıyan dişimin köküne
Şiire de söyledim yerini
Git, al alabilirsen
Şiir buldu ya aradığını
Daldı dişin içine
Asılır güzel imgeye
Dolanır ha dolanır
Diş sancısıyla bir olmuş,
Yapıştı iki kökle çeneme
Direnir ha direnir.
Başladı şiirin dişle kavgası.
İmge kaçır
Şiir kovalar
Diş direnir çeneye
Ha koptu ha kopacak.
Beynime saplanır sancılar
Bir acı çığlık...

Bir gacırtılı ses...
Şimşek çaktı gözlerimde
Fırladı, İmge bir yana
Diş bir yana
Diş düştü
Ağrı gitti baştan
Şiir kaptı imgeyi
Ördü düzendeki deseni
Karşıma geçip başladı gülmeye.
Ben, şiir;
Memnun kaldım bu işte
Bir imge için,
Kulak da çekerim, diş de
Doktor da olacağım bu gidişte
Diş doktorlarından özür dilerim

Şahin Karakulunç

Diş Ağrısı

Bu akşam üzeri birden bastırdı
Başladı dişimin imdat çağrısı
Yüzümü ekşitti sonra astırdı
Gözümü kararttı şu diş ağrısı

Elimi attığım ilk hapi kaptım
Faydası olmadı tuzlu su yaptım
Banyoya giderken mutfığa saptım
Saçımı ağarttı şu diş ağrısı

Bu ağrı başıma ettikçe akın
Dedim ki 'aklımı kaçırmam yakın'
Duvara tosladım gülmeyin sakın
Dizimi morarttı şu diş ağrısı

Ne diye bu bela beni bulmuştu
Düşünüp dururken sabah olmuştu
Korkarım yolcuydum vadem dolmuştu
Rengimi sararttı şu diş ağrısı

Demek kâr etmezmiş ne tuz ne de mey
Ne ağa dinlermiş ne paşa ne bey
Velhasıl arkadaş çekilmez bir şey
Düşmanı arattı şu diş ağrısı Muammer Baydere (bayşiir)

KARİKATÜRLER

Erdil Yaşaroğlu © www.komikaze.net

H.Y.

64
©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Hasta: Doktor! çok heyecanlıyım ilk defa dişim çekilecek de!

Doktor: Önemli değil bu benim de ilk çekim tecrübem olacak!

Dişhekimi: Bugüne kadar sadece bir kadını sevdim!

Yardımcı: Peki neden onunla evlenmediniz doktor?

Dişhekimi: Çünkü o benim en iyi hastamdı. Çok masraflı olabilirdi!

Dişhekimi: Bu kozmetik programdan sonra bambaşka biri olacaksınız!

Hasta: Tamam o zaman faturayı da o başka birine yollayın lütfen!

Hasta: Doktor! Bu dişimi kaç çekersiniz?

Doktor: Ağrısız çekim olursa 30 milyon TL, ağrılı çekim olursa 60 milyon TL.

Hasta: Peki, madem ucuzmuş o zaman ağrısız çekim olsun!

Herhangi bir anestezi yapmadan doktor dişi çekmeye başlayınca hasta: Aaaaah!

Doktor: Şşşş! Ağrı duyarsan fiyat iki katıydı unutma!

Hasta: Bir diş çekimi ne kadar?

Doktor: 50 milyon TL.

Hasta: Sadece 5 dakikalık bir iş için bu kadar ücret fazla değil mi?

Doktor: Eğer isterseniz süreyi uzatabiliriz!

Dişhekimi hastasına: Sizden mümkün olduğunca yüksek sesle bağırmanızı rica edebilir miyim?

Hasta: Niçin doktor? O kadar kötü değil ki!

Doktor: Bekleme salonunda çok hastam var ve ben de bugün saat 18:00 deki maçı kaçırmak istemiyorum!

Hasta: Doktor dişlerim çok sarardı, ne yapabilirim?

Doktor: Kahverengi gravat tak!

Diş Dokunan Atasözleri :))

- Dişini fırçalamayan protezini fırçalar
- Köprüyü takana kadar teknisyene 'abi' diyeceksin
- Fırça girmeyen ağıza kerpeten girer
- Diş Dişe baka baka sararır
- Ağız taştan kokar
- Ölçüden dönenin kaşığı kırılınsın.
- Bir Pulpitis (diş siniri iltihabı) bin motivasyondan iyidir.
- Diş ipiyle kuyuya inilmez.
- Ev alma, muayenehane al
- Kaderde varsa gingivit (Diş eti iltihabı) neye yarar komposit (beyaz dolgu)
- Azıyı altınla kaplamışlar, yine de okluzyon (Üst dişle alt dişin kapanışı) demiş
- Ağrıyla yatan, şişlikle kalkar.
- Sürüden ayrılanı elevatör (kerpeten) kapar.
- Diş hekiminin yüzüne tükürmüşler " Kreşuara tükürün lütfen " demiş
- Bana apareyini (Diş çarpıklıklarında takılan tellere verilen ad) söyle sana anomalini söyleyeyim

Diş hekiminin odasına giren genç ve güzel kadın:

-Ah doktorcuğum, bu dişi çektirmektense çocuk doğurmayı tercih ederim.

Doktor gayet sakin bir ifadeyle:

- Kararınızı çabuk verin koltuğun ayarını ona göre yapacağım

1725 yılında Rusya'da neşredilen saray bülteninde saray hekimi, prenses Katerina'nın bir dişini iki yardımcısı ile birlikte 20 dakikada çekebilmişti.

**

Ünlü İngiliz bilgini İsaac Newton'un bir dişi 1850 yılında 16600 liraya satılmıştı.

**

M.Ö: Dişçilik ağrıyan diş ilaç koymak ve çekmekti.

WVIII yüzyılda özel kerpetenler yapıldı.

XIX yüzyılda her diş göre kerpetenler yapıldı.

1844'te anestezi bulundu.

1905'te yerel anestezi bulundu.
XIX yüzyılda x ışınlarının bulunması kolaylıklar sağladı.
XIX yüzyılda dolgu işi genişledi.
1828'de malgama kullanıldı.
XX yüzyılın başında William H. Taggart dökme altın usûlünü buldu.
Yine aynı yüzyılda porselen dökme dolgu kullanılmaya başlandı.

**

BİR EFSANE

Ord. Prof. Dr. Julius HIRSCH

Diş çürükleri menşei hakkında güney Amerika yerlilerinden Tapiet aşiretinde şu tarzda bir efsane vardır: ‘ Vaktile insanların dişleri gümüştenmiş ve bu gümüş dişlerle her şeyi, et ve kemikleri çiğneyip yiyebilirmiş. Tunga namındaki ilah köpeklere acımış ve insanlara kabak tohumları göndermiş. Bu tohumlardan biten kabakları yiyen insanların gümüş dişleri kemiğe dönüşmüş. Bu tarihten itibaren köpekler yiyecek, insanlar ise diş ağrıları elde etmişler⁶⁸.

BÖLÜM IV

(EK-1)

AĞIZ HİJYENİ VE MİSVAK

Ağız insan vücudunun içeriye ruhun ve iç dünyasının dışarıya açılan en önemli kapısıdır. Bu kapının her türlü maddî ve manevî pislik ve kötülüklerden muhafaza edilmesi eşrefi mahlûkat olan insan için hayati ehemmiyet taşır.

Ağız yapı olarak; 37 derece santigrat ısıda, sistemli tükürük ifraz eden, bol girintili ve çıkıntılı bir organdır. Bu vasat mikroorganizmaların (mikrop) yaşamaları ve çoğalmaları için çok müsaittir. Çünkü bakterilerin aradığı rutubet, hararet, gıda maddeleri (yemek atıkları, epitelyum hücreleri) ve saklanacakları yerler (diş çürükleri, diş eti cepleri, dil papillaları, tonsillalar) ideal ölçülerde mevcuttur.

Diş çürüğünde bakteri bulunduğunu ilk defa 17. Asırda mikroskobun mucidi Hollandalı Antony Leevenhoeck basit bir mikroskop ile görmüş ve “demek ki ağzın içinde bir hayvanat bahçesi varmış” diyerek hayretini ifade etmiştir.

Genel olarak ağız mikropları;

⁶⁸ Ord. Prof. Dr. Julius Hirsch, Bir Efsane, Dişhekimliği Okulu 50.Yıl, İst. 1959 s:25

1-Dışarıdan gelen mikroplar

2-Ağzın kendine mahsus florasını teşkil eden saprofit ağız mikropları olarak gruplandırılabilir.

Bu ikinci bölüme kok ve basillerden başka fusiform basiller, sipiroketler, spiriller (vibriyonlar) dâhildir. Bunlardan başka leptotherichalar, fucobakteriler neisserialar, maya mantarları, protozonlar ve virüsler de mevcuttur ⁶⁹.

Diş çürüklerinde ise; streptokoklar, süt asidi bakterileri ve stafilokoklar bulunur ayrıca bacillos aerogenes, bakterium bulgaricum, basillos, nectodontalis ve acidophilus gibi mikroplar bulunmaktadır.

Doğum esnasında ve üç aylık çocuğun ağızında fazla bakteri olmadığı tespit edilmiştir. Ancak reşit yaşa gelmiş bir çocuğun tükürüğünün her milimetresi 5-6 milyon mikroorganizma ihtiva etmeye başlar ki bunlar 30 veya daha çok çeşittir ⁷⁰.

Bu bakteriler ağızda periodental hastalıklar, diş çürükleri, ağız kokusu (halitosis) gibi hastalıkların yanında, fokal enfeksiyon yoluyla; Angine, Lynphadenitis sepsis, supfebril, ulcus, appendicitis, cholecystitis, urticaria, chorea, anemia, keratit, scleritis, adale felçleri, irido-cyclitis moniliasis, kabakulak, herpes, simplex (uçuk), aft, vincent anjini, gibi hastalıklara sebep olabilirler.

Görüldüğü gibi ağız hijyenine titizlikle dikkat edilmediği takdirde birçok mikroorganizma sağlığımızı bozmak üzere kapıda beklemektedir. Bu gerçeğe bütün âlem-i cihanı saadete ulaştırarak olan Resul-i Ekrem efendimiz sayıları yüze yaklaşan Hadis-i Şerifleri ile işaret buyurmuşlardır. Hâlbuki o devirde (6-7. Yüzyıl) insanlık henüz mikrop diye bir varlığı bilmiyor ve dolayısı ile ağız hijyenini sağlamanın vücuda nasıl faydalar temin edeceğini idrak edemiyordu.

Peygamberimizin bu mevzudaki Hadis-i Şeriflerinden bazıları şunlardır.
—Eğer Müminlere meşakkat verecek olmasaydım onlara her namaz sırasında misvak kullanmayı emrederdim ⁷¹.

—Misvak kullanın çünkü misvak ağızı temizler ⁷².

—Ebu Misa şöyle dedi: “Ben Peygamberin huzuruna girdiğimde elinde bir misvak ile dişini temizlediğini ve ağızda misvak olduğu halde öğürür gibi (ö ö) dediğini gördüm” ⁷³(5).

—Huzey fe Bin Cemani'nin “Nebiyy-i Mükerrrem Salla'llahu Aleyhi ve selem gece kalkınca ağızını misvak ile ovardı” dediği rivayet olunur⁷⁴.

—Misvaklanın zira misvak, ağızının temiz kalmasına ve Rabbimiz Teala ve Tekaddes hazretlerinin razı olmasına sebeptir (H.Ş.).

—Cibril Aleyhisselam'ın bana gelipte misvakı tavsiye etmediği oluyor. Bir dereceki bana ve ümmetine farz olunacağından korkuyorum. Hem de Ümmetime meşakkat vermekten korkmasaydım onlara misvakı emrederdim. Ben misvakı o kadar çok kullandım ki dişlerimim köklerinden oynatacağımdan korkuyorum (H.Ş.).

—Dört şey mürselinin sünnetleri cümlesindedir. Hitan, misvak, koku sürünme birde nikah (H.Ş.).

⁶⁹ Dr. Hügo Braun- Dr. Ziya Ökem, Mikrobiyoloji ve salgınlar bilgisi, İst.1941, s.366

⁷⁰ Nur Demirtola, Ankara Üniv. Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi, Cilt:2 Eylül 1975 s.106

⁷¹ Sahihi Buhari Muhtasarı ve Tecrit-i Savih tercümesi Cilt 1 s:197

⁷² A.G.E.

⁷³ A.G.E.

⁷⁴ Sahihi Buhari Muhtasarı ve Tecrit-i Savih, tercümesi Cilt 3 s:36

—Taharetler dörtlüdür; bıyıkları kısaltmak, edeb yerlerini tıraş etmek, tırnakları kesmek bir de misvak kullanmak.(H.Ş.)

—Misvaklanarak kılınan namaz misvaklanmaksızın kılınan namazdan yetmiş kat eftâldir.

—Enes (Radiyahuhu Anh) den: Resul-i Ekrem Sallahu Aleyhi ve Sellem “Misvak hakkında size çok söyledim” buyurmuştur.(H.Ş.)

—Misvak ile ağız temizlemek ölümden başka her derde devadır.

—Resul-i Ekrem son nefesini vermeden önce Hz. Aişe'nin yardımı ile dişlerini yeni misvak ile temizlemiştir⁷⁵.

Okumuş ve kibar Arap halkı arasında misvak kullanmak ilahi bir kanun parçası yani Allah'ın Resulünün emri olduğu için çok yaygındır. Kibar Arapların birbirlerine misvak hediye etmeleri büyük bir incelik ve onu gönülden bağlı olduğunun bir ifadesi kabul edilmiştir.

Misvak: Sivak, temizlemek anlamındadır. Bu maksatla 10-15 cm uzunluğunda bir çubuğun ucu inceltilerek liflendirilir. Bu lifler fizyolojik olarak dişleri temizler, ucu eskidikçe kalem gibi yeniden inceltilir ve kullanılır. En revaçta olan misvaklar kokulu nebatlardan yapılanlardır. Misvak yapmakta kullanılan nebatlar şunlardır: 1. Erak, 2. Diru, 3. Utun, 4. Garit, 5. Urgaum (hurma palmyesi), 6. Basham, 7. Ruchamu, 8. İslil (ada soğanı), 9. Jastaur, 10. Tiwama, 11. Tum, 12. Lale kökleri, 13. Şeker kamışı, 14. Darum, 15. Prunus mahallab dalı, 18. Zeytin dalı, 19. Ceviz dalı, 20. Havlican kökü, 21. Şöven otu kökü, 22. Sakız çiğnemekte misvak sayılmaktadır.

Bunlardan en meşhuru Ere (Salvadora Persica) ağacından yapılandır. Çalı gibi ekşimsi, hoş kokulu, cenup memleketlerinde yetişen bir ağaçtır. Bu ağaç lirlere ayrıldığı zaman selüloz elyafı, uçucu yağlar ve kokulu bir reçine ihtiva eder. İçinde bir miktarda sodyum klorür (NaCl) ve potasyum klorür (KCL) gibi madeni tuzlar vardır⁷⁶.

Erak dalı kesit yapılarak mikroskopik incelemeye tabi tutulursa en dış tabakada skreoidlifler ve hücreler, (mikrop barındırmayan ölü hücrelerdir) sonra parankima hücrelerinden meydana gelir. Aralarında oksalat kristalleri mevcuttur. ph. tükürükle aynı yani; 6,35-6,85 dir.

Diş fırçası ağacı isimleriyle de anılan misvakın tesir tarzı şöyle özetlenebilir;

- 1-Dişleri temizler (selülozun fiziki etkisi)
- 2-Dişleri beyazlatır (selüloz ve uçucu yağların etkisi)
- 3-Nefesi güzel kokutur (kokulu reçinenin etkisi)
- 4-Diş eti iltihabını geçirir. (Nacı ve KCI nin ödemi dışarı çekmesi, osmoz olayı)
- 5-Kabızlığı geçirir (uçucu yağların purgativ ve laksativ etkisi)
- 6-Siniri teskin eder (psikolojik etki)
- 7-Zekayı berraklaştırır (psikolojik etki)
- 8-Görüşü güçlendirir (psikolojik etki)
- 9-İştahı açar (psikolojik etki)

Misvak sağ elle tutulur ve sağ taraf çeneden başlanır. Gül suyu ile kullanılırsa daha iyi olur. Kullanılan misvakın boyu parmak boyundan daha kısalsın atılır. Misaktan başka diş temizliğinde kürdan ve fırça kullanılmaktadır. Kürdan bir temizlik vasıtası olarak Ur'da M.Ö 3500 yıllarından kalma tuvalet malzemeleri arasında yer alıyordu. Pistachialentiscus

⁷⁵ Dentoral Dergisi, Dt.Melih Ilgaz, 1971, c.3 sayı 7

⁷⁶ İlmin Işığında İslâm, Afif A. Tabora Çev: Mustafa Öz s:456

bitkisinden elde edilen kürdan, Galinos tarafından da tavsiye edilmişti. Kürdan Orta Çağda bir diş temizleme aleti olduğu kadar hem de bir süs eşyası idi. Bu dönemde kalma kral ve soylu tablolarda süs eşyası olarak boyuna asılmış kürdana tesadüf edilir⁷⁷.

Diğer ve en yaygın diş temizleme vasıtası olan “diş fırçası” ise 1780 de İngiltere’de William Addis tarafından imal edildi. Bu fırça bir kemik çubuğun ucuna açılan deliklere sokulmuş ve telle tespit edilmiş kıllardan yapılmıştı. 1840 da Fransa’da sonra Almanya’da ve daha sonra da Japonya’da seri diş fırçası imalatına başlandı.

Diş fırçasının sapı için, kemik, boynuz, fildişi, teneke, pirinç, alüminyum ve hatta gümüş ve altın kullanılmıştır. Bunlardan başka şimşir, kayın, gürgen, abanoz ve selüloit gibi maddelerde kullanılmıştır.

Kıllarına gelince, bunlar hususi surette hazırlanmış keçi, at, domuz, yaban domuzu gibi tabii maddeler ile perlon ve naylon gibi suni maddelerden yapılmaktadır.

Naylon kılların istenilen kalınlıkta ve uzunlukta yapılabilir olması, higroskopik olmaması (nylon %2 su çeker), naylonun madde olarak homojen olması ve kıllarının enine ve boyuna yarılmaması avantajlarıdır. Ancak kıl uçlarının yuvarlatılmaması ya dümdüz kesilebilmesi veya mızrak gibi sivri yapılabilmesi paradontopatilerde mukozayı mekanik olarak tahriş etmesi, yüksek ısıda bozulduğu için sterilize edilememesi dezavantajlarıdır⁷⁸.

Kıl fırçaların tahriş edici özelliklerinin az olması, kılları esnek olduğu için dişin en ince noktalarına kadar ulaşabilir olması avantajlıdır⁷⁹.

Tabii kılların, hidroskopik olması (%39 su emer) kıl kümelerinde bakteri barındırması, yüksek ısıya tahammül edilmediği için dezenfekte edilememesi başlıca kötü yanlarıdır.

Ayrıca bütün tabii ve suni kıllı fırçaların kıl diplerinde bakteri üremesine mani olmamaktadır. Diş fırçası bakımsızlığı neticesi görülen “Poste tonsillectomie totale” nüküslü iki taraflı vincent anjini vak’ası Dr. Ziyaettin Maktav tarafından neşredilmiştir⁸⁰.

Fırça muhakkak bir diş macunu yardımı ile kullanılmaktadır. Diş macunlarının içinde bulunan formaldehit’in kanserojen olduğu hakkında şüphe ve iddialar vardır.

Diş fırçalarının ağızda dişlerin aproksimal (arayüz) ve distal (arkayüz) aralıklara iyi girebilmesi görülen tek avantajı olarak belirmektedir.

Misvakın, ucunun sık sık kesilerek yenilenmesi, usaresinin kendinden olması, kullanıldıkça alışkanlık yapması, bu usarede çürüğü önleyen kimyevi maddelerin bulunması hem hijyen hem de pratik kullanım bakımından dikkate alınmalıdır⁸¹.

EK- 2

Eski Türk dişhekimliğinde kullanılan ilaçlar

Eski tıbbımızda dişetlerinin iyileşmesi için sık sık astrenjanlara (şap, mazı gibi) başvurulduğunu görürüz. Eski Mısırlılarda sallanan dişler için astrenjanları kullanmışlardı.

⁷⁷ İlk Türkçe Tıp yazmalarının ağız ve diş hastalıkları yönünden incelenmesi, Doç. Dr. İlater Uzel, s. 113

⁷⁸ Pertev Ata, Konservatif Diş Tedavisi, s.58

⁷⁹ Tercüman gazetesi, 7- mart- 1982, Prof. Dr. K. Cemal Güven

⁸⁰ Türk Diş Tabipleri Mecmuası, 1947, No:131-132-133

⁸¹ K.Ü. Gevher Nesibe Bilim Haftası ve Tıp Günleri, Kayseri 11-13 mart 1982, **Ağız Hijyeni ve Misvak**, Halit Erkiletlioğlu, s.531-536

Romalılar da Geyik boynuzunu diş tozlarının terkiibine katmışlardı. Dioscorides (M.S.Iyy.)ve Razi (854-937) de dişeti hastalıklarında sıklıkla şap kullanmışlardır.

Razi (854-937); Diş ağrısına sebep olan çürükler için, dişlerin önce temizlenmesini sonra da sirkede bırakılan kolokentinle üç-dört gün ovarak ve dişlerin “paralanmasının” sağlanmasını, güherçile kullanılarak daha çabuk paralanacağını söylemektedir. Keskin sirke içinde güherçile eritilerek ve diş üzerine bir saat bırakılırsa dişin hemen çatlayacağını ve bu esnada komşu dişleri korumak için mumla izole edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Ahmedî, Tervihü'l-Ervâh eserinde diş sallanması ve dişeti kanamalarına karşı Hacı Paşa'nın Müntehâb-ı Şifâ eserindekilere çok benzeyen formüller verir. Bu bilgiler yedi beyitte anlatılmaktadır.

İbn Şerif, Yadigâr eserinde dişeti çekilmeleri konusuna yer verir. Bu hastalık için içinde sinirlice yaprak otu (plantago major), bal ve ünnab (zyzphus sativa) bulunan ve çok denenmiş bir ilaç tavsiye eder ve dişeti kanamaları ve diş sallanmalarından bahsederek bunlara ilaçlar verir, “Ağız içinde veya diş diplerinde et yense, buna Arapça Akile, Farsça Hore derler. Tavuk tüyüyle oralara bal sürülür veya ünnab yaprağı kurutulur, döğülür ve sürülür” demektedir.

Şirvanlı Mahmud, Kemaliye eserinde ise dişeti kanamaları için parmak masajı ve ılık su gargarası önerir. İçinde şap ve tuz bulunan bir pomadı dişetlerine sürmeyi öğütler. Şap, dişetlerini kuvvetlendirmek ve kanamalarını durdurmak için yaygın olarak kullanılır ve Mısır Çarşısı aktarlarında bulundurulurdu.

Sabuncuoğlu Akraadin tercümesinde; içinde bez parçası, ban otu tohumu, şarap, tiryak, afyon ve sirke ve hardal bulunan bir formülle geçici dolgu önermekte ve diş kurtlarını dökmek için bir tütsü formülü vermektedir. Aynı yazarın Mücerreb-Name isimli eserinde ise soğuk ve sıcak üstünlüğünden olan diş ağrıları için formüller verilir. Mevzec (delphinium staphisagria), akırkarha (anacyclus pyrethum), kişnic (coriandrum sativum) kullanılan droglar arasındadır. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye eserinde de dişetin gevşemesine (gingivitis?) karşı dağlama tavsiye eder. Bunun tekniğini kendi el yazması olan iki nüshada da resimlerle gösterir. Alveol fistül ve absesinin (parulis) dağlanması da yine resimli olarak yer almaktadır.

Dişeti absesi ile epulis ilk kez Paul (M.S.7 625-690) tarafından ayırt edilmiş ve hekim Abulkasım (936-1013) eserlerinde Paul'den yararlanmıştır. Sabuncuoğlu'da ana kaynağı olan Endülüs hekimlerine dayanarak önce absenin dağlanmasını, sonra da yerine zaç veya astrenjan ilaçların ya da sikatrizanların konulmasını tavsiye eder.

Yine aynı yazarın Akraadin çevrisinde ise “dişetin pekişmesi için hint tuzu (hint küherçilesi ?), sater (thymus serpilus), şap, zeravend (aristolochia longa) katranla döğülüp karıştırılır, yakılır, zencebil, zubdel bahr (?), şeker, döğülür yanmış hablara karıştırılır ve dişlere sürülür”.

Hayreddin'in Hulasa eserinde diş dibleri süst (zayıf) olursa, mazı (gallae), sumak (rhus coriaria), enduz (?), akırkarha, gülнар, ılgun (tamarix articulata), sünbül (hyacinthus), sarıhelile (terminalia citrina) çekirdeği, keber kökü (capparis spinosa) kabuğu, çam kozası, biber, zencebil (zingiber officinale) ihtiva eden bir terkiibin dişlere sürülmesini söyler (9). Diş dibi yinirse (çekilirse), bakır çalığı (carbonas cupricus), balla karıştırılır ve dişlere sürülür.

Cerrah Mesud'un Hulasa eserinde ise kanayan dişetleri için sülük tutmak tavsiye edilir. Daha ziyade kan emici özelliği ile salyasındaki antikoagülan fermentten yararlanan sülük, eski tıpta birçok hastalığın tedavisi için kullanılırdı. Bu drogun dişhekimliği ile ilgili diğer yazmalar arasında alanında yalnız burada kullanıldığını görülmektedir.

Eski Türk Dişhekimliğinde ağız ve diş hastalıkları teşhis edildikten sonra en sık uygulanan tedavi tıbbî tedavidir. Tıbbi tedavide hastaya bazı tabletler ağız yolu ile verilir,

lokal uygulamalar yapılır, bazen de gargara veya tütsüden yararlanılırdı.

Kullanılan ilaçlar uygulanacak hastalığa göre basit veya bileşik droglardan oluşabiliyordu. Meselâ; Hacı Paşa'nın Müntehâb-ı Şifâ eserinde diş ağrısının tedavisi ile ilgili iki önerisi şöyle idi:

“Diş ağrısı, hararet (kan) üstünlüğünden olursa, ağza soğuk su alınır. Eğer soğuk balgam üstünlüğünden olursa, 3 dirhem anason, 1.5 dirhem mekke ayrığı (1dhir), 2 dirhem hilâl tohumu, 1 dirhem zencebil ve zirruverd alınır, birlikte kaynatılır, 12 dirhem bal üzerine süzülür ve sıcak sıcak gargara yapılır.”

Eşref bin Muhammed diş sürmesi esnasındaki kaşıntı için mum yağı veya kokmuş etle masaj tavsiye ediyordu. Yine onun tavsiye ettiği meyan kabuğu da tedavide kullanılıyordu.

Şirvanlı Mahmud, Kemaliye isimli eserinde ağız ağrısı için, durak otu tohumu, mazi, sumak ve bal ile elde edilen bir gargara tavsiye etmektedir.

Cerrah Mesud, kılağ'a(aft) Türkçe “tabak” denildiğini, sebebinin mide hareketi ve tuzlu yemekler olduğunu söyler ve şu formülü verir; Dudak toplardamarlarından kan alınır, çürük şeker dövülür ve yaraya sürülür.

Ortaçağ tıbbının en iyi sınıflandırıp incelediği konulardan birisi de ağız kokusu (halitosis) ve tedavileri idi. Bu konuya ve tedavisine hemen hemen bütün Türkçe tıp yazmalarında yer verilmiştir.

Meselâ Hacı Paşanın Müntehâb-ı Şifâ eserinde ağız kokularının nedenleri şöyle sıralanır: Dişlerden, mideden, balgam, kan veya soğuk üstünlüğünden olan kokular. Eğer ağız kokusu dişlerden olursa, dişlere misvak sürülür veya hilâlle (kürdan) temizlenir, dişler arasında et artığı kalmaması için elma, ayva veya badem içi çiğnenir sonra da hilâlle temizlenir. Kürdan, bir temizlik aracı olarak Ur'da (M.Ö. 3500) yıllarından kalma tuvalet malzemeleri arasında yer alıyordu. Salvadore Persica ağacından elde edilen misvak ile pistachia lentiscus bitkisinden elde edilen kürdan, Galenos tarafından da tavsiye edilmişti. Konya Arkeoloji Müzesi'nde Roma devrine ait fildişinden yapılmış bir kürdan ve temizlik takımı vardır. Kürdan Ortaçağ'da bir diş temizleme aleti olduğu kadar hem de bir süs eşyası idi. Bu dönemden kalma kral ve soylu tablolarında süs eşyası olarak boyna asılmış kürdan'a tesadüf edilir. Dioscorides iyi kokuların kötü kokuları düzeltereğini söylüyordu. Dil altında küçük bir kakule veya mürri safi parçası çiğnemek bu amaca yeterli idi. Ağız kokuları için ise arpa, kuru gül, kızıl gül çiçeği yaprağı kaynatılmış Apios şarabı tavsiye ederdi. Hacı Paşa da birçok formüle yer vermiştir. Ayrıca içinde ak turp bulunan kendi bulduğu bir formülü de kitabına almıştır.

Şirvanlı Mahmut da Kemaliye eserinde İbni Sina (980-1036) Şifa eserinden aktardığı bir formülü verir: *Defne yaprağı ve kızıl üzüm ayrı ayrı dövülür, karıştırılır ve nohuttan büyük haplar yapılır, iki sabah, iki akşam yenir.* Böylece Hacı Paşa'nın daha önce bildirdiği bu formülün İbn Sina'ya dayandığını anlıyoruz. Ayrıca Şirvanlı Mahmud ağız kokusuna “kişnic” de tavsiye eder.

Ahmedî Dâi'nin Tıbbi Nebevi tercümesi, Hz. Muhammed ve İslâm büyüklerinin sağlık öğütlerini kapsamakta idi. Ağız ve diş hastalıkları konuları arasında yalnız ağız ve diş sağlığı ve ağız kokularının tedavisi yer alan bu eserde misvak ve hilâl kullanmanın yararları ve kuru üzümün ağız kokusuna iyi geldiği yazılıdır.

Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun Akabadin tercümesinde; kendir, ılgun, kitre zamkı, turunç, kızıl gül, ud-ı hindi, tarçın, ak sandal, nane, beşer dirhem, küçük hindistan cevizi, besbase, sakız, karanfil, kebabe, üçer dirhem, kafur iki denk alınır; döğülür, elma suyu ile yoğrulur, pilül haline getirilir ve ağızda tutulursa ağız kokusuna iyi geleceği yazılır.

Hekim Hayreddin Hulâsa isimli eserinde; mideden olan ağız kokusu için zerdali ve

itrifil-i sagir yemeyi tavsiye eder. Eger koku dis diplerinden geliyorsa dis kurdan ve misvakla temizlenir. Yas defneyapragi kizil uzumle dovulur, ceviz kadar alinir yenirse agiz kokusuna iyi gelir denilmektedir.

Abdulvahab'in Muntehab isimli eserinde : "Hıyarşenber ezilir, meyan dovulur ve kaynamış arpa suyuna bunlar katılır ve gargara yapılırsa dis etleri kanamaları ve dil şişmesi tedavi edilir" demektedir.

Dişhekimliğinde basit ve bileşik ilaçların formülüne giren droglar

Abhar, sıgala yağı	Ban	Çivit
Adi nane	Ban ağacı, sorgun ağacı	Çöğen otu, voynik otu
Aftimon	Banc el-ebiyaz	Çörekotu tohumu
Afyon	Banc, siyah banotu	Çugan
Akakya	Banotu	Çükündür
Akdarı	Basal	Dar fulful
Akdarı, karaca darı, cavers	Bayam	Darçini
Akgünlük	Beg börki, horoz ibiği	Defne yaprağı , Habb ül-gar
Akırkarha	Bellut	Dem el-ahveyn
Akik	Benefse	Demir diken
Aksandal	Besbase	Demir diken, çoban çökerten
Amlac	Beyaz banotu	Deniz hıyarı
Anason	Bezr-i katuna	Deniz köpüğü
Anison	Bit otu, dağ üzümü	Dişi zeravend, lohusa otu
Ansel	Boy tohumu	Dülcik dibi, boru elmasi.
Ardıç yemişi	Burçak	Ebe gümece
Arkutab	Buyan, meyan kökü	Ebucehil karpuzu
Arpa	Cercer, kekeş	Eftimon, küçük kuşuta

Asel	Cevz buva	Emlec
Asfur	Cevz serv	Emmus, Mısır anasonu
At sütü	Circir, yabani eruka, horoscuk, bahçe teresi, enli yapraklı, tere, cercer	Enar kabı, nar kabuğu
Ayva	Cinden ağacı, beyaz sandal	Erkek eğrelti otu, serhas, kızıl ot
Babunec	Circir	Esel-i hoşbu, eşek hıyarı, karga düleği
Badem	Circir ül-berri	Esfur, usfur, kartam, kuş yemi
Bağa otu tohumu	Cülнар	Eşek südü
Bakır çalığı, çengar	Çemen, hulbe	Ferfelek
Bal	Çengar	Ferfiyun
Balmumu	Çetlemik	Galanga
Gebre otu	İtrıcık biberi	Kereviz tohumu
Gossypum	İtrifil, idrifil	Kerfes tohumu
Gülab	İtrifil-i sagir	Kesira
Gülsuyu	İki kardeş kanı	Keten tohumu
Günlük	İneb üs-saleb	Kına
Habb el-as	İsfidaç	Kırmızı firenk gülü
Habb-ı kakya, Mısır sent ağacı meyvesinin özsuуu	İt burnu	Kıssa el-Hımar
Hacı Bektaş tuzu	İt üzümü, tilki üzümü	Kızıl gül
Halile-i zerd	Kabikac	Kil hiya
Hamama	Kafur	Kildaru
Hantal, hanzal	Kafuru	Kimyon
Hatmi çiçeğı	Kahuli helile	Kişniş
Hatmi kökü	Kakukle, hamame	Kitre zamkı

Hatun tuzluğu	Kantaryon	Koç boynuzu
Havlican	Kara çöpleme	Kudret helvası
Helilec kabuli	Kara halile	Kunfa yaprağı, Seylan tarçını
Hıyarsenbe	Kara harbak	Kurbaga otu, mastaya çiçeği, düğün otu, kebik
Hıyarsenber	Karanfil	Küç hindistan cevizi
Hinna	Kardamana	Küçük pırasa, kurat
Hint biberi, kuyruklu biber kebabıye	Kasni	Lahur çivit, yenecek çivit
Hint küherçilesi	Katran	Lale çiçeği
Hint öd ağacı, yalan öd ağacı	Kauzban, lisan-ı sevr	Limni toprağı
Horasani	kaynana dili, hint inciri	Marul
Hurfah	Kebabe	Mastika
Idhir	Keber	Mavi peygamber çiçeği
İklül ül-melik	Kendene	Mazı
İlgun ağacı	Kendir tohumu	Mekke ayrığı
İskil, ada soğanı	Kenevir tohumu	Mencu
Menegiç	Panbuk	Sinirli yaprak otu
Menekşe	Pancar	Sirke
Mercimek	Papatya	Soğan
Mersin yemişi	Ravend	Sokutrı ödud, sarı sabır
Merzenguş	Ravend	Sumpara
Mevzec	Rişte müzevveresi	surincan, çiğdem
Meyan kökü	Sabar	Suruncan
Mısır nabkı, sebestan ağacı	Sabır otu	Susamyadı

Mia	Sabr-ı arkutab	Süci
Milh-i enderani	Sad el-himar	Sümbül, zünbül
Milh-i hindi	Sadec hindi	Sünbül
Misk	Sakız toprağı, tin el mastika	Süsen
Misvak, Erak dalı	Sakız,damla sakızı	Sütleğen
Mukl	Sarı helile	Şah-ı hanzal
Mumrugan	Sarıca ağaç	Şahtere
Mumyağı	Saruca ağaç, duman ağacı	Şap, şabb-ı yemani
Mürdasenk	Sater	Şarap
Mürekkep balığı kabı	Sazab, sedef otu	Şeftali
Mürrisafi	Sebestan	Şırlugan
Nana	Sekbeni, sakbinec	Şibit
Nanavah	Sekencebin	Şitarac
Nar kabı	Semizotu	Tarfaya ağacı
Nar pekmezi	Servi kozalağı	Tarhun
Nardenk marulu	Sey	Tebaşir
Nezle otu, udülkahir, tarhun-ı rumi	Sezab	Tel şehriye
Nişadır	Sezab ül-berri	Tin matnun
Palamut, pelit, meşe	Sığır dili	Topalak
Pamuk, penbe, pembe, penbak	Sinameki	Turak otu tohumu, fena kokulu rezene
Turb tohumu	Zımpara	
Turuncibin	Zırışk	
Tuzla otu	Zirnic	

Türbit	Zırnık	
Türbüt	Zirruverd	
Udr-ı hindi	Zurah	
Uzun biber, tefne ağacı	Zurah, karaca darı, cavers	
Ünnab ağacı, hünnap		
Üstübeç		
Yaban marulu, hindiba, güneyik		
Yaban nar çiçeği		
Yabani karaviya, yabani kimyon		
Yabani kekik otu, zatren		
Yabani roka salatası		
Yabani sedef otu		
Yarpuz		
Zaç		
Zafran, safran		
Zağferan		
Zencefil		
Zencefre		
Zeravend taviil		
Zeravend-i müdahraç		
Zerdali		
Zerdecube		
Zerdeçöp, kurkum		

Zerrüverd		
Zeyrek		

EK- 3

GEÇMİŞ SENELERE AİT DİŞ TEDAVİ, PROTEZ VE DİŞ ÇEKİM ÜCRETLERİ

SENE	KOMPOZİT DOLGU	AKRİLİK TOTAL PROTEZ (ALT-ÜST)	DİŞ ÇEKİMİ	
1996	1.870,000	23.800,000	1.020,000	TL.
1997	5.175,000	69.000,000	2.590,000	TL.
1998	9.660,000	144.900,000	5.635,000	TL.
1999	17.250,000	258.750,000	11.500,000	TL.
2000	27.846,000	358.020,000	15.912,000	TL.
2001	36.344,000	467.280,000	20.768,000	TL.
2002	43.778,000	562.860,000	25.016,000	TL.
2003	67.319,000	865.530,000	38.468,000	TL.
2004	72.039,000	1.028.193,000	41.477,000	TL.
2005	71,99	1.027,53	41,45	YTL.
2006	71,99	1.027,53	41,45	YTL.
2007	82,51	1.044,080	43,64	YTL.
2008	"	"	"	TL.
2009	"	"	"	TL.
2010	"	"	"	TL.
2011	92,38	1.185,60	46,74	TL.
2012	92,38	1.291,12	47,19	TL.
2013	101,85	1.394,40	60,00	TL.

EK-4

AMERİKA, İNGİLTERE VE İTALYA'DA TEDAVİ ÜCRETLERİ ÜCRETLERİ

TEDAVİNİN CİNSİ	TÜRKİYE	İTALYA	İNG	USA
Diş dolgusu	42 €	70-150 €	150 €	80-150 €
Lamina restorasyon	300 €	500 €	550-2.300 €	650-1.900 €
Kanal tedavisi	75 €	100-150 €	100-250 €	300-600 €
Detartraj ve Polisaj	100 €	150 €	220 €	200 €
Diş Beyazlatma	280 €	300-500 €	450-1.150 €	400 €
Metal destekli köprü (her diş için)	150-180 €	350-500 €	350-950 €	350-700 €
Diş implantı (Protezsiz) Mis Implant	700 €	1000 €	1.200-2.900 €	1.000-2.800 €
Diş implantı (protezsiz) ITI Implant	850 €	1000 €	1.200-2.900 €	1.000-2.800 €
Metal Destekli Porselen kron	150 €	500 €	600 €	500-2.400 €
Full seramik kron (Zirconium dioxide CAD/CAM kron)	280 €	600 €	600 €	500-2.400 €
Full seramik kron (implant üzerine) (zirconium dioxide abutment)	400 €	900 €	1.000-1.700 €	500-2.400 €
Total protez (akrilik)	580 €	900 €	900 €	1.300 €
Parsiyel Protez (Akrilik)	700 €	900-1.300 €	900-2.000 €	1.500 €
Diş İmplantı üzerine Hareketli Protez	700 €	1.300 €	3.200 €	2.000-2.700 €

KAYNAKLAR

DİZİN

BİYOĞRAFI

Halit Erkiletlioğlu 28 Nisan 1945 yılı Kayseri doğumludur. Sümer İlkokulu, Sümer Ortaokulu ve Kayseri Lisesini bitirdikten sonra, 1969 yılında da İstanbul Üniversitesi Dişhekimliği Fakóltesi'nden mezun oldu. İslâhiye'de askerlik görevini dişhekimisi, yedek subay teğmen olarak tamamladı. Bu tarihten itibaren 2011 yılına kadar oturmakta olduğu Kayseri'de serbest dişhekimisi olarak çalıştı. Esin Hanımla evli olup, ikisi erkek birisi de kız olmak üzere üç çocuk ve beş torun sahibidir.

1977-80 yılları arasında Kayseri Belediyesi Meclis üyeliği, 1986 yılında Türk Dişhekimleri Birliği Kayseri Dişhekimleri Odası kurucu üyeliği ve başkanlığı, 1988-89 yıllarında Kayseri Aydınlar Ocağı kurucu üyeliği ve Genel Başkanlığı, 1989-2005 yılları arasında Bel-sin Yönetim Kurulu üyeliği, 1990-2013 Erciyes Üniversitesi Vakfı Yönetim Kurulu Üyeliği, 1996 yılında Belsin Vakfı Kurucu üyeliği, İlesam Üyeliği, Türk Ocağı Kayseri Şubesi Yönetim Kurulu Üyeliği, Dişhekimleri Odası Disiplin Kurulu Başkanlığı, 2004-2013 Belsin Vakfı Başkanlığı, 2004 Yılında Erciyes Bilim Vakfı Yönetim Kurulu Üyeliği ve 2005-2013"Kalite Evler" konut yapı kooperatifi Başkanlığı görevlerini yürütmüştür. Halen "**Kay-Mes ve Kay-Yap**" isimli şirketlerin yöneticiliğini yapmaktadır.

Dil, tarih ve sanat tarihi konularında yüzlerce yazı, makale ve inceleme, Erciyes, Kültür-Sanat, Hakses, Tarih Ve Edebiyat, Tarih, Selçuk, Yeni Düşünce, Anadolu Haber Belsin ve Kayseri Hâkimiyet gibi dergi ve gazetelerde yayınlandı. Birçok konferans ve sempozyuma ilmî bildirileri ile katıldı. Mahallî televizyonlarda kültür programları yaptı.

"Dünden Bugüne Türkçe, Kayseri Tarihi, Osmanlılar Zamanında Kayseri, Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri, Kayseri Yakın Tarihinden Notlar, Kayseri Kitâbeleri, Sanatta Ve Maneviyatta Tesbih, Geniş Kayseri Tarihi, Geçmişte Ticaret, Konaklama ve Kayseri ile Terkedilen Kültürümüz: Kayseri Bağcılığı " isimlerinde yayınlanmış 10 adet kitabı bulunmaktadır.